

12311.

42.

23

Magyar
IRODALMI
RITKASÁGOK

Szerkeszti Vajthó László

42.

RIEDL FRIGYES:
KÖLCSEY FERENC

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. Ára 1— P.
2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Ára 2— P.
3. Benyák Bernát: Joas. Piarista iskola-dráma, 1770. Ára 150 P.
4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. Ára —80 P.
5. Károlyi Gáspár: Két könyv... Debrecen, 1563. Ára 150 P.
6. Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből. Ára 2— P.
7. Péterfy Jenő zenekritikái. Ára 150 P.
8. Édes Gergely: Eredeti oktató mesék. Ára 1— P.
9. Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből. Ára 1— P.
10. Kazinczy világa. Ára 3· P.
11. Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál Himnusza. Ára 1— P.
12. Siralmas panasz. Ára 150 P.
13. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Második sorozat. Ára 150 P.
14. Vedres István: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna. 1805. Ára 150 P.
15. Bessenyei György: Anyai oktatás. Ára 1.. P.
16. Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző. Ára 1— P.
17. Hajnal Mátyás: Az Jesus szívét szerető sziveknek ájtatosságára. 1629. Ára 2— P.

M. u. d. o. 12311/42.
MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

XLII. SZÁM

RIEDL FRIGYES

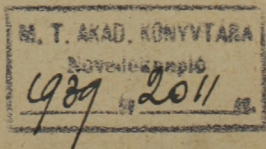
KÖLCSEY FERENC

*A költő halálának százéves fordulójára kiadta a budapesti
Kölcsey Ferenc és Berzsenyi Dániel gimnázium önképzőköre.*

Sajtó alá rendezte: Kozocsa Sándor.

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

ELŐSZÓ.

A magyar közéleti multnak nincs még egy olyan alakja, aki nemes egyéniségével, a hazának tett szolgálatával annyira fölé emelkedett volna kortársainak és a korviszonyoknak, mint Kölcsey Ferenc. A legszebb emberi erényekkel ékes életét szinte kizárólag a nemzeti ügy szolgálatának szentelte, „egyetlen szemében a nemzet minden mult és jövő bánatát tükrözve“. Közéleti jelentősége világosan kitűnik már abból a tényből, hogy barátságát Kossuth és Deák élete legszebb nyereségének tartotta, Petőfi pedig szentnek nevezte a sírt, amelyben ez a nemes szív hamvad.

Érthető tehát, hogy halála százéves fordulóján a magyar nemzet, e zaklatott világban is, méltó hódolattal és szeretettel vette körül soha el nem mosódó alakját. Ezt a tisztelgő emlékezést munkálja tovább ez a könyv is a költő, az államférfi, a kritikus szellemének megidézésével, akiben mult és jövő, hagyomány és haladás, a klasszikusok szeretete, nemzeti gon-

dolat és társadalmi érzék, nemzetiség és humanum finom összhangba olvadt.

A budapesti állami Kölcsey Ferenc és Berzsenyi Dániel gimnázium ifjúságáé az érdem, hogy Riedl Frigyesnek ez az eddig közzé nem tett munkája megjelenik. Nevezetesen a ki nyomtatási költséget e két intézet önképzőkörének tagjai adták össze. Megérdemelnék valamennyien, hogy ideírjuk a nevüket, mert szép és hasznos munkát végeztek. E helyett Kölcsey Ferenc egy leveléből vett idézettel köszönjük meg példaadó tevékenységüket: „férfiak dolgozz, hogy amihez fognak, azt végbevigyék és hallgassanak“. Derék fiaink minden dicséretet megérdemelnek.

Budapest, 1938. évi december hó 29-én.

vitéz Esztergomy Ferenc,
a Kölcsey gimnázium igazgatója.

vitéz Pálfi János dr.
egyetemi magántanár,
a Berzsenyi gimnázium igazgatója.

RIEDL FRIGYES.

A Magyar Irodalmi Ritkaságoknak ez immár a negyedik Riedl-kötete.

Gyulai Pál tanszékét a budapesti egyetemen 1905-ben Széchy Károly és Riedl Frigyes között osztották meg. Riedl előadásainak gerince a magyar irodalom fejlődésének története volt. Így jutott el az 1909—10. tanév első felében a romantikához. Kölcseyről és Vörösmartyról *A magyar irodalom története Vörösmarty korában (1825—1845)* címmel tartott előadásokat, melyek Mihály Bálint „feljegyzésében” maradtak az utókorra.

Rendkívüli finomság és intuición jellemzi Riedl Kölcsey-monográfiáját: a tárgyalt költő lelkivilágának új szempontú bemutatása. Váratlan lendületek készítik elő ötlet-bravurjait, s ezek mindenkor az átéltség varázsával hatnak. Gazdag kultúráltság és művészi utánérző készség s végül nagyfokú közvetítő hajlam főjegyei tudományos „módszerének”. Ennek a ref-

lektorszerű adottságnak legbiztosabb indítéka a hatás. Ebben van egyedülálló jelentősége.

Kölcsey alakját jellemző és hű képbe állítja s érdekesen mutatja be azokat a történelmi eseményeket, amelyek kölcsönösen kialakítólag hatottak a korra és egyéniségre. Riedl Kölcsey filozófiai fejlődését rajzolta meg közvetlen és szemléletes módon. Végigkíséri Kölcseyt kibontakozásától utolsó nagy munkájáig: Wesselényi védelméig. Mélyen elemzi lírai habitusát: forrásainak gyökeréig hatol, megkeresve mindenben az egyéniség, az önállóság gyémántjait. Megkísérelte Kölcsey bonyolult lelkiiségének világát műalkotásaiban ellesni s tapasztalatait és élményeit a beszéd közvetlenségén keresztül átadni. Vizsgálódásaiban a Kölcsey-lelkiiség jegyeinek kutatására helyezte a hangsúlyt s ezért a többi jellemvonásokat többnyire csak mellékesen világította meg. Riedl írásművészete páratlan frissességgel ragyog ebben a tanulmányban, hiszen Aranyt kivéve, kevés költő vonzotta annyira képzeletét és érdeklődését, mint Kölcsey. Zárkózott, mélyen humanus magyar lelke nagyon közel állott a kételyek, belső harcok, a 'sentimentalis' hangulatok legnagyobb remete-poétájához.

Kozocsa Sándor.

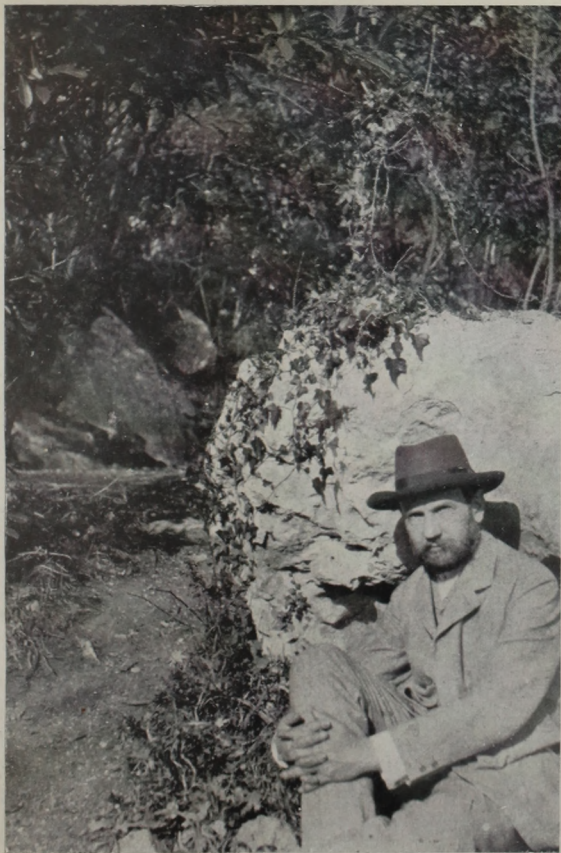
Jelentősége.

Kölcsey Kazinczy Ferenc írói csoportjához tartozik, illetőleg az ő iskolájából indult ki, azonban nem maradt a Kazinczy eszme- és műfaj-körében: ő túlment az iskolán. Kölcsey mintegy átment a Kazinczy eszme-körétől, iskolájától, a későbbi generációra, átment Eötvöshöz, átment Kossuth Lajoshoz és átment Vörösmartyhoz. Átment Vörösmartyhoz különösen kisebb elbeszélő költeményei révén, átment Eötvöshöz kisebb novellái és átment Eötvöshöz és Kossuthhoz szónoki prózája kapcsán. A későbbi szónokok többé-kevésbbé Kölcsey tanítványai. Szemere, Eötvös, sőt Kossuth is Kölcsey tanítványa. Kölcsey — hogy egész röviden megjelöljem életének, működésének a fősajátságát — Széchenyi korának legideálisabb kifejezője. Ami ebben a korszakban jellemző, az megvan nála, mi ezt a korszakot hevíti, az dobogtatja az ő szívét is, és ami ebben a korszakban félszegség, az az ő hibája is. A Széchenyi-kor legideálisabb kifejezője, de nem szabad elfelejtenünk, hogy eredeti tehetséggel nézte a korszakot és eredeti tehetséggel működött közre ebben a korszakban, azaz ő a Széchenyi korszakát kifejezte idealisan, de bi-

zonyos pesszimizmussal. Ez a pesszimizmus az ő egyéni sajáttsága.

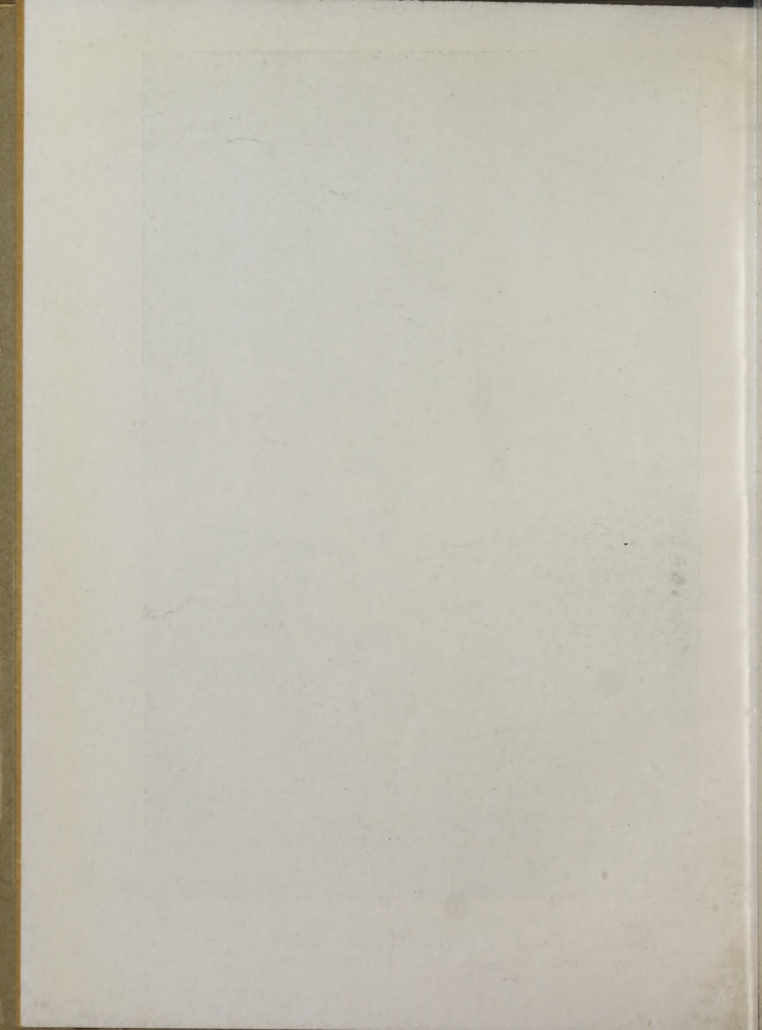
Kölcesey jelentősége igen sok tekintetben felülmúló. Jelentékeny prózáíró és jelentékeny költő. Igen sokoldalú. Mint költőnek a következőkben van a jelentősége: új és különös irányt képvisel nálunk mint költő és elsősorban nagy jelentőségű hazafias költészete. Ilyen nagy hévvel, ilyen mélységgel előtte nem írtak hazafias költeményt. Ennek a hazafias iránynak a remekei a *Himnusz*, a *Zrínyi dala*, és *Zrínyi második éneke*. Ez költészetének az első fontos, jelentős iránya. A második a borongós, szentimentális, kódós dalok; néha tárgytalannak tűnnek fel ezekben a gondolatok. Ezekben a fájdalom költője. Harmadszor jelentős a költészete, mint-hogy nála mutatkozik meg először a ballada-költészet. Negyedszer olyan erővel lép elének költészetében a filozófiai elem, a bölcseészeti irány, mint eddig még soha. Ez a bölcseészeti irány nála a sztoikus filozófia. Idetartozik a *Vanitatum vanitas*. A hazafias költészet, a szentimentális dal, a ballada-költészet, a filozófiai líra mellett még megemlítem költészetének népies irányát. Nagy tudatossággal, nagy körmondfonsággal próbálta Kölcesey a népdalt, mintegy étherizálni, felemelni a Matthisson-féle absztrakt lírának a régióiba. Idetartozik a *Hervadsz*, *hervadsz* költemény. Ezekben az irányokban van Kölceseynek, mint költőnek a jelentősége.

Kölcesey azonban nemcsak költő, hanem

Riedl Frigyes (1856—1921)

prózaíró is volt. Mint prózaíró négy irányban jeleskedik. 1. jeles és nevezetes szónoki prózája, 2. esztétikai prózája, 3. kritikai prózája és 4. elbeszélő prózája. A szónoki prózában ő ennek a kornak a mestere. Van országgyűlési szónoklata. Idetartoznak a magyar nyelv, az örökmegváltás ügyében mondott beszédei. Van akadémiái szónoklatai: Kazinczy, Berzsenyi felett, vannak ügyvédi szónoklatai: ilyen a Wesselényi érdekében írt, de el nem mondott beszéde. Ebben látom irodalmi jelentőségét.

Jelleme.

Bonyolultabb és talán fontosabb kérdés, ha Kölcseyt intíme meg akarjuk érteni, hogy minő volt Kölcsey jelleme, minő volt egyénisége, melyből mindezek a tanulmányok, műfajok, melyeket felsoroltam, fakadtak. Kölcsey jellemében igen érdekes lélektani problémát látok. Azt, hogy élete mutatja, — egyénisége arra tanít bennünket —, hogyan lesz valaki sztoikussá. A sztoicizmus fő jellemvonása későbbi korszakában, de nem mindjárt működése kezdetén. Ő sztoikussá lett, mint tán sok más ember, éppenséggel nem hidegségénél, nem érzéketlenségénél, hanem túlérzékenységénél fogva. Azt mondja valahol: nincs ember, ki annyira át tudna érezni mindent, mint én. Nincs ember, ki annyit szenvedett volna valaha, mint én. És ez az ember, ki így ír magáról levelében,

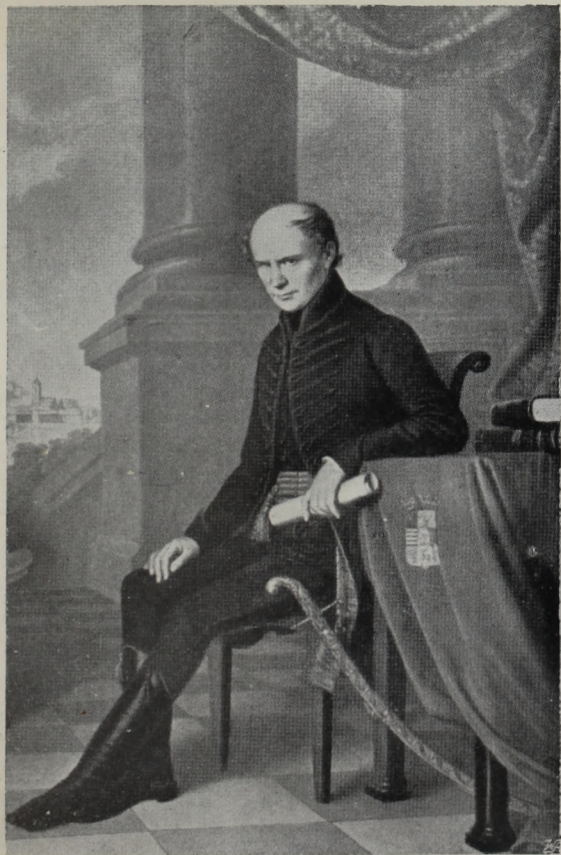
melyet benső barátjának küldött, később azt mondja: olyan vagyok, mint az indus, minden fájdalmat, amelyet érzek, mindazokat a sértéseket, melyeket velem szemben elkövetnek, mindazokat a könnyeket, melyeket szenvedek az élet kínpadján: mindazokat hideg gúnnyal viszonzom. Ez a sztoikus korszak.

Megjelenltem Kölcsey sokoldalúságát, de nem említettem meg, mi ennek a voltaképeni forrása. Ez nem annyira tehetségének sokoldalú forrása, mint műveltségének. Rendkívül széleskörű irodalmi műveltsége vezette arra, hogy különböző irodalmi műfajokban próbálkozik, hogy különböző irányba tereli mintegy tehetségét. Említettem már, hogy Kölcsey egyénisége, írói és emberi jelleme igen érdekes pszichológiai problémát tár elénk. Mi ez a pszichológiai probléma? A következő. Kölcsey írói működésének első korszakában a legérzékenyebb, a legfogékonyabb írója a magyar irodalmának. Idéztem szavait, hogy úgy szenved ő, mint talán soha nem szenvedett ember, mindent tízszeresen átérez. Később pedig azt látjuk, hogy ez a férfi, ki ilyen rendkívül érzékeny, ki szintén mondhatta volna, mint Arany, hogy „elefántnak néz minden szűnyognyi bajt“, azzal dicsekszik, hogy ő minden támadást, az emberek minden komiszságát, minden testi és lelki fájdalmat gúnnyal viszonz, semmibe se veszi: ez az ember a legmerevebb sztoicizmusban keresi menedékét. Hogy lett ebből a túlságosan érzékeny fiatal emberből az a sztoikus,

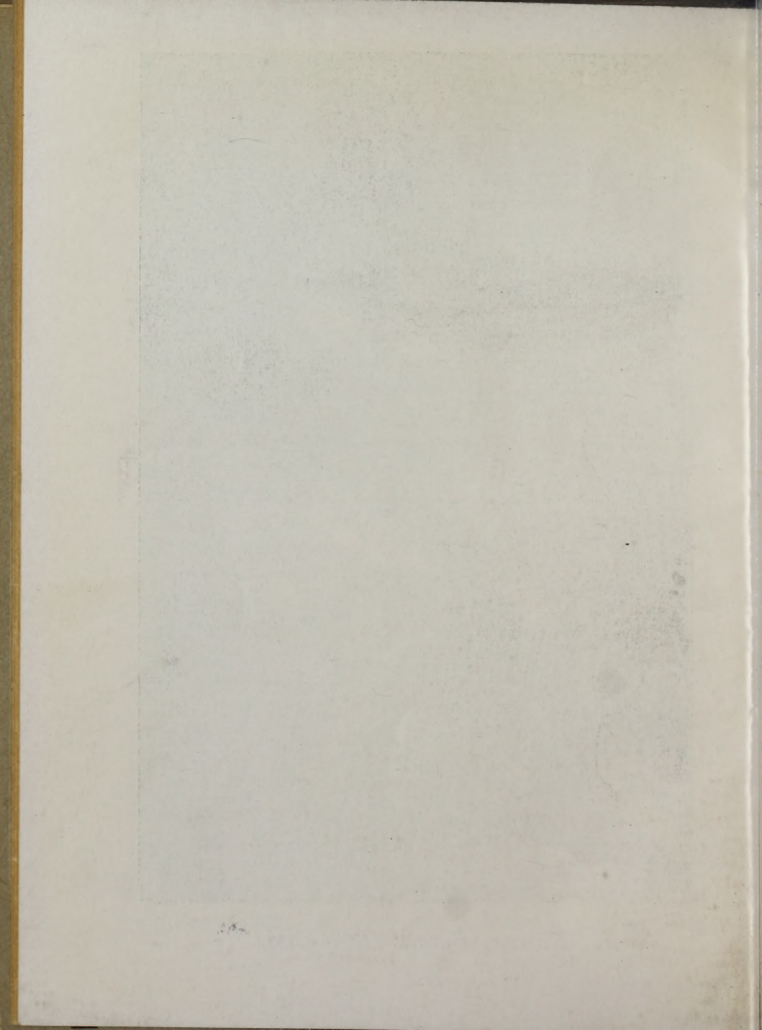
a merev sztoicizmusban annyira gyönyörködő férfi? Ezt akarom mindenekelőtt megfejtetni, ez mintegy — úgy gondolom — kulcsa Kölcey lelkületének. Kölcey rendkívüli érzékenysége úgyszólván minden költeményében, minden levelében mutatkozik. „Nekem — írja egyszer Kazinczy Ferencnek 23 éves korában — a sors csapongó phantasiával vérző keblet adott együtt. Köszönöm a sorsnak ajándékát, de úgy, mint a nő férjének kezéből köszöni az óhajtott halált, hogy a rabláncokat elkerülhesse. Mert szenvedek én, mint senki itt körülöm nem szenved; egy szó, egy tekintet, egy távol sejdítés lever engem, s nemsokára elemésztődöm én. Tizenkilencedik évemet töltém, midőn Debrecent elhagyám, ismeretlen a világgal, ismertlen önmagammal, csak azon körben álmodozhattam, melyet könyveim között vontam magamnak, s ezt végetlennnek s áthághatatlanak tartottam. Kiléptem végre. Gyermekei, de szép planumok lettek semmivé; nem volt ember, ki értse a forró ifjút, úgy tanítottak meg engemet, mint Tassót Antonio, látván, hogy sehol magamat fel nem leltem, összevevonultam, s külsőm, melyet az előtt a belső láng úgy öntött el, mint a táncoló lány arcát az öröm, komoly lett és hideg.“ Azt írja egyszer Döbrentének: „mert én szeretni tudok, mint senki nem szeretett, s szerettetni óhajtok, mint senki nem szeretettet“. Ebből a férfiből lesz a nagy sztoikus. Hogyan? Úgy gondolom — s ezt fokonként ki lehet mutatni levelezéseiből — a

következőkép. A nagyon érzékeny ember csakhamar átlátja, hogy ezzel a rendkívüli fogékonysággal, ezzel a túlságos érzékenységgel élni kín. Ő kénytelen az élettől szemben, a létért való kérlelhetetlen küzdelemben önmagát megvédeni. A gyenge rózsa meg tudja magát védeni töviseivel, így a gyenge, fogékony ember is megvédi magát. Ilyen védelmi eszközül, mely a fogékonyságot, a túlságos érzékenységet leküzdi, használta Kölcsey a sztoicizmust. Mi a sztoicizmus? A sztoicizmus voltakép az eszme győzelme testünkön, vágyainkon, az eszme, az erős akarat győzelme — hogy úgy mondjam — az idegrendszeren. Az eszme erősebb, mint a testi kívánság, erősebb, mint a testnek gyengesége és ebben a tudatban, hogy az eszme győzedelmeskedik, hogy az eszme bennünket felemel a testi korlátokon túl, mintegy saját természetünkön túl: ebben leli a sztoikus örömét, ebben lelte örömét Kölcsey is. Az eszmének ezen győzelme és ezen sztoicizmus volt mintegy mentsvára, védőfala érzékenységgel szemben. Ez a sztoicizmus tette lehetővé, hogy ő ezzel a rendkívül beteges érzékenységgel mégis meg tudott élni az élet küzdelmei közepette. A sztoicizmus egy túlérzékeny embernek a filozófiája, mégpedig filozófiája azért, mert lassanként látja, hogy így tarthatja fenn magát lelkileg legcélszerűbben mindazzal szemben, ami lelkileg le akarja rontani. Volt Kölcseynek egy nagy kortársa Franciaországban, a francia lírának egyik leg-

Kölcsey Ferenc (1790—1838)

nagyobb mestere: Alfred de Vigny. Ez éppen ilyen sztoikus volt, mint Kölcsy és költészetében úgy, mint Kölcsyében, a sztoicizmus mintegy filozófiai alapja minden érzelemnek. Ez a költő a sztoicizmust egy híres költeményben írja le, mely magyarra is le van fordítva. Kitűnő vadász volt s egy farkas halála, melyet elejtettek, keltette fel benne a sztoikus gondolatot. Azt mondja, midőn látja, hogy a farkas minő nyugodt bátorsággal hal meg: „Csak a nagy szeme tekint a vadászokra, nyaldossa a vérét, de egy hangot se ad, míg végül nyugodtan lefekszik és meghal.” Ez a látvány keltette fel benne a sztoikus gondolatot és azt mondja: „Hogyan kell az életet elhagyni és az élet ezer sok baját, azt töletek tanulhatjuk, fenséges állatok.” Majd így folytatja: „Mindabból, amit az ember a világon élvezett, ami volt és amit itthagynunk halálunk után, semmi se nagy. Csak egy nagy dolog van — amire a farkas tanított engem, mondja Vigny —: a hallgatás.”

Jellemző a sztoicizmusára az, amit élete legvégén ír Szemere Pálnak. Pár héttel halála előtt írja Szemerének, legmeghittebb barátjának: „Mert valaha — célozván azokra az évekre, melyeket a túlságos érzékenység éveinek neveztem —, midőn szenvedtem, naív ömlengéssel vittem más kebléhez panaszaimat; most — jellemzi a sztoicizmus éveit — megtanultam magamban állani, s körülményeimmel úgy dacolni, mint az indus, ki elleneinek kínzásait

alatt panasz helyett csúfol és ingerel.“ Ez a sztoicizmus az alapja a *Vanitatum vanitas* híres költeményének. Honnan tanulta ő a sztoicizmus elméletét? Az élet vitte rá, de az elméletét ő két forrásból merítette. Már mint fiatal ember sokat olvasta Bayle¹ szótárát és ez a könyv igen nagy hatást tett gondolkozására.

Bayle az első, kiről szólok, ki mestere volt Kölcseynek: ez francia filozófus volt, ki megelőzte a francia nagy felvilágosodási mozgalmat, megelőzte Voltairt és az enciklopédisták iratait. Ez egy nagy szótárfélét írt, melyben a világ ismereteit állítja egybe és kritizálja. Ez a kritika a józanságnak és felvilágosodásnak a mintaképe. Óriási hatást tett a könyv az egész világra. Némikép ebben lehet a XVIII. századi felvilágosodás okát látni. A XVIII. század pedig a világ legfontosabb korszaka. Olyan korszak és olyan mozgalom a francia felvilágosodás, melynek alapján állunk ma is mindnyájan. A másik író egy XIX. századbeli híres francia regényíró.² Sztoikus volt, de ilyen túlságos érzékeny emberre nézve, mint aminő Kölcsey, ez a sztoicizmus egy nagy küzdelem eredménye. Erre ő nem tett olyan könnyen szert, nem volt nála a lelkiélet folyama, ez nála egy vívmány volt, melyet mintegy önmagával kellett kiküzdenie. Ugyanezt az eszmét fejti ki halála előtt egy évvel: „Éveim egy részét

¹ *Dictionaire historique et philosophique* (1696—97.)

² Chateaubriand (1768—1848.)

— írja Szemere Pálnak — a hivatal, másikat temérdek bajba keveredett háznépi körülményeim rabolják el. Erőm legszebb részét arra kell felpazérlanom, hogy lelkem nyugalmaát fenntarthassam.“ Tehát a sztoicizmus sok lelki küzdelmébe került.

A sztoicizmus nemcsak életére terjed ki, hanem kiterjed hazafiúi felfogására is. Néha úgy tekinti életét, mint egy sztoikus áldozatot, melyet Magyarország érdekében hoz: „A mi nemzeti literaturánknak nem nyujta kedvező pályát a sors; de adott nekünk szent érzeményeket a darabos pályán; s ha magunkat egymásban feltaláljuk s szeretjük, nem vigasztalhatjuk s hevíthetjük-e köztünk a hanyatlót azzal, amit Apollón a trójai hősöknek mondott: Nem tudnátok-e oly férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győzedelmet vegyetek?“ A magyar irodalom szomorú, de nekünk küzdenünk kell s mi a sorssal dacolni fogunk, a sors engedni fog, mert mi nem engedünk. Ugyancsak 1837-ben, tehát halála előtt azt írja egy másik bizalmas barátjának, Bártfay Lászlónak: „S mind e bajokban egyedül munkásságom s önérzésem az, ami csüggedetlen tart, ami lelkemet nemcsak elég erőssé, de nyugodalmasan vidámmá is teszi.“ Ez az „önérzés“ más kifejezése annak, amit sztoicizmusnak nevezek. Miért keresett épp a sztoicizmusban vigasztalást Kölcsey, miért használta fel a sztoikus filozófiát fegyvernek a sors ellen? Az ember másképen is védekezhetik ellene, védekezhetik például szenti-

mentalizmussal vagy pesszimizmussal. Kölcsey szentimentális volt, de ebből kiemelkedett, pesszimista is volt, azonban ebből is kiemelkedett. Sztoikus volt állandó lelkiállapota, melyet ő keresett, melyben megnyugvást talált azért, mert a sztoicizmus legjobban fért össze azzal az érzéssel, mely neki alapérzése volt: a kötelességérzéssel. Mint pesszimista, szentimentális író nem tehetett annyit a hazáért, mint sztoikus. A sztoicizmus tehát rokon a kötelességérzéssel.

Idealizmusa.

Mit láttunk eddig? Eddig láttuk, hogy Kölcsey túlságos érzékeny ifjú volt. Később lassanként megerősödött benne mintegy védelmi eszközül a sztoikus filozófia, mely legjellemzőbb sajátsága. Ezen sztoicizmus, ezen túlságos érzékenység mellett, melyek — mint említettem — ok és okozati kapcsolatban vannak Kölcsey lelkében, ezen sajátságok mellett még rendkívül fontos, szembeötlő vonása az idealizmus. Kölcsey a legtisztább idealista. Ez az idealizmus, melyben él, a korral függ össze. Ez megvolt akkor nemcsak Kölcseyben, hanem igen sok más lélekben, legalább a nemesebb lelekben nálunk, de megvolt a külföldön is. Ennek a világírodalomban legremekebb kifejezést Schiller adott. Schiller az idealizmusnak legjellemzőbb költője. Ez az idealizmus később alábbhagyott és ez világos, hogy mint általá-

nos érzés nem maradhatott meg egy olyan korszakban, mely követte a Schiller korszakát, egy olyan korszakban, mely következett Kölcsey korszakára, ahol a létért való küzdelem sokkal nagyobb, mint előbb, ahol az anyagi érdekek sokkal nagyobb szerepet játszanak, ahol az ipar, kereskedelem sokkal fejlettebb, mint régente és ahol — s ez a legrövidebb kifejezése annak, amit mondtam — a pénz fontosabbnak tekintetik, mint előbb. Kölcsey idealista volt. Mi ez az idealista? Idealista olyan ember, ki az életben eszmények megvalósítását keresi. A legtöbb ember az életben megélhetését, élvezetét keresi. Az idealista talán szintén résztvesz mindezekben, de ezenkívül van neki más célja, melyet soha szem elől nem téveszt, ha alkalom áll rendelkezésére. Volt idő, midőn elfelejtettük a világot — szintén élete végén írja — s éltünk a magunk világában: „Azóta a te barátod előtt — írja Szemere Pálnak — más, tövises pálya nyílt, mely érzelmeit, erejét és gondjait ezerféleképen széllyeltépdeli, s ha erős határozása is a pályát tántoríthatatlanul mind végigfutni, ha lelki önérzésében magát semmi által leveretni nem engedi is: de mégsem titkolhatja a mély nyomokat, miket a történetek lelkében időről-időre hátrahagynak.“ Azaz én idealista vagyok, a sztoicizmus tartja fenn lelkemet, de nem tagadhatom, hogy ez a küzdelem mély sebeket hagyott hátra bennem. Meg van benne az idealista elégedetlensége. Egy jobb kor után vágyódik, ki akar költözni,

el akar menni Amerikába, úgy, mint elment előtte a XIX. század nagy költője: Chateaubriand, úgy, mint elment Lenau. De aki nem tudja az európai idealizmusban a kellő megnyugvást megtalálni, az nem fogja megtalálni az új világban se. Úgy járt volna Kölcsey is, ha kiment volna, mint Lenau, rövid idő múlva visszatért volna. „Ha lelkemnek, minekelőtte Hadesből felvezettetvén, ideplántáltatott, választás lett volna engedve, bizonyosan nem választottam volna e hont, melyben születtem, de minekutána így vagyok elrendeltetve, s Kazinczyt, Téged [Szemerét], Kállait, Döbrenteit, Horvátot s Vitkovicsot ismerni, szeretni s viszont szeretttetni örömem volt, nem cserélném fel sorsomat a királyokéval.“

Idealizmusának van egy naív, majdnem gyerekes példája. Ő elmondja s erre gyakrabban reflektál, hogy mint gyermekifjú szerelmes volt, de soha ennek a leánynak a nevét ő le nem írja, soha senkivel nem tudatja. Szent ennek a leánynak és édesanyjának a neve előtt. Ezt mindig kiemeli később is, hogy ezt ő szentnek tartja és nem akarja, hogy valaha emberek megtudják. Más költő mintegy pajkosan elmondta volna a dolgot, mint olyan gyermeki ártatlanságot. Kölcsey túlzott, majdnem érthetetlen idealizmusával ezt a tizenkétéves korban táplált szerelmét valami szentélynek tartotta, melyet ő őriz, melybe másnak belépni nem szabad. Van sztoicizmusának még egy más oka is, mely összefügg nem az életével,

nem jellemével, nem idegrendszerével, hanem tehetségével. Kölcseyben az alkotó erő nem volt arányban nagy fogékonyságával, nem volt arányban nagy költői kedvével és nem volt arányban nagy önkritikájával. Mindig kritizálta a világot s önmagát. Rendkívül sokat olvasott, sokat tanult; legnagyobb fogékonysággal viseltetett Homér és Shakespeare iránt. Ez mintegy megbénította alkotóerejét, mely úgy sem volt nagy. Ezt érezte maga is, hogy nincs ereje olyan költői művek megírására, amilyeneket tervezett. Ez a tehetségének a hiánya, szintén növelte sztoicizmusát. Ebbe bele kellett nyugodnia, de ez nem volt könnyű, ez fájdalmas lemondás volt. Általában azt lehet mondani, hogy a szentimentalizmust táplálta a német irodalom, de táplálta érzékenysége is. Nagyön érzékeny embernek nem jó sokat foglalkozni lírai költészettel és talán nem jó sokat foglalkozni zenével. Kölcsey sokat foglalkozott a német szentimentalis, túlérzékeny költészettel: ez növelte szentimentalizmusát. Később pedig igen sokat foglalkozott a görög filozófiával. Hogy minő idealista volt — valóban schilleri idealizmus volt benne, mely az érzelmekben leli az élet legfőbb örömét és a szép érzelmét minden fölé helyezi, minden gazdagság, minden öröm, minden testi élvezet fölé —, azt mutatja egy levele, melyet Kazinczynak ír: „Édes Uram Bátyám szeret engem. Ezen közelebbi levél mennyei gyönyörrel öntött el, oly mennyeivel, melyet itt a földön elhor-

dozhatunk. Hálát nemes férjfiú, forró hálámat! Aki nekem szerelmét nyújtja, az nagyobb, szebbet, szentebbet nem nyújthat, s oly férjfiúnak szerelme, ki szenvedett, s vérzett, ki nemeseket szeretett, s nemesektől szeretttetett, mindenek felett van.“ Ilyen nagy érzékenység táplálja idealizmusát, az idealizmussal aztán elzárkózik az emberektől. Innen van életében az a vonás, mely életének fővonása: a zárkózottság. Innen van életének az a fővonása, mely szintén jellemző költészetére, hogy ő magába, önlelkébe akar mélyedni, távol akarja tartani magát az élettől. Az élet szennyes, az élet rút. Távol akarja magát tartani az emberektől, az emberek bántják. Önlelkében és költészetében lel megnyugvást:

*Menj! — mondja a Tanácsban — s temesd el
[bús fájdalommal,*

Hol reád vár szent magány;

S vonj korlátot álmaidból,

S alkoss ideáljaidból

Szebb világot alkonyán.

Ez volt az idealizmusa Schillernek is.

Élete.

Kölcssey élete három korszakra oszlik. Először, szokásom szerint, ennek az életnek főbb adatait szárazon, sematizálva, időrendi tábla szerint akármely felsorolni.

I. Korszak. Tanulóévek.

1790. Augusztus 8. Sző-Demeteren, Közép-Szolnok megyében születik.
 1796. Apja meghal.
 1796. Ugyanebben az évben Debrecenbe viszik.
 1802. Anyja meghal.
 1808. Első levele Kazinczyhoz.
 1809. Elhagyja Debrecént.
 Ennek az első korszaknak székhelye Debrecen.

II. Korszak. Magánévei, gazdálkodás korszaka.

1810. Pesten van törvénygyakorlaton.
 1812. Almosd (Bihar-megye).
 1814. Májusban elhagyja Almosdot.
 1814. Ugyanazon évben Pécelen Szemerével készül a *Felelet a Mondolatra*.
 1815. Cseke.
 1815. Ugyanebben az évben megjelenik a *Felelet a Mondolatra*.
 1817. Rövid időre Pest.
 1826. Rövid időre Pest és Pécel. Szemerével együtt az *Élet és Litteraturán* dolgozik.
 1827. Öccse, Kölcsey Ádám, meghal.
 A második korszaknak két székhelye van: Almosd és Cseke. Ezek a gazdálkodás és magányosság évei.

III. Korszak. Köztevékenység évei. Megyei szolgálatban van és követ.

1829. Jún. 7. Nagykárolyban aljegyzőnek választják.
 1830. Akadémiai tag.
 1832—35-ig Pozsonyban követ.
 1832. Megjelennek versei. Kiadta Szemere Pál.
 1832. Főjegyző.

1832. November 6. Követté lesz.
 1833. Kiadta a Muzárionnak egy füzetét Szemerével.
 1834. December 9. Lemond a követségről. (Nagykárolyban.)
 1835. Február. Búcsúzik Pozsonyban a rendektől.
 1837. Június. Nem választják meg alispánnak, jelölve volt.
 1837. Elvállalja Wesselényi védelmét.
 1837. Kölcey Mihály felbízta a parasztokat elene.
 1838. Augusztus 24. Csekén (Szatmár-megye) meghal.

Ezek életének legfontosabb adatai mintegy táblázatosan összeállítva.

Kölcey életére nézve következő forrásaink vannak: legfontosabb egy önéletrajzi levél, melyet Szemerének írt s amely ki van adva Kölcey *Munkáinak* tízkötetes kiadásában. A régebbi kiadásokból ez az önéletrajzi levél hiányzik. Szemere Pálhoz írta 1833. március 20-án. A belső világra a legfontosabb forrás. Életét bőven megírta 1875-ben Vajda Viktor. Vajdának van még két más munkája Kölceyről. Az egyikben műveit taglalja, erkölcsi szempontból, a második pedig valami utóhang, egy füzet, csak azt hangoztatja, hogy Kölceynek Budapesten szobrot kellene emelni. Vajda Viktor után megírta bővebben, szép előadásban Jancsó Benedek. Igen mélyreható jellemzését találjuk Kölceynek abban a tanulmányban, melyet Angyal Dávid a Budapesti Szemlében közölt 1903-ban. Ennek kivonata megjelent a Magyar Remekírók című vállalatban, melyet Franklin adott ki annak Kölcey kötetében. Legújabban megírta Kölcey életét Vértessy Jenő. Szintén szép és olvas-

ható könyv. A *Parainesis*nek többféle magyarázott kiadása van. Kölcey válogatott beszédeit magyarázatokkal kiadta Endrei Ákos a Franklin-féle Jeles Írók Tárában. Kölceyről szép emlékbeszédünk is van. Leghíresebb az Eötvös Józsefé.

Életének korszakai.

Három korszakra osztottam Kölcey életét. Az elsőben Debrecenben látjuk mint tanulót és valóban rendkívül mohón és szorgalmasan tanul. A második korszak a magány korszaka. Ennek van egy-két lucidum intervalluma, de nagyjában mégis az emberektől távol, kis körben, sőt néha teljesen elzárkózva, heteken, hónapokon át szobáját el nem hagyva, tölti életét. Ennek a második korszaknak rövid időre központja Álmosd, de főközpontja Cseke. Ebben a korszakban leginkább Szemerével és Kazinczyval érintkezik. A harmadik kor a nyilvánosság, köztevékenység évei. Itt együtt látjuk őt már nemcsak írókkal, hanem politikusokkal is. Sokat érintkezik Széchenyivel, Deákkal és leginkább lelkéhez forr az a sajátságos oroszántermészetű, az oroszán nagylelkűségével és vadságával bíró férfi, kinek neve Wesselényi Miklós. Általában felosztottam életét, de mégis az egyes korszakokra vizsgáló pillantásokat akarok vetni. Először is a debreceni tanuló korszakára. Kölcey — mint már a táblázatban felidéztem — hamar vesztette el édesapját. Apja olvasott, művelt ember volt. Halálát valami különös körülmény siettette. Volt egy

örült nőrokona, ezt egyszer kocsiiban kísérte Kölcey édesapja és a nő örülesi rohamában Kölcey apját fojtogatni kezdte. Ennek az örült nőnek a látványa apjára olyan hatást tett, hogy belebetegedett és ennek a hatásától nem tudott többé szabadulni. Kölcey fél-szemére vak volt himlő következtében, mégpedig a jobbszemére. Legújabb életrajzában azt látom, hogy a balszemére. Ez ugyan nem fontos. Mint gyermek — igen jellemző — már Debrecenben társaival együtt homokvárakat épít és azokon beszédeket tart Miltiadesről, Kimonról és más görög szabadsághősökről. Az akkori idealis világban ilyen szabadságért mondott beszédekkel mulattak a kisfiúk. Elvesztette korán apját, el édesanyját, aki pedig édesanyját elveszti, Arany János szerint, az nagyon nehéz betűket tanul az élet alfa-bétumából. Tehát látjuk, a félvak kisfiút idegenek kezében, de nem elhagyva, rokonai nagyon gondoskodtak róla. Már a debreceni iskolában szenvedélyes versíró. Olvassa *Himfyt*, olvassa Csokonait, ki neki bálványa s ott van Csokonai temetésén 1805-ben. Ott látja először azt a férfiút, ki neki szellemi idealja és később vezetője lett: Kazinczy Ferencet. A debreceni kollégium diákja volt, de nem volt tógátus diák. A diákok egy része hosszú fekete tógában járt. Azt mondja Arany János a *Bolond Istókban*:

*Halvány, sovány alakját hosszú tóga
— Mint gyászlobogó a nyelét — fedi.*

Azok, akik papi vagy tanári pályára akartak lépni, tógában jártak, Kölcsey nem volt tógátus. A debreceni iskolának két irányban kedvező hatása volt ránézve. Először bizonyos enciklopédikus nevelést adtak akkor a magyar középiskolák, a művelődési irány a XIX. században nagyon is egyoldalú volt, csak a latinnal foglalkoztak. Debrecenben már korán kezdtek foglalkozni a történettel és természettudománnyal. Második hatás a magyar versírás tradíciója. Különösen kifejlődött Debrecenben a verselés (például Csokonai) és a rímelés ügyes kezelése. Ennek a hagyománynak előnyeit élvezte Kölcsey is. Azonban Debrecen nem elégítette ki. Ő már olvasta a nagy német és francia írókat. Azt írja 19 éves korában Kazinczynak: „Lett legyen Debrecen szebb érzésű emlékekkel teljes, mégis szenvedéseimnek helye volt ő.” Az első, akihez először fordul leveleivel, Kazinczy, aki a magyar irodalomnak mintegy élő folyóirata, élő irodalmi enciklopédiája és élő irodalmi közlönye volt. Kölcsey Kazinczynak két tekintetben a tanítványa. Először a költészetnek bizonyos absztrakt irányában, mely nem mer a tárgyakhoz nyúlni közvetlenül, mely elvont, édes modorban fejezi ki, általánosítva az érzelmeket. Tanítványa Kölcsey másodsorban Kazinczynak a nyelvújítás dolgában is. A nyelvújítás dolgában ő Kazinczyt polemikus irataiban is megvédte. Azonban a Kazinczy- és Kölcsey-féle barátság, bármily meleg volt is, bármily

ideális gondolkozású volt is Kölcsey, mégsem tartott soká: elhidegültek. Ennek oka a következő. Először elhidegültek, midőn Berzsenyit bírálta Kölcsey. Kazinczy ezt a bírálatot igazságtalannak, túlzottnak tartotta. Az elhidegülés második oka egy levél, illetőleg 2—3 levél, melyet Kölcsey akkor írt, mikor Lasztócon Szemerével együtt volt. Kölcsey azt írja Kazinczynak az *Erdélyi levelekről*: bizonyára ezt a művét akkor is fogják olvasni, mikor a többi már elfelejtették. A harmadik ok az volt, hogy Kölcsey Homérost kezdte fordítani. Ezt kéziratban olvasta Kazinczy és közölte egy más Homéros-fordítóval, Vályival.³ Amint Vályi Homéros-fordítása megjelent, Kölcsey észrevette, hogy Vályinál egész sorok át vannak tőle véve. Kazinczy ezt úgy fogta fel, hogy Vályi olvasta Kölcsey fordítását és ami szép, sikerült volt Kölcsey művében, azt átvette.

Kölcseynek hivatalt kellett volna vállalnia, ő azonban azt az ismeretes szép választ adta: nem vállalom hivatalt, csekély a jövedelmem, de „hozzáteszem lelkem függetlenségét s így aztán elég lesz“. Életének legszebb óráit 1809-ben baráti körében töltötte: Szemerével, Vitkovicsal, Horvát Istvánnal.

A második korszakban fejlődik ki az író Kölcsey. Már nem a tanuló áll előttünk, hanem az író, ki mindinkább mestere a költészetnek. Hogy Kölcseynek ezt a korszakát megért-

³ Vályi-Nagy Ferenc főiskolai tanár (1765—1820.)

sük, tudnunk kell, hogy minő volt a műveltsége. Már utaltam arra, hogy rendkívül sokoldalú. Négy műveltségi réteg különböztethető meg Kölcseyben. Az első: a klasszikus, a debreceni latin réteg. Második a francia. Debrecenben, még mielőtt németül tudott volna, megtanult franciául. Különösen szerette Boileaut, Voltairét és Baylet. Ezek voltak ízlesének első mesterei. Harmadik réteg: a német. Legkedveltebb írója Goethe, de nagy hatást tett rá Schiller is, azonban mégse olyan nagyot, mint Matthiisson, ki egyik mintája volt a lírában s kinek költeményeit könyv nélkül tudta Kölcsey. Negyedik réteg: a görög. Homér mellett legjobban szerette Goethét. A görög irodalomból Homér mellett nagyon olvasgatta a filozófusokat. Ennek a korszaknak első évei Álmosdon teltek le. Társasága igen különös Kölcseynek. Van ott egy elkeseredett Martinovics-párti összeesküvő: Uza, van azután egy művelt német leány, kinek különös a neve: Medicus. Erről gyakran ír. Álmosdot elhagyva, Csekére költözik. Cseke. Ő maga leírja Csekét, hogy a Tisza partjának közelében van, nem messze a Túr torkolatától. Azt írja 1815-ben egy barátjának, Kállay Ferencnek: Csekére költöztem — és most leírja a környéket: „A környé,⁴ melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad s felette magános. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba

⁴ Környezet.

szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők körítnek, másfelől nyílás esik, s láthatárainkat a máramarosi hóbercek határozzák. Nem poétai hely-e, édes barátom?“ Igenis, nagyon az! Hogy mennyire, ezt átérezte Petőfi, ki leírta ezt a helyet, melyet említ Kölcsey. Nyílás, hegy: mind megvan Petőfi költeményében. Van-e valami kapcsolat Kölcsey és Petőfi felfogása közt? Ebben az évben (1815) jelenik meg első költeménye a Magyar Dámák Kalendáriomában. Első fontos költeménye a *Róza* című ballada, melyet egy barátja, Horvát István, adott ki. Itt Csekén, mint ő maga mondja, ezen a vidéken, mely „szép, de vad s felette magános“, nagy melancholia fogja el. Kétségbeesik a magyar irodalom jövőjén. Le akar mondani a magyar irodalomról, nem folytatom, nincs magyar irodalom és nem is lesz magyar irodalom. Amit Kazinczyék gondolkodnak, minden iparkás: nem egyéb, mint néhány embernek vesszőparipája. 1817-ben valami lucidum intervallum áll be életében. Pesten van, érintkezik az irodalmi emberekkel. Ekkor dolgozik azon a fordításon, mely a Vályi-Nagy Ferenc-féle plágiumra és az Iliász-pörre alkalmat adott.

Hogy minő volt az élete, minő rendkívül elhagyatott, zárkózott, mennyire elmélyedt tépelődéseibe, mennyire belemerült fájdalmába és sztoicizmusába, ezt önéletrajzi leveléből olvasom. Azt mondja: „Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az ud-

varról nem mentem ki), s ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tónját találgtám.“ A népdalt akarta nemesíteni. 1823 végén Ádám öccse megházasodott „s ettől fogva és még inkább zárkózva éltem, mint azelőtt“. 1825-ről így szól: „Ez utolsó epochában egész éven keresztül is nem mentem ki szobámból ebédelni, magamban voltam mindig.“ 1826-ban Pécelről írja: „Elővett egyszer ezen üldöző Daemon, mely esztendők oltá csak olykor olykor hagy pihenni, s ha nappal olvasás által szelidítem is, éjjelenként annál dühösebben kínoz, s a mult éjjel is álmatlan fekvém ágyamban.“

A harmadik korszakban Kölcsy kilép a magányból, mégpedig kilép a legnagyobb nyilvánosságra, kilép az országgyűlés színpadára. 1829-ben aljegyző, 1832-ben követ. A pozsonyi országgyűlésen a következő nagy ügyekben emelte fel hathatósan a szavát: 1. A magyar nyelv védelme. 2. A jobbágyság érdekében: az örökváltság és úrbéri reformok. Tudnunk kell, hogy minő volt ebben az időben — midőn Deák, Széchenyi, Kölcsy, Wesselényi küzdöttek a jobbágyság érdekében, midőn Petőfi a jobbágyságot védi költeményeiben, melyet Kosuth keresztül is visz — a tényleges állapot. A jobbágyságnak nagy reformja már a XVIII. században történt: az úrbér rendezése. Minő volt ennek a reformnak röviden a lényege? Lényege az volt, hogy pontosan megszabták, hogy mivel tartozik a jobbágyság a földesúrnak s ez a reform még életben volt a

30-as években is. Lényege — s ez magyarázza a jobbágyok állapotát — a következő. Minden jobbágy tartozott 52 igás munkával, azaz 52 napig kellett neki 2 lóval, vagy két ökörrel, esetleg 4 lóval vagy 4 ökörrel a földesúr munkáján segíteni. Ezt a robotot megválthatta a jobbágy, ha nem volt igás marhája, azzal, hogy maga 104 napig robotolt (hetenként 2 napig). Azonkívül kellett egy öl fát beszállítani az úrnak, két napig nagyobb fuvarozást végezni, vadászatainál segíteni a földesúrat, adót kellett viselnie, országgyűlési adót kellett fizetnie, azért, hogy az országgyűlésen megjelent, de akit nem képviselt. Minden terményből $\frac{1}{9}$ -et a földesúrnak kellett adni, élelmiszereket kellett adni s azonkívül a katonaszállásolás is nála történt. Végül $\frac{1}{10}$ -et még a papnak kellett adni. Ez volt a jobbágy helyzete a 30-as években. Az előnyös volt, hogy a XVIII. században már meg volt határozva a robot napja s meg volt határozva a robot maximuma. Voltak urak még a 30-as években pl. Batthyány Iván, Pálffy herceg, kiknek 40.000 jobbágyuk volt. A jobbágy sanyarú helyzetét még sanyarúbbá tették a jogviszonyok, a bírói szék, mely alá tartozott, az úgynevezett úriszék. A jobbágy felett a földesúr ítélkezett még abban az esetben is, ha a jobbágnak panasza volt a földesúrára, ilyenkor is a földesúr volt a bírója. Ezt a szégyenletes állapotot klasszikus módon bélyegezte meg Kölcsey és Deák éppen az 1834-i országgyűlésen. Azt mondja Deák erről az úri

székről: „Nem akarom nemzetemre azt a szégyent ruházni, hogy legyen hazánkban ember, kit sem bíró, sem törvény, hanem a magát megsértettnek vélt félnek ingerlett szenvedelme ítél meg.“ Ilyen volt a jobbágyok helyzete ebben az időben, jobb volt a sorsuk, mint régebben, de mégis felette súlyos. A korabeli költészetet, Arany, Petőfi költészetét, Deák, Kölcsey beszédeit nem értjük, ha nem ismerjük a jobbágyok sorsát.

A kor képéhez tartozik az is, hogy ismerjük az akkori magyar országgyűlés berendezését. Az országgyűlés akkor karokból és rendekből állott. Négyféle tagja volt az országgyűlésnek. 1. a klérus magasrangú papjai, 2. a mágnások, 3. a nemesek s 4. a szabad királyi városok követei. Ezek külön tartottak ülést. Voltak azonban kivételesen úgynevezett vegyes ülések, ahol a két tábla együtt ülésezett. A mágnások elnöke a nádor volt, a rendeknek pedig a perszonalis, azaz a király helyettese, a legfelsőbb törvényszék elnöke.

Kölcsey mint szónok.

Mielőtt még taglalnám Kölcsey beszédeit a jobbágyok érdekében, egy pillantást akarok vetni Kölcseyre, mint szónokra. Kölcseyt, mint szónokot a legnagyobb célok lelkesítették. Voltaképen minden, amit mondott az országgyűlésen, egy cél felé tendált, egy cél felé, — ezt úgy lehetne kifejezni, — hogy az egységes ma-

gyar nemzet megalapítása felé. Ő küzdött amellett, hogy Erdély is Magyarországhoz csatoltassék, mely addig külön volt választva; küzdött a jobbágyok érdekében: a jobbágyok is csatoltassanak a magyar nemzethez, ne legyen valláskülönbség, vallásfelekezeteknek ne legyen külön-külön joga. Legyen, — mint ő próféta-szemmel előrelátta, melyre csak érveket tudott felhozni, anélkül, hogy a valósulását is látta volna: legyen egységes magyar nemzet. Küzdött a magyar nyelv jogaiért. A haladásnak az eszméje s egyáltalában mindazon eszmék, melyeket mint a kor vezetőgondolatait jellemeztem, a haladás eszméje, a szabadság, a nemzeti-ség ereje, jogegyenlőség — mindezek a nagy eszmék lánglelkű védőt találtak Kölcseyben. Ezek voltak céljai. Minő volt mint szónok? Minő jellemű volt szónoklata? Kölcsey költő volt és így idealista. Mint szónok is idealista? Igen. Ő nem tagadja meg magát, idealista, de nem kell képzelnünk, mint sokan, hogy egyoldalúlag. Kölcsey idealista, de realis érvekkel és realis nemzeti érdekek szolgálatában. Talán, ha 20—25 éves korában követ lett volna, meg lehet, hogy csupán csak eszmei célokat tűzött volna ki. Most azonban nagyon is meg van benne a gyakorlatias főirány, a viszonyok ismerete, az érvek latolgatása, de mégis idealista. Mennyiben idealista? Idealista, mert az eszményinek a megvalósításáért küzd, nem önző érdekek vannak előtte, sőt még a tulajdon önző érdekei ellen is kikel. Ebben látom én Kölcsey

szónoki egyéniségét. Miben volt ő kiváló mint szónok? Fő jellemvonása irodalmilag, stilisztikailag véve valami különös páthosz, valami borongós, kissé keserű páthosz: nagy költői lendület, de amellett bizonyos pesszimizmus, bizonyos kesernyés mellékíz. Tanítványai: Eötvös, Kossuth, Szemere Bertalan és sokan a 40-es évek szónokai közül. Mestere a latinok közül Cicero és a magyarok közül talán Felsőbüki Nagy Pál, kinek némely vonása Kölcsey szónoki egyéniségére emlékeztet. Ezt azonban pontosan nem vizsgáltam meg. Cicerótól vette át a körmondatos stílusnak a kultuszát, mely annyira jellemző Ciceróra, melyben Cicero felülmúlhatatlan virtuóz, melyet ő a görög, hellenisztikus rhétoroktól, a rhóduszi szofistáktól tanult. Mint szónokot szoros kapcsolatban látjuk Deákkal. Deák maga rendkívül tisztelte és becsülte Kölcseyt. Egyszer azt mondta róla: „Életem legszebb nyeresége a te barátságod.“ Nagy szó, ha meggondoljuk, hogy Deák mennyire őszinte és igaz minden nyilatkozatában. Deákra nagy hatással volt Kölcsey jellemileg is. Midőn Kölcsey 1835-ben lemond, mert nem akar ellentétbe jutni elveivel, akkor Deák ki-
fejezi, hogy ebben látja ő mintegy a politikus jellemnek az ideálját, abban, hogy minden-
képen követi a lelkiismerete szavát.

A legnagyobb küzdelem, mint említettem, a pozsonyi országgyűlésen a jobbágyok sorsáról volt. Tényleg a jobbágyok sorsa volt Magyar-ország jövőjének nagy kérdése. A jobbágyok,

a szegény nép érdekében Kölcsey már régebben is felszólalt, egy beszédében, melynek címe: *A szatmári adózó nép állapotáról*. Ebben a jobbagyok állapotával foglalkozik, a magyar közgazdaság akkor legfontosabb kérdésével, és kimutatja az adózó és nem adózó közönség jogainak és terheinek roppant aránytalanságát. Kimutatja, hogy Szatmár megyében, melynek ő jegyzője volt, a művelt föld 59 négyszög mérföld. Ezen lakik 131.000 adózó, 24.000 család 21.000 lakóházban, tehát 3.000 családnak egyáltalában semmiféle fedele nincs. Telkes paraszt csak 10.000 van, a többi mind csak zsellér. Így nem lehet a magyar nép boldog. „Ott, — mondja abban a beszédben, melyet 1830-ban tartott Szatmár-vármegye közgyűlésén — hol a legszükségesebb hibázik, könnyű általlátni, hogy a boldogulásnak útjai már előre kettévágtak. Az adózó háznép, mely magának elég kenyeret nem termeszthet, szerencsés, ha mindennapi ételmét s ruházatát keserű munkával megszerezhetvén, még annyira mehet, hogy adójának terhét lefizetheti... Ahol a földművelőnek ilyen rossz állapota van — mondja később — nem lehet ott a mesterembert szerencsés környürlások közt gondolni. S valóban nagyon kevesen is adják magokat az életkeresés ezen ágára. Több mint 24.000 háznép közt 233 mesterember van.“ És ez a szegény nép évenként valami 100.000 tallért fizet a házi és hadi kasszába. Ha a mai állapotokra gondolunk, akkor bizony látjuk, hogy még e részben sok javítani való

van és Kölcseynek még ma is bizonyára oka volna sok panaszra. Tudjuk, hogy Magyarországon még ma [1909] majdnem $\frac{1}{3}$ -a a lakosságnak 500 hektárnál nagyobb birtokkal rendelkezik. Ilyen feltűnő nagy a nagy- és közép-birtokosok száma és feltűnő kicsi a kisbirtokosoké. $\frac{1}{3}$ -a a lakosságnak nagybirtokos nálunk, míg Németországban csak $\frac{1}{10}$ -e. A jobbágyság érdekében felmerült kérdések közül a legfontosabbak egyike volt az úriszék kérdése. A jobbágyról maga a földesúr ítélkezett, még akkor is, hogyha neki volt pere, keresete a jobbágy ellen, még akkor is, hogyha a jobbágynak a földesura ellen volt keresete. Ez ellen már Deák is felszólalt. Ezeket a vitákat már azért is érdekes felemlíteni, mert a jobbágyok helyzetét újabban lepiezni, szépíteni akarják, pedig, hogy minő nagy igazságtalanság történt a jobbágyokkal, ezt látjuk Kölcsey és Deák beszédeiből. Deák beszédeiben pedig bízunk, nem fogunk bennök rhétori példát látni, hanem az igazság hatását teszik ránk. Deák ebben az úriszék kérdésében azt mondja 1833-ban a pozsonyi országgyűlésen ugyanakkor, mikor Kölcsey is felszólalt: „De a szegény nemtelen jobbágy félejtve vala mindenkor, őt a földesúr bírósága alá adták törvényeink még ott is, hol a bíró egyszersmind kereső fél; őt törvény nélkül, gyakran meg sem hallgatva, oly vétekért büntette indulatos felhevülésében az uradalmi tiszt, mely által önszemélyét vélte sértve lenni, s ez akkor nem annyira büntető bírónak,

mint bosszútálló erőszakoskodónak tekintetett volna... Hosszas volnék — mondja később Deák — ha elszámálnám, hány ártatlant sértett az önkény, hány visszaélés maradt a törvény hiánya miatt büntetlenül. Nincs is szükségem efféle fejtegetésekre, mert vagynak bizonyításaim, melyektől a hitelt megtagadni senki sem fogja, bátran hivatkozom azokra, s ezek a RR.⁵ tapasztalásai. Tegyük kezünket szívünkre és feleljünk nyiltan, ha nálunk a jobbagynak személybeli bátorsága eddig az önkény ellen törvény által védve volt-e? Végül azt mondja: „A haza ügyének nevében óhajtom ezeket, mert a közboldogság ott általános nem lehet, a nemzet virágzása nem képzelhető, ahol még a személybeli bátorság is csak privilégium s ahol azt a kisebbség csak kizárólag gyakorolja.“ Ebben az értelemben szólal fel Kölcsey is. Ugyanezen a gyűlésen, melyen Deák így beszélt, Kölcsey azt mondja erre az úri székre: „Ez a mi alkotványunk szennye, melynek letörlését kívánnunk kell.“ Az örök megváltás ügyében, — ahol Kölcsey szintén Deákkal együtt harcolt a jobbagyság érdekében — mondott beszédét így fejezi be: gondoljuk meg — azt mondja — hogy a szolga, akivel rosszul bánunk, az bosszút áll rajtunk. „Felszólítom a kormányt, ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand. Talán hóhérpallós és kötél, mik a bűnösök ellen fordíttatnak.

⁵ Rendek.

Nyomorult eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet, de itt nem egyesekről van a szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely százak óta, most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. Es azt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom, ezt csak megszelidíteni lehet. Nem egyébbel pedig csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a házához s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!“ Egy levelében is szól Kölcsey a jobbagyokról: „Mik vagyunk most? Erőtlen párányi szám (700.000 nemes és — 10 millió nemtelen!) — s mik lehetnének, ha a 10 millió hozánk járulna?“ Úgy mint az elnyomott jobbagyokért, úgy szót emel a pozsonyi országgyűsen Deák és Kölcsey is az elnyomott lengyelek érdekében. 1833-ban írtózatos látvány volt Lengyelország sorsa. Valóban Vörösmarty a lengyelekre gondolhatott, midőn azt mondta:

*S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.*

Így vették körül Lengyelország sírját az európai népek. Deák megelégedett azzal, hogyha többet nem tehetünk, legalább felszólalásunkkal és részvétünkkel enyhítsük a lengyelek sorsát. Kölcseynek van ebben a lengyel vitában egy szép mondata. Arra figyelmezteti különö-

sen a bécsi köröket, hogy Bécs voltaképen a lengyeleknek köszöni, hogy egyáltalában ilyen nagy város lett, hogy a törökök el nem pusztították. „Hasztalan! — mondja Kölcsey — a mi sikoltásunk siker nélkül elhangzott, s hatalmas kezek verék le, s egész világ láttára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a keresztyén-ség védfalának századokig méltán nevezteték; mely nélkül Bécsnek tornyai most romban fe-küdnének, s palotáit éppenúgy hijában keresné a vándor, mint Buda várában Mátyás termeit.“

Nagy vita folyt a magyar nyelv érvényesí-tése körül is. A főrendek nem akartak engedni. Válaszában Kölcsey azt mondja, abból a gon-dolatból indul ki: érteném a főrendeket, ha a főrendi ház római senatus volna s mi magya-rok valamely, a rómaiaktól meghódított idegen nép volnánk, mely most azt kéri, hogy enged-jék meg neki, hogy más nyelven, mint a római, a latin nyelv, beszéljen s ehhez a senatus semmi áron sem akar hozzájárulni. Így értem a szituá-ciót. A főrendek azt felelték: azért tagadták meg a magyar nyelv törvényesítését, minthogy nem ismerték az alsóház kívánságának, óhajá-nak az eredetét. Mi ennek a kívánságnak az ere-dete? Kölcsey feleletet ad rá: „Csak az, mert magyarok vagyunk. Ha német vagy más ide-gen nyelvet kívánnánk felvenni, akkor lehetne szükséges kívánság eredetét kérdezni, de mos-tani kívánságunknak, mely a nemzettel együtt született, állandóul azzal összevekapcsoltatott, eredetét hosszasan keresni akarni, nem egyéb

puszta ürügynél, mely által a dolog továbbra is elhalasztassék.“ Azt felelték rá: lassan kell haladni, nem kezdhetjük mindjárt azon, hogy a törvényeket magyarul hozzuk és nem kezdhetjük azzal, hogy a törvénykezés, valamint az országgyűlés nyelve kötelezően a magyar legyen... „Azt mondják továbbá a főrendek, lassan kell haladni: erőszakolni nem kell ezen lépést. Dehát nem elég lassúság-e 43 év óta küzdenünk a magyar nyelvért és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene, s hol lenni akarnánk?“

Továbbá a főrendek azt mondják: eddig is a latin nyelv uralkodott sok szép száz éven át s nem veszélyeztette a magyart, hát csak most nem fogja veszélyeztetni? Nem veszélyezteti? kérdezi Kölcsey: „Nem hozom fel a németet, franciát, vagy angolt, de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal előbb van-e a miénknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket, mert eltapodták, mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiúságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kiművelésére adták magukat.“ Van Kölcsey okoskodásában — melyet mellékesen akarok említeni — két érv, melyet nem tudok elfogadni, két ellenérv, melyet felhoz a főrendekkel szemben. „A főrendek — azt mondja Kölcsey — talán a demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Erre csak azt felelem: török és orosz szomszédainknál sohasem divatozott a latin nyelv, hol van azért nagyobb despotizmusnak

ostora, mint önálok?“ A főrendek félnek attól, hogy ha a magyar nyelv a törvénykezés és az országgyűlés nyelve lesz, akkor rohamosan halad az ország a demokracia útján. Kölcsey erre azt mondja: hát Oroszország, hát Törökország, ott nincs meg a latin nyelv, mégse halad a demokracia útján. Ez az érv téves, mert Oroszország és Törökország nem azért nem halad a demokracia útján, mert a latin nyelv nincs meg, hanem mert ezek teljesen műveletlenek. A másik különös érve az, hogy a főrendekről szólva azt mondja: „S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az országnak legtöbb javaival élnek? nem azok-e, kik a helyeken ülnek, hol Zrínyi a bajnok és koszorús író, hol Pázmány Péter és Liszti ragyogtanak?“

Ilyen volt Kölcsey szónoklata céljaira, jellegére nézve. Kölcseynek mint szónoknak a külső képét legszebben nagy tanítványa, Kossuth Lajos festette a Pesti Hirlapban, 1842-ben. Így írja le Kossuth Kölcsey fellépését a pozsonyi országgyűlésen: „A tiszai követek asztalánál egy férfi állott, kinek halk szózata szent pietás ihletéseként rezgett végig a csontvelőkön. Egy erős lélek törékeny test láncai között. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszál lengte körül, színtelen arcán ezernyi átvirrasztott éjnek tikkadtsága ült, egyetlen szemében a nemzet mult s jelen bánata tükrözött. Szava tompa, mély és ércetlen, mint egy síri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulatok legfőbb hevében szállongott

alá, és lön még tompább, még értelenebb, még síriasabb, mikor aztán ökölbe szorított jobbát emelve a reá meresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény, kinek szellemszavát nem úgy mint másét, az érzékléteg segedelmével, hanem közvetlenül lelkünk lelkével véltük hallani. És a síri hangra síri csendesség-figyelmeztetett, melyet csak az érzelmek villanyos ki-törése szakasztott félbe.“

Azon különböző kérdések közé, melyek a pozsonyi országgyűlésen 1832—35 közt felmerültek s melyeknek megvitatásában Kölcsény résztvett, tartoznak a vallásos sérelmek is. A protestánsok fő sérelme a reverzális volt, melyet a katolikus papság attól kért, ki protestáns nővel házasságot kötött. A reverzálisban az egyik házafél kijelentette, hogy születendő gyermekeit katolikus vallásban neveli. Ez ellenkezett az előbbi magyar törvénnyel, mely szerint a vegyes házasságban a fiúgyermek az apa, a leány pedig az anya vallását követi. Kölcsény ebben a vitában többször felszólalt és az első felszólalása példa a magas páthoszra, sőt talán a páthosz is magasabb, semmint a tárgy, azaz bármily fontos is ez a tárgy, ilyen gravamen szellőztetéséhez talán nem illik ez a magas cicerói hang: „De talán meggondolják magokat s meggondolják, miképen oly ügy forog vitatás alatt, mely bár most elnyomatik, előbb-utóbb maga magát fogja kivívni. Így leszen Tek. Rendek! mert ha előbb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhúnyt küzdők sírjaikon támad fel a

kérlelhetetlen Nemesis! és kíméletlen igazsággal fogja kérni háromszáz esztendőök könnyeit, fogja számonkérni milliomok feldult nyugalmat, a sírig üldözött özneek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és lintzi békességekért magyar keblekből kiömlött. Nem is történhetett másképen! Mert negyedfél milliom lélek kérelme nem pusztá kérelem, a törvény sérelmeért felszólamló nemzet kívánata nem pusztá kívárat, mely mint epedő lányka sóhajtása a legelső szellőben nyom nélkül enyészzen el. Azonban az óra még nem folyt le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövő, még a választás szabad!“ Jobban, még ennél is sokkal jobban bántotta Kölcseyt egy más sérelem, mely szintén a szószerkekre hívta őt: ez Erdélynek elkülönítése volt Magyarországtól. Magyarország nem haladhat, ha Erdélyt vissza nem csatolják, Erdély szintén nem haladhat, sőt Erdélyre ez a legnagyobb csapás, mert egymagában gyenge. A pozsonyi évekről egyik levelében így nyilatkozik: „A főtábla másodszor is visszaküldé üzeneteinket. Ez fáj édes barátom — írja Kende Zsigmondnak —; ez nagyon fáj! Te tudod, nekem a haza és a nyelv szerelmem, s mindent, ki ezeket hidegen nézheti, ellenségemnek tartok.“ Erre az izgatott, lelkesült, rendkívül mélyen érző hazafira hogy hathatott az, midőn meggyéje rácsáfolt! Ez úgy történt, hogy meggyéje nem akart hozzájárulni a jobbágyok terheinek

azon könnyítéséhez, melyet Kölcssey javasolt az országgyűlésen. 1834-ben Kölcssey közgyűlést tartatott s ezen megcáfolták Kölcsseyt. Azt mondták: azok a reformok, melyeket ő olyan égető szükségesnek jelent ki, fölöslegesek, mert az örökváltság fölösleges. Kölcssey próbált győzedelmeskedni ellenzőin s dec. 9-re meghívja Wesselényit is, ki Magyarország legkiválóbb, legtüzesebb szónokai közé tartozott. Kölcssey is, Wesselényi is felszólalt, de mindhiába, a vármegye, a mindenféle fokosos nemes, kik megjelentek a gyűlésen, nagy lármával leszavazták Kölcsseyt. Kölcssey erre lemondott. Egy vígasztalása volt, hogy Wesselényi mellette maradt. „Az az igen lelkes, az a nagy erejű s nemes szívű ember volt itt egyetlen vígasztalóm — írja Szemere Pálnak —; valahányszor lelkem a történteken és még történendőkön elborult.“ Igenis a jövőben csakhamar elborult Magyarország láthatára, habár csak rövid időre is. Kölcssey ellen fellázítja egy rokona a szatmári parasztokat. A rokon azt hitte, hogy a tagosítás alkalmával ő maga, Kölcssey Mihály megkárosul, a parasztok is azt hitték s ezért mindenféle módon megkárosították Kölcsseyt. Kölcsseynek reménye volt, hogy ő lesz Szatmár megye alispánja, azonban ez a reménye hamar szétfoslott. Ezen egyéni bánatalomhoz, hogy a parasztok feldőlják birtokát, azok, kikért ő harcolt, kiknek a kedvéért lemondott politikai pályájáról, járult a kedvezőtlen politikai helyzet. Ekkor kezdődtek a politikai üldözések. Perbe-

fogták Wesselényit, perbefogták és elzárták Kossuthot, perbefogták az országgyűlési ifjak egy részét: mindez nagyon felzavarta Kölcseyt. Wesselényi Kölcseyt kérte fel védőül és Kölcsey művei közül egy egész kötet Wesselényi védelmével foglalkozik. Utolsó éveiben lázas tevékenység fogja el, éjjel-nappal dolgozik és ha azt mondja, hogy éjjel, ez nála nemcsak szóvirág, hanem valóban az éjjeleket is belevonta munkássága körébe. Mindig nő az izgalma, de nő a bátorsága is. Mindehhez hozzájárult, ami lelki alapja, a pesszimiztikus hajlam. Ez magyarázza meg azt a költeményt, mely a legszomorúbb, legpesszimiztikusabb költeménye a magyar literatúrának. 1837-ben, egy évvel halála előtt ezt írja: „Lelkem oly tépett állapotban, mint két hét óta, régen nem vala. Ez iszonyú rossz idő neveli a belső bajt.“ És ezután nemsokára bekövetkezik az utolsó, a legvégső katasztrófa. Azt mondták, hogy Kölcsey reménytelenül szállt sírba. Különös, hogy neki, ki Széchenyinek nemcsak kortársa, hanem munkatársa, ki a remény szakában él, neki éppen reménytelenül kellett sírba szállni. Nem tudom, hogy ezt így kimondhatjuk-e, hogy „reménytelenül“, mindenesetre a pesszimizmusnak bizonyos lázas hangulata volt benne, midőn a *Zrínyi második énekét* írta. Ezt a lázas hangulatot megértjük, ha meggondoljuk, hogy Magyarország politikájában 1836—37-ben, sőt a 30-as évek közepén is már valami visszaesés mutatkozik. Ez a visszaesés rövid volt és feltűnő. De

Kölcsey nagyon a szívére vette ezt a reakciót. Ez volt az az idő, midőn a nagy magyar reformokat visszautasították, ez volt az az idő, midőn a magyar hazafiakat üldözni kezdték, ez volt azon idő, midőn a vármegyékben mind erősebb lesz a reakció és a bécsi kormány hatalma, befolyása is, mintha ezen időben nőtt volna. Ezek mind mélyen leverték Kölcseyt. Tudjuk, hogy nem tartottak sokáig, a negyvenes években megint fellendül a magyar közélet. Előttem a következő könyv van: *Országgyűlési emlék*. Politikai, történeti és szépirodalmi almanach. Szerkeszti és kiadja Vahot Imre. Budapest, 1848. Ebben a könyvben — melynek mellékesen egy kurióza is van: van benne ugyanis egy költemény Petőfitől, melynek aláírása: Petőfi János, mintha akkor nem tudta volna még minden korrektor és kiadó Petőfi nevét, — Obernyik Károly leírja Kölcsey halálát. Obernyik mellette volt utolsó napjaiban, segített neki költői munkálataiban és segített neki Wesselényi védelmében. „A halál napját — írja Obernyik — megelőzött egész éjen haragos vihar dühöngött. Sűrű vastag felhők boríták az eget, s a villámár kísértetes fénnel remegett a csendes szobában, hol a halvány éjlámpa elrejtve pislogott s a még halaványabb félelet kialudni készült. Mennydörgés rázta az ég sarkait... A beteg majd csendesen feküdt, majd lázas nyugtalansággal hánykódott. Ez a halállali végküzdés vala. Alig szunnyadtam néhány percet. — Reg-

gelre a zivatar elszűnt, — a beteg is csendesebb lett. A nap ragyogva gyult ki keleten, — kilencóra felé elkezdődött a haldoklás perce, — sógornője ki sohasem mozdult ágyától, térdre esve imádkozott, én néma fájdalommal néztem az elköltöző életet, — s hű szolgálja befogta a halottnak szemeit...“

Egészen mellékesen egy életrajzi kérdést is felemlíték, amelyre azonban nem tudok felelni. A kérdés az, volt-e Kölcsey Bécsben? Erre azt lehetne kérdezni, miért érdekes ez a kérdés? Azért, mert Kölcsey nagyon vágyódott Bécsbe. Bécsnek akkor minden magyar várossal szemben, rendkívül sok művelődési eszköze volt, melyekből nagy élvezettel, „sikoltozások“ között merített Kazinczy. Kölcsey éveken át lakott Pozsonyban, mint országgyűlési követ s Béctől Pozsony körülbelül három órányira volt. Különös dolog, jellemző a kor közlekedési viszonyaira, hogy egy vagyonos ember, ki vágyódik Bécsbe, nem tudja azt látni. Jancsó Benedek életrajzában azt olvasom, hogy Kölcsey barátjával, Kállayval, Bécsben volt mint fiatal ember. Ez téves. Ennek nyomát levelezéseiben nem lehet fellelni.

Kölcsey mint lírikus.

Kölcsey korának a fia volt: a tiszta idealizmus embere. Nem csodálkozunk azon, ha mint lírikusnak is, lírájának is egyik fő jelleme az idealizmus. A költészet, mely valami magasabbal

foglalkozik, a költő, ki égi régióba emel bennünket, szegény halandó embereket: ez a felfogása a költészetről. Erre a felfogásra igen jellemzők következő sorai:

*Ne, Múza, lantod reszkető hurjára
Ne jöjjön semmi durva, semmi rút;
Szennyetlen áll a Grátiák oltára,
Hol nyitva minden szépnak van az út.
A tiszta költő fűzhet csak hajára
Örökre hervadatlan koszorút,
Melyet remegvén szűz kezek fonának
Ékességül piruló homlokának.*

Ez a költemény a XIX. század elején nagyon különbözik attól a költői iránytól, melyet a XX. században látunk, különbözik, talán úgy, mint a tüzes négyesfogat, melyen Kölcsey a nagykárolyi megyeháza elé hajtatott, különbözik egy, a mi utcáinkból látható benzinbűz-terjesztő automobiltól. Idealizmusa mellett második feltűnő jellemvonása: a szentimentalizmus. A XVIII. század közepén mint egy óriási langyos hullám, úgy terjed Európán át az érzékenység, a szentimentalizmus. Mindenütt sírnak az emberek epedve és gyönyörködve. Legtöbb könnyet ejtenek talán Németországban, Werther hazájában. De nem kell gondolnunk, hogy a XVIII. századi szentimentalizmus csak a német költészet főjelleme volt. Találkozunk vele másutt is. A legnagyobb szentimentalista Franciaországban Rousseau. A szentimentalizmus

atyja talán éppen Rousseau és a szentimentalizmust némiképp megmagyarázza Rousseau különös egyénisége. Rousseau magával ragadta a szellemeket a XVIII. században mindenütt. Legfényesebb műve talán önéletrajza, ebben is, valamint regényeiben visszatükröződik az ő különös beteges egyénisége, mely abban mutatkozott, hogy rendkívül izgékony, fogékony volt és minden izgalomnál, ha valami különöset, valami szépet látott, ha valami fájdalmas érzés átrezgett keblén, akkor ő könnyezett. Ezt a könnyezést eltanulta az egész világ literatúrája. Azok a német költők, kiket Kölcsey legjobban szeretett: a német Salis, Ewald Kleist (két híres Kleist van a német irodalomban: egyik a szentimentális lírikus, kinek műveit Csokonai is fordította, a *Tavas* szerzője: E. Kleist, a másik pedig a modern német irodalom egyik legnagyobb drámaírója: Henrik Kleist) és különösen Matthisson szerette. Matthissonról egy helyütt ezt írja: „Engem ugyan Matthissonnak epigrammja magosba ragad, de a süsse Wehmut (édes mélabú), melyet az episztola gerjeszt, nem csak a szenvedést kisebbíti, hanem annak geniuszára is megtanít, mely testvéres az örömével.“ Egy más helyütt ezt olvasom levelében — Kazinczy Ferencnek írja —: „Ó az isteni Matthisson.“ A szentimentalizmusnak a fővonása, fősajátsága az, hogy a fájdalmat édesnek találta. A szentimentális könnyek és különösen a Kölcsey-féle szent könnyek jellemzésére talán nem lehetne találóbb idézetet

bemutatni, mint az *Alkonyi dalból* a következő sorokat:

*Szívem habzik mint az ének
S cseppje hő szemem könnyének
Vízen, parton, erdőn túl
Ismeretlen tárgyért hull.*

Sír, de nem tudja miért, sír, mert ez a sírás valami lelki gyönyörűség. Hasonlóan jellemző erre a szentimentalizmusra az *Élet* című költemény. Ebben ezt olvassuk:

*S szemeink a múltat keresik,
Könyezni mégis jól esik.*

Különösen költői működése első korszakában hódol ő a szentimentalizmusnak. Már költeményei mottója is mutatta a szentimentális irányt. Azt mondja az *Ajánlásban*: „Lyányka, ha könnyed ömöl, más koszorút nem óhajt.” A költő nem óhajt koszorút, elég neki a könny. A szentimentális költészet a szerelmet mindig könnyel, sőt a halál gondolatával együtt énekelte meg. Már legelső költeményében, a *Vég nyugalomban* látjuk ezt a különös szentimentális, könnyel jellemző kombinációt: „Óhajtom én hűs sírhalomban | Aludni csendes éjemet.” A sírhalom mindig izgatja a szentimentális költő fantáziáját. Megjelenik még Zephyr, Hesper, fülemile csattog: ez rendes scénériája a szentimentális költészetnek. A *Vész* című költemény végén ezt mondja:

*Szikla rendít, nyíl az örvény,
Szállj fenékre csolnakom! (Tehát meghal.)
Fenn zajong bús tenger árja,
Lenn ezüsthab hű lakom.
Majd a vándor vész között jár,
Kormányán kétségben ül,
Nem sejdítve, hogy hajója
Enyhe sír fölött röpül.*

Enyhe sír: ez a költő sírja. Az *Atok*ban a költői sorsot jellemzi. Végül:

*Elhagy ő is bűt és kint,
Majd ha dombja zöld hantjára
Milliom csillag sugára
Csendes éjben letekint.*

Itt is megvan a sírhant felidézése. A *Szerellemhez* címűben azt mondja:

*Nincs egy enyhítő sugár:
Küldd el véglehelletemre
Még egyszer hív angyalod,
S tőle bérül húnyt szememre
Könny-áztatta fátyolod.*

Egy epigrammjában, az *Aldozat* címűben:

*Aldozatom két istenség oltára felett áll:
Könny neked, ó Szerelem, és neked, ó Haza, vér!*

Ez a szentimentalizmus, mely a korra anyyira jellemző, melyet Kölcsey a korabeli né-

met lírában annyira szeretett, átmegy a hazafiúi érzelembe, átömlik a *Rákos nymphájához* című költeménybe. Ez a költemény, valamint a következő: *Fejdelmünk haj...* Kölcsey legjellemzőbb termékeihez tartozik. A *Fejdelmünk haj...* című költeményben Rákóczi Ferenc első renaissanceát üli. Rákóczi emléke el volt feledve, de Mikes levelei hatása alatt a magyar írók a 10-es és 20-as években megint felélesztik Rákóczi nagy nevét. Mikes leveleit ekkor adták ki^o és Mikes, meg a cigányzene, mintegy visszaterelik az elpártolt népet a nagy fejedelelemhez. Petőfi még azt se tudja, hogy hol van eltemetve Rákóczi, annyira nem voltak közkeletűek a Rákóczira vonatkozó ismeretek. A Rákóczi-költészetben igen fontos helye van Kölcsey eme költeményének: *Fejdelmünk haj...* Főgondolata a következő. A magyarnak vannak szent helyei. Ilyen Rákos, ilyen Várna, ilyen Mohács. Minden érző magyar tudja, mit veszített el a magyar nép, ha ezeket a helyeket látja, ha ezekre a helyekre gondol. De ezekkel ellentétben:

*De bújdosóknak sírja te
Pontus határain,
Nem leng egy sóhajlás feléd
Hűv ének szárnyain!*

Tehát nem olyan mint Rákos, nem olyan mint Várna, nem olyan mint Mohács.

^o 1794-ben Kultsár István adta ki.

*Titkon borong a génius
A néma hant fölett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.*

A költemény végén kifejezi azt a gondolatot, hogy Magyarország, a magyar nemzet, majd ihletet nyer ettől a sírtól. A legutolsó négy sor mintegy optimisztikus ellentéte annak, amit a *Zrínyi dalában* kifejez:

*S ledőlt országok hamvain
Egy szép hon támad fel,
Mely lelket tölt, mely szívet ráz
Neve zengésivel.*

Mint tudjuk, *Zrínyi dalában* szintén felvirágozik Magyarország, de már más nép lakja. Egyáltalán nagy újdonság Kölcsey hazafias költészetében az, hogy Kölcsey előtt nem volt költőnk, kiben a hazaszeretet aggodalma ilyen élenken, ilyen erősen meg lett volna. A hazafi ezekben a költeményekben egyesül a szentimentális idealistával. Később pedig mindinkább pathetikus ízzel tárgyalja a haza sorsát. Leghíresebb hazafias költeménye a *Himnusz*. Ez is olyan, mint a hazafias költemények formája szokott lenni ebben a korban, t. i. úgy adja elő Kölcsey, mintha más kornak a hangja volna, nem az ő korának, a magyar nép zivatáros korának. Kölcsey követi azt a módot, melyet ő kedvelt, a felsoroló szerkezetet, azaz főgondo-

latot fejez ki a költő a költemény elején vagy végén, vagy elején is, végén is és a főgondolat után vagy előtt példákat hoz fel a magyar történetből, amely példák ezt a tőle kifejezett gondolatot mintegy illusztrálják. Ez a szerkezet volt Kölcseynek kedvenc szerkezete. Ez a szerkezet van meg Vörösmarty *Szózatában* is. A főgondolat itt az, hogy megbűnhötte már e nép a multat s jövődöt: nagyon is keresztény gondolat. A keresztény vallás szerint szenvedéssel bűnhődni lehet, de szenvedéseimmel nemcsak olyan bűnökért szenvedek, melyeket elkövettem, hanem olyanokért is, melyeket el fogok követni, sőt mások bűneit is jóvá tehetem az én szenvedéseimmal. Ez a gondolat alapja a költeménynek. Most jön a gondolat illusztrálása, azaz most a költő részletezi, példákra bontja a főgondolatot. Először jótétemények: hazát nyertünk, gazdag földünk van, gabona, szőlő, győzelmeket arattunk a törökön, győzelmet arattunk a németen. Második része a szerkezetnek: a csapások. A mongol nyila, a mongol elfoglalja Magyarországot, elfoglalta Magyarországot a török s ami még fájdalmasabb ezeknél a háborúknál: polgárháborúk voltak s ennél még nagyobb csapás, hogy a holtak véréből nem virult fel a szabadság. Megint következik a végén a főgondolat. Más szerkezete van *Zrínyi második énekének*. Ez Kölcsey szerkesztési formáinak szintén egy kedvelt alakja: a kérdés és feleletekben való megszerkesztése a költeménynek. Valaki kér-

dez, valaki felel, megint kérdez, megint felel; kérdésekből és feleletekből áll a költemény. Itt különösen az ellentétes gondolatot, a reményt, és bizalmat, az optimizmust és pesszimizmust lehet így mintegy hullámokban feltűntetni. *Zrínyi második éneke* hazafias költészetünknek a legpesszimisztikusabb költeménye, ezen túl már nem lehet menni. Magyarország — lehet-e valamit kegyetlenebbül mondani — fel fog virágozni, olyan boldog haza lesz, olyan boldog föld, hogy minden idegen, ki idejön, jól fogja magát érezni; de nem lesz akkor Magyarország többé:

*Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülötti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.*

Ennek a költeménynek kétségbeesett iróniáját megmagyarázzák Kölcsey életkörülményei és az illető korszak, melyben írta. Ez a pár év, Kölcsey utolsó évei: ezek mintegy krízist alkottak Kölcsey életében, de krízist politikai életében is. Ekkor volt az üldözések korszaka. Ekkor fogták el az országgyűlési ifjakat, ekkor fogták el Lovassyt, ki megőrült, ekkor ült börtönben Kossuth, ekkor kezdték meg Wesse-

lényi üldözését, mely Kölcseynek annál inkább fájt, minthogy Wesselényi Kölcsey legjobb barátai közé tartozott, és Wesselényi éppen ekkor exponálta magát, midőn Kölcseyt még akarta védeni, midőn Kölcsey érdekében beszélt a megyehatározat ellen, amiért Kölcseynek be kellett adni lemondását. De nemcsak a politikai üldözések korszaka volt ez, mikor a liberális reformok egyszerre, mintha megakadtak volna. Ezeknek a bukásával bukott Kölcsey is, ennek következtében adta be lemondását. Azonkívül egyéni bajai is voltak. Ő is, még pedig rokoni részről s a megyebeli parasztok részéről valósággal üldöztetett. Ezen hangulatot tükrözi vissza a *Zrínyi második éneke*.

Az idealizmus mellett a szentimentalizmuson és az erős hazafias hangulaton kívül még jellemző fővonása a Kölcsey-féle lírának a sztoicizmus. Kölcsey sokat foglalkozott a görög filozófiával, sokat foglalkozott Cicero filozófiai műveivel, ki szintén visszatükrözi a görög filozófiát. Miképpen jelentkezik ez a sztoicizmus lírájában? A *Vigasztalásban* azt mondja:

*Kis csolnak, ah, csak életünk,
A sors az óceán:
Most szép partokra köthetünk,
Majd hullám mérge hány,
De kedvezőn lengő szelet,
S dörgő részt a csolnak felett
Túr a bölcs egyformán!*

Ez a sztoikus morál. Ugyanezt látom kifejezve a *Vanitatum vanitas*ban. Ez Kölcsey leghíresebb költeményei közé tartozik, és sokféle nézetet lehet róla hallani. Egy kissé megállok, hogy a költeményre némi pillantást vessék. A *Vanitatum vanitas* Szontagh Gusztáv szerint, ki az első olvasók közé tartozik, egy nagy tévedés, egy nagy elsiklása Kölcseynek. Mert lehet-e valamit szomorúbb kifejtésben mondani, mint azt, hogy minden erény, ami van, nem egyéb, mint hagymáz. Bajza, úgylátszik, nem érti ezt a költeményt. Bajza azt mondja, hogy ebben a költeményben humor és filozófia váltakozik, de nem tudjuk, hogy voltaképpen mi a költemény valódi értelme. Tehát Bajza szerint homályos költemény. Gyulai Pál véleménye a következő: ez a költemény nagy újítás a magyar literatúrában. Valami új dolog tűnik fel benne: a humor. Alapja a költeménynek valami humoros pesszimizmus. A humor pedig mindig abban áll, hogy meleg érzelmek és nevető indulat egybeforr. Tehát nem minden tréfa humor, csak az a tréfa, mely valami melegebb érzelemmel kapcsolatos. Ez a költemény példája a keserű humornak. Vajda Viktor, kinek van egy külön könyve *Kölcsey, mint morálista*, ebben egy külön fejezetet szentel a *Vanitatum vanitas*nak, odakonkludál, hogy ebben a költeményben szatírával van dolgunk. Mit mond maga Kölcsey? Nem nyilatkozott-e Kölcsey erről a sokféle értelmezésre csábító költeményről? Igen, Kölcsey is nyilakozott.

Ő maga azt mondja önéletrajzi levelében, melyet Szemere Pálhoz írt: ez az én költeményem nyugalmas megvetést fejez ki, mely úgy keletkezett, hogy az én egyéni veszteségeimet ahhoz mértem, hogy minő nevetségesen parányik az emberi élet kincsei. Tehát — úgy gondolom — ez az értelme. Nagy lelki fájdalmak közt írta ezt Kölcsey. Ekkor eszébe jutott, hogy minő múlandó minden a világon és milyen kevés értéke van a földi javaknak. Tehát neki nincs oka sokat búsulni, mert a halandó a világon nem sokat veszthet. Ez a Kölcsey nézete. Még az egész költemény szerkezetére akarok egy pillantást vetni. A költemény voltaképen becsmérlő hasonlatok sora. Itt is megtaláljuk Kölcsey kedvenc szerkezetét, a felsorolást; itt is meg van a főgondolat a költemény elején és azután következik az illusztrálás, a részletezés, azután következnek a példák. Főgondolat: minden, ami a világon található hiábavaló. Most jönnek a példák. A világtörténet, a művészet, a bölcsészet, az emberi egyéni életnek a boldogsága: az mind csak hiábavaló. Ez a hiábavalóság megvan egy másik magyar embernek egy szép költeményében, ki németül írt. Lenaunak van egy költeménye, egy szonettje, melyben azt írja: minden hiábavaló, úgy mint Sokrates, ki a méregpoharát issza, vagy mint aki a házáért meghal, Leonidas: ez épp olyan fontos, mint az, hogy a vízben levő kis mikroszkopikus állatok jobbra úsznak-e vagy balra. Ezen különböző becsmérlő felsorolás közt legszebb az,

mely a halhatatlanság ellen fordul: el kell múlni. A halál úgy fúj el mindent, úgy fúj az emberekre, mint mi fújunk a gyertyára:

*Vársz hírt s halhatatlanságot?
Illat az, mely tölt virágot,
És a rózsát, ha elhull,
Még egy perccel éli túl.*

A főgondolat, a becsmérő felsorolások után következik a költemény végén a konklúzió: minden hiábavaló!

*Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet,
Sorssal, virtussal, nagysággal
Tudományt, hírt s életet.
Légy mint szikla rendületlen,
Tompa, nyugodt, érezetlen,
S kedv emel vagy bú temet,
Szépnek s rútnek húnnyj szemet.*

Mi ez? Kétségtelenül, igen világosan ki van fejezve: ez a sztoicizmus filozófiája, a sztoicizmus morálja. Hogy én is felsorolással végezzem, hogy konklúzióra jussak, a költeményben a következőt látom. Ennek a költeménynek alapgondolata a sztoicizmus. Van benne még pesszimizmus is és irónia. Amit humornak neveznek bírálóink, az — úgy gondolom, ha szabad velük szemben véleményt nyilvánítani, — irónia. A költemény tehát megfelel Kölcsey

már tőlünk ismert és többször tapasztalt világnézetének, a sztoicizmusnak. Az élet és világtörténet jelenségeit, mindazt, aminek mi értékét tulajdonítunk, ő bizonyos becsmérő íróniával sorolja fel. A pesszimizmusból pedig, mely ezen felsorolásnak szükségszerű konklúziója volna, ő a sztoicizmus által emelkedik ki. A pesszimizmusból kiemeli őt a sztoicizmus. Különben, hogy a költeménynek pesszimizmusa nem végítélete Kölcseynek, ezt ő maga is kifejezte két évvel később. 1823-ban írta a *Vanitatum vanitast*, amely év életének azon éve közé tartozik, mikor — mint maga mondja — nem ment ki emberek közé, sőt kárpitót tett ablakára, hogy embert ne lásson. Hogy ő a konklúziónál nem maradt meg, hogy ez nem végkonklúziója, ezt maga is kimutatja, mintegy megcáfolja a költeményt két évvel később, midőn 1825. májusában *Drégelről* ezt írja:

Pusztá vagy, ó kiomolt vér szent helye! néma
[homály leng
Vad bokor árnyaiban szirteid orma felett.
Ah, de romod tetején az örök hír égi virága
Csillagi fényében századok óta virúl.

A pesszimizmusra költeményeiben is látunk példát, többek közt az *Igazság* címűben. Az igazság istennője az igazságügyi palota pompás kapujánál áll. Miért áll kint?

*Ah, benn ültem hajdanában,
 S szózatom zengő hangjában,
 Fennálló székem körül
 Megcsendült sok gyáva fül!
 S már itt állok elnémitva,
 Bús orcámon zápor s szél;
 S a gonosz nem háborítva
 Benn veszélyes kénynek él...'*

Tehát az igazság palotáján kívül áll, bennt pedig, ahol az igazságnak kellene lenni, ül a gonosz, meg nem háborítva. Hol van tehát igazság a földön?

*Szent Igazság — kérdi a költő — és honodnak
 Hol vagynak határai?
 Szenvedsz, s vissza nem ragadnak
 Hű szerelmed szárnyai?
 „Jámbor, fenn hazám az égben,
 Mondhatatlan messzeségben,
 A csillagpályák között,
 S már valóm felköltözött.”*

Ott van hazám. Ami itt a pompás kapunál van, ez csak „leketlen kép“. Találunk Kölcsey lírájában himnuszokat, költeményeket, melyekben nincs határozott rím- vagy versszerkezet, melyeket Kölcsey Goethe után írt, mintegy szabad himnuszokat. Ilyen a *Küzdés*, mely Goethének *Grenzen der Menschheit* című költeménye után van írva. Hasonló az *Abránd*,

mely szintén ilyen goethei szabad himnusz, t. i. Goethe költeményeket írt, melyekben nem ragaszkodott a versmértékhez, melyekben fantáziáját szabadon bocsátotta minden versmérték nélkül. Valóban ritmusos prózát alkalmazott. Ezek a ritmusos prózában írt magasröptű költemények hatással voltak a német költészetre, sőt ma is a szecesszió költészete bizonyos tekintetben ezekre a költeményekre vezethető vissza. Ilyen költemények vannak a szerencsétlen Höltynek a verseiben és ilyenek a megőrült Nietzsche költeményei. Talán Nietzsche példájára alkalmazta a kissé homályos módon, de nagy lendülettel írt himnuszokat a modern szecesszió, a német és a nálunk dívó szecesszió. Ugyancsak Goethe hatása van *A földhez* című költeményben, mely szintén a szabad himnuszokhoz tartozik:

*Még is az ember
Téged elhagyván
Csillagokig fel
Vágyakozik,
S lebegő szárnnyal
Készül törni
Útát magának
A nap felé.*

Ez is a *Grenzen der Menschheit* visszhangja. Vannak Kőlcseynek népdalszerű költeményei is. Kőlcsey ezeket tudatosan mintegy desztillálta. Ő erre nézve a következőt mondja önélet-

rajzában: „Kölcsén és Csekén igen igen keveset dolgoztam, de dalaím alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam, s ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tonját találgtám.“ A népdal hangját akarta megütni: „Felvettem valami rímről rímre, s tárgyról tárgyról ugráló paraszt dalt, s annak formájára csináltam előbb a legmindenapibb, keresetlen, pór kitételekkel dalt, s azután úgy nemesítém meg egyik sort a másik után.“ Tehát ő vett egy népdalt, mely szerinte tárgyról-tárgya, rímről rímre ugrál. Tárgyról tárgyra: arra vonatkozik, hogy a magyar népdalnak van valami különös kezdése, mely nem mindig függ össze a népdal tartalmával. Ez nagyon különös, amit itt olvasunk. Mit tett Kölcsény? Ő úgy; mint a vizet Pasteur-szűrőben dezinficiáljuk, úgy akarta dezinficiálni a magyar népdalt. Átszűrte, minden sorát meg akarta nemesíteni. Hogyan? Eljárása a következő. Meg akarta nemesíteni, amennyiben a konkrét részletet kifejező szó helyére általános, absztrakt szót tett. Ő tehát absztrakttá tette a népdalt és azt gondolta: ez nemesítés. Ez teljesen téves eljárás. Később tényleg megnemesítette Petőfi a népdalt, de ő nem úgy tett, mint Kölcsény, ő nem desztillálta a magyar népdalt, hanem úgy kell képzelni Petőfi népies költészetét, hogy Petőfi ismerte és szerette a népdalt már gyermekkorától s midőn valami nagy benyomás átfutott a lelkén, valami villámcsapás, akkor az tudva, nem tudva, akarva nem akarva, öntudatlanul

is oly módon fejlődött ki, amint ő a népdalból ismerte. Ő a népdal szerkezetét vette át, úgy fejezte ki gondolatait, nem pedig úgy, hogy egy népdalt átvett volna és ezt egy általános, absztrakt szférába akarta volna emelni. Ezek a költemények, melyekre Kölcsey céloz, melyekben ő megneemesítette a népdalt, olyan hatást tesznek, mintha Izsó *Búsuló juhászából*, Ferenczy István görög ifjút akart volna alakítani. Ezen költeményei között van egy, mely legszébb népies költeménye Kölcseynek. Ez a

*Hervadsz, hervadsz
Szerelem rózsája,
Isten hozzád
Keblem hű lánykája!*

Itt megvan a népdal sajátága, a természetből vett kép. Ez kapcsolatban van a költemény szellemi tárgyával, azzal, hogy a költő búcsúzik kedvesétől. „Omlik a hab” stb.

*Parton a hab,
Bút mos könnyhullásod;
Enyh a szellő...*

Hab, szellő, csónak: ezek Kölcsey fantáziájának kedvenc tárgyai, ezen jártatja képzeletét és ezt viszi bele költeményeibe is. Hogy milyen módon nemesítette ő a népdalt, illetőleg milyen módon nemesített ő költeményt, melyben bizonyos népiességet talált, arra maga Kölcsey

példát hoz fel: *Csokonai két dala átdolgozva* című értekezésében. Ebben az átdolgozásban a következőket látjuk. Ő alapul elfogadja Csokonait, ki szerinte nagy tehetség volt, bizonyos ízléstelenséggel párosulva. A nagy tehetség költészetét át akarja venni, a nyersségét, ízléstelenségét pedig elejti. Nézzünk csak egy-két példát. Csokonai *A rózsabimbóhoz* költeményben (Lilla-dalok) ezt mondja:

*Nyilj ki, gyenge kerti zsenge:
Hébe nektárt hint terád,
Szűz nyakadba Flóra gyenge
Bársonyos palástot ad.*

Kölcsey ezt most átfinomítja, mintegy desztillálja:

*Nyilj ki bájjal, mint Auróra,
Hébe nektárt hint reád,
S istenítő kézzel Flóra
Fénylő bársonyleplet ad.*

„Aurora“ meg volt a német szentimentális költészet metafora körében s ezért Kölcsey is már eo ipso költőinek gondolta. „S istenítő kézzel Flóra | Fénylő bársonyleplet ad“: így finomabb, de nagyon is absztrakt és erőszakolt kifejezés, mert istenítő kezét, hogy szép színe van a rózsának, abban még nem láthatunk. Van egy versszak ugyanebben a költeményében Csokonainak:

*Hadd szakasszalak le, édes
Rózsaszál: szép vagy te már,
Héj, ha meglát, hány negédes,
Hány kacér leányka vár!*

Ez igen kedves versszak s ezt egészen kihagyta Kölcsey, ezt egészen fölöslegesnek, azaz trivialisnak tartotta, ezt nem lehet már — mint ő mondja — finomítani.

*Nem, nem! — mondja Csokonai — egy leány
Büszke fűzőjét terád; [se nyissa
Ültetőd kedves Julissa
Néked újabb kertet ad.“*

A „fűző“ nagyon realis kifejezés, helyette azt mondja Kölcsey:

*Nem, nem. Égi kellemednek
Más nem nyúl szentségihez;
Ujjaim ha majd leszednek,
Lillám ültet mellyihez.*

Itt egészen absztrakt légkörben mozgunk. — Épp így lehetne a másik költeményt tárgyalnunk, a *Szemrehányást*, melyet Csokonainak egy Lilla-dala alapján átdolgozott Kölcsey. Ezzel is ki akartam mutatni Kölcsey félszegségét.

Igen nagy hatást tett Kölcseyre Matthisson. Matthisson hatásáról a magyar irodalomra van egy értekezése Demek Győzőnek. Megjelent az

Egyetemes Philologiai Közlöny 1891. évfolyamában. Matthissonnak nagy a hatása különösen Berzsenyre és Kölcseyre is. Matthisson Schillert szerette. Rendkívül kedves, édes, zengzetes költő volt. Legerősebb oldala az édes szentimentális, világos színekkel való festés, mintegy minden tájkép nála viruló kedvbe borult. Ennek van egy leíró költeménye: a *Genfersee*. Ennek a tónak világtörténeti jelentősége volt: ott nyilatkozott a természeti érzék. Rousseau ott élt és ennek nagy hatása volt a világirodalomra. Hogy a költő az érzelmeknek természetes határát látja, ez a Rousseau-féle leírásoktól való, melyeknek főtárgya a Genfi-tó, melyet Rousseau a Genfi-tó mentén írt. Matthisson *Genfersee* költeményének a hatása nagyon is meglátszik Kölcsey *Andalgások* c. költeményén. Ugyancsak ennek a hatása érzik a *Felelet Kazinczy szonettjére* költeményén. Az *Egy született leánykának* szintén matthissoni reminiszcenciákból áll.

Kölcsey fantáziája, amint már rámutattam, nagyon szereti a csónakot, vizet, árkot. Különös, milyen gyakran fordul elő költeményében a csónak-motívum, a legkülönbözőbb alkalakkal, majd mint fantasztikus kép, majd mint valódi csónak. Ez talán onnan van, hogy ő a Tisza partja közelében élt sokáig. Tény az, hogy a csónak lírai költeményeinek egyik főmotívuma, mely nem lehet véletlen, mely arra mutat, hogy borongós képzelete nagyon szerette a folyamot és ezen a csónakot, azaz a

folyamon az embert. Felemlítek néhány költeményt, melyben a csónak-motívum megvan. Abból is, amit elmondok látni, hogy rendkívül feltűnő ez a jelenség, és Kölcsey költői fantáziájára jellemző. A *Távozás* így kezdődik:

*Lengve sötét part árnyai közt a csónak amott száll:
Nyúgoti fenyvek alól szél s hab utána rohan.*

Tehát a költemény kiindulópontja: fantáziájában sötét partot lát s a sötét part közt csónak száll. A *Vándor*. Kölcsey elbúcsúzik mindentől, csak egy hatja meg: a szerelem. Ez a főgondolat. Így kezdődik a költemény:

*Reng a hullám, röpül a sajka,
Messzebb, messzebb vonúl a part...*

Harmadik példa: *Balassa*.

*Szélvész mérge tépi lengő vitorládat,
Bocsásd le, hű Remény, biztos áncoradat.*

Ebben a költeményben különben utánozza Balassa versmértékét és stílusát; a kép azonban Kölcsey-féle. Mindjárt mellette találom a *Rév előtt* címűt mely így kezdődik:

*Szív, életemnek vitorlája,
Hajtó szellőm a Szerelem...*

Tehát a szerelmet csónakhoz hasonlítja. Egy lappal tovább az *Alkonyi dal* így kezdődik:

*Nyögve kél az esti szellet
 Balzsamillat szárnyain,
 Csolnakom száll a part mellett
 Csörgő víznek habjain.
 Csillag s hold a víz tükreben,
 Zöld erdő partja mentében,
 Bokrain száz rózsá leng,
 Philomela köztök zeng.*

Egészen mellékesen megjegyezve, erről a képies kifejezésről: „Csillag s hold a víz tükreben“ eszembe jut, hogy egyszer valaki, midőn Arany V. *László*jával foglalkoztam, említette, hogy ami az V. *László*ban előfordul, hogy a Dunán a vihar után ezer kis csillagot lengetnek a lágyan zsongó habok: ez Arany részéről meg nem figyelt dolog, mert egyáltalán folyóvízben nem lehet látni csillagot tükröződve. A hold az tükröződik, de a csillagok olyan aprók, hogy a vízben nem tükröződnek. Tehát az a ritka eset fordul elő itt az V. *László*ban, hogy Arany, ki a legerősebb megfigyelő az összes magyar költők között, kiben legerősebb a realizmus, valamit elmond, amit se ő, se más ember nem láthatott. Ugyanez van itt a „Csillag s hold a víz tükreben“. Talán úgy van a dolog, hogy nyugodt tóban lehet látni csillagokat s ebből következtetett, hogy a Duna tükrén is lehet látni, ha nagyon nyugodt a víz.

Mint az eddigi példákból is látható, igen szereti Kölcsey ezt a motívumot. Úgy képzelet fantáziája játékában, képzeletének varázs-

hatása alatt, mintha csónakon ülne s az élet jelenségei csónakból volnának láthatók. Egy mizantrópikus ember fantáziája ez, ki szereti magát a parttól elkülöníteni, aki lát mindent, ami a parton van, de ő megközelíthetetlen, ő csónakon lakik, hozzá nem szabad senkinek közelíteni. Tehát egy nagyon feltűnő körülménnyel állunk szemben. *A Reményhez* című költeményben is hajón képzei magát a költő:

*Vad Oceánnak mély hullámain
Vergődöm én, és küzdöm a szelekkel,
S ah, képed minden este, minden reggel
Felém leng a két hajnal szárnyain.*

Itt is tehát a költő hajóján van és küzd a viharokkal és az óceánnal, Kölcsey küzd az élet bajaival. *Szép Lenka* így kezdődik:

*Szép Lenka vár a part felett,
Csolnakján a halász
Dalolván csendes éneket
A part felé vigyáz.*

Legszebb költeményeinek egyike a *Csolnakon*:

*Ültem csolnakomban
Habzó vízen,
Hallék zúgni darvat
Röptében fenn.
Röpülsz égi vándor,
Föld s víz felett,
Vajha szállni tudnék
Én is veled!*

Itt is a költő magát csónakban képzei s úgy nézi a távozó idealt, a darvakat, melyek elhagyják. De akasszuk meg a példák sorát. Ezekből is láthatjuk, hogy minő nagy szerepe volt Kölcssey fantáziájában a csónaknak és a víznek. Mindez azért fontos, hogy jellemezze Kölcssey fantáziáját. Legszebb képeink egyike szintén innen, az árvízből van véve. Midőn elmondja szerencsétlenségét, búbánatát, azt mondja: „Kínom mélye felett, hogy dalom árja csapong.“ Azaz kínjait enyhíti a költészet.

Kölcssey lírai szerkezetére eddig két szerkezeti konstrukciót látunk. Első a kérdés és felelet, a második a felsorolás. A felsoroló szerkezetre sok példát hoztunk fel. A kérdés-felelet-szerkezet megvan a következő költeményekben. Itt is egy-két jellemző példa elég. Megvan ez a szerkezet a *Zrínyi második énekében*. Ez különben is igen jellemző arra a korra. Igen szerették ezt a költeményszerkezetet, melyet álarcos verseknek lehet nevezni, t. i. a költő elmondja érzelmeit, de nem a maga nevében hanem álarc alatt. Kisfaludy Károly elmondja érzelmeit, de nem mint Kisfaludy Károly, hanem mint valami rákosi paraszt, ki ott szánt; Kölcssey elmondja érzelmeit, de nem mint Kölcssey, hanem mint Zrínyi. Ilyen szerkezet van a *Tisztújításban*, mely így kezdődik:

*Mért sereglesz hű nemesség?
Mért e víg indulat?*

*Ünnep ez tán, melyre kebled
Édes lángra gyúlad?
Vándor, a volt tiszti karnak
Virad búcsunapja,
És kormányát a szabad nép
Még ma másnak adja.*

A vándor motívumát szintén igen szerette Kölcsey, látjuk, hogy vándort szólít meg. *Zrínyi dala* is kérdés és feleletből áll. A *Könnycsepp* egy párbeszédnek a leírása. Egy ifjú járkál andalogva s beszél a szelecskével:

*Honnan, honnan nyögdelő Szelecske?
Nem derül most hajnal rózsaszínben.*

Végül ilyen az a költemény, mellyel már a pesszimizmus szempontjából foglalkoztunk, az *Igazság*. A költő kérdez, az igazság felel. Kölcsey egy helyt leírja Venust, amint kilép a habokból a szépség istennője. Ez a leírás, Venusnak a jellemzése igen kifejező Kölcsey lírai idealjában. A szerény, félénk költőt, kiben olyan mély érzelmek vannak, ki annyira szereti a szépséget, teljes ideális tisztaságában látjuk magunk előtt:

*Aranyhaj, melyhez csapkodó hab ére,
Sötétesen simúlt el vállain,
Epedt szemérem ült tekintetére,
Félénk mosolygás lengett ajkain.*

Miután Kölcseyvel a lírikussal foglalkoztunk s a költőt jellemeztük, áttértek epikus költeményeire. Kölcsey honosította meg irodalmunkban a balladát, mégpedig a német balladát nem a népi a Percy-féle balladát, hanem a Schiller-féle szentimentális balladát. Első balladája: *Róza*, mely, ha jól érzem, Kazinczynak, Schillernek és Bürgernek hatása alatt készült. Kazinczynak van egy költeménye, melyben egy magyar keresztes András király alatt visszatér az országba. A *Róza* motívuma emlékeztet erre, a hang Schilleré: *Ritter Toggenburgjának* a hangja, a kísérteties elemben talán Bürger hatott. *Dobozi* költeményével versenyzett Kölcsey Kisfaludy Sándorral, de még Kisfaludy költeménye előtt írta. A *Záporban* Bürger *Robertje* volt előtte. Legérdekesebb elbeszélő költeménye a *Remete*. Ez szentimentális, balladaszerű, de szónokias. Egy remetéhez benyit meghalt kedvese s a képről, melyet nyakán viselt, megismerte a remete, hogy az ő kedvese. Ez az alapmotívum, mely a XVIII. században fő drámai motívum volt s a megismerést elősegítette. *Szép Lenka* Schiller *Herojából* vett motívum. A vízió mágikus, elbűvölő hatása Goethéből való. A *Vérmenyekző* elbeszélő költemény tele van szónokias elemmel, azaz a személyek sokat beszélnek izgatott, patetikus módon olyan szituációkról, melyek a cselekvényben nincsenek motiválva és nem is érthetők. A harc hevében a személyek nagy beszédeket mondanak, patetikus felszólalások-

kat hallunk. A *Vérmenyekzõt* érdekes összehasonlítani Aranyval. Menyekzõ van s akkor híre jön, hogy ellenség közeledik. A *Remete* mellett legsikerültebb elbeszélõ költeménye — úgy gondolom — *Dobozi*, melyben a félelem ismétlődik. A férfi és nõ hiába menekül, mindig közelebb és közelebb jó a veszedelem, közelebb jó haláluk. Ez szépen van festve.

Kölcesei mint prózaíró.

Kölcesey költeményei ma jelentékenyebb hatást tesznek, mint prózai művei. Azonban érdeme mint prózaírónak talán még nagyobb, mint költõi érdeme és pedig azért, mert õ, mint prózaíró kezdeményező. Kezdeményező, mert õ az első magyar kritikus. Talán azt lehetne mondani: õ a magyar kritika megteremtõje. Hogy Kölcesey? Hát nem Kazinczy? Kazinczy nem volt kritikus? nem előzte meg Kölceseyt? nem volt első magyar kritikus? De igen! Kazinczy megelőzte Kölceseyt, de Kazinczyban nincs meg az, ami Kölceseyben megvan. Kazinczynak csak kritikus megjegyzései vannak, összefoglaló, az egész költészetre kiterjedõ kritikái, jellemzései nincsenek. Kölceseynek mint kritikusnak, a jelentőségét így foglalnám össze. Kölcesey megteremtõje a magyar kritikának nemcsak azért, mert bírál (hisz ezt mások is tették), hanem különösen azért, mert õ úgy fogja fel az irodalmi művet, mint előtte a magyar literatúra-

ban senki, mert az irodalmi műnek kapcsolatait keresi, ő már tudja a modern kritikának, a modern irodalom történetnek nagy elvét, hogy az irodalmi mű nem egyéb, mint az egyéniségnek, a költőnek, a szerzőnek a tükre. Ő tehát az első, aki mint kritikus, — hogy képes kifejezéssel élni — rálépett arra a hídra, mely az író egyéniségétől az író művéhez vezet. Ebben látom fő érdemét, mint kritikusnak. De nemcsak a kritikának megteremtője, nemcsak az első magyar kritikus Kölcsey, hanem egyszersmind megteremtője az akadémiai emlékbeszédnek is. Amit ő Berzsenyiről olvasott az Akadémiában, valamint a Kazinczyról tartott emlékbeszéde: örök emlékei a magyar emlékbeszédeknek. Az a bús páthosz, mely ezekben van, megvan Eötvös és Gyulai emlékbeszédeiben s egyáltalán megvan az akadémiai nekrológokban. Ezen érdemeihez, hogy megteremti a magyar kritikát, hogy ő adja az akadémiai emlékbeszédnek a mintáját, hozzá csatolhatjuk, mint harmadik érdemet, hogy nála találjuk az esztétikai prózát. Voltak ugyan már előtte is olyanok, akiknek kitűnő esztétikai érzékük, megfigyeléseik, megjegyzéseik voltak, de aki általános, elvont, absztrakt esztétikai tárgyról először írt rendszeresen, aki elmélyedt az irodalmi esztétika fogalmában, az Kölcsey volt.

Először tárgyalom a *Parainesis*t, mely talán a leghíresebb vagy legalább is legolvasottabb műve Kölcseynek. A *Parainesis*t Kölcsey Kálmánnak írta. Kölcsey Ádám, Kölcsey öccse,

1827-ben meghalt s családja a legnagyobb zavarban maradt hátra. Kölcsy Ádám igen rossz gazda, ellenben az idealista Kölcsy Ferenc igen jó gazda volt. Kölcsy tehát magához vette az özvegyet és fiát, Kálmánt s ő nevelte. A *Parainesis*-ben igen absztrakt tanácsokat ad a fiúnak. A mű 1837-ben jelent meg, egy évvel halála előtt, de Kölcsy már előbb írta. Az Élet és Literatúrában (folyóirat, melyet Szemere Pállal Kölcsy adott ki) már 1826-ban közölt egyes reflexiókat, egyes elmefuttatásokat, melyeket később aztán a *Parainesis*-be beillesztett, úgyhogy azt gondolom, hogy a *Parainesis*, egyes részeit tekintve, nem is készült voltakép Kölcsy Kálmánnak, hanem ezeket Kölcsy önmagának leírta, mint reflexiókat, melyeket az élet küzdelmei benne ébresztettek, később pedig ad hoc összeszerkesztette Kölcsy Kálmán számára. Innen van a munka főhibája, melyet mindenki észrevesz, aki lapozgat benne, azt, hogy a szerkezet igen laza. Az egésznek nincs valami centralis gondolata, melyből az egyes ágak kisugároznának. Gondolat után gondolat következik, mint az aforizmák szoktak az aforizma-gyűjteményekben. Az egész nem egyéb, mint egy bölcsészeti aforizma-gyűjtemény, melynek laza szerkezete és külalakja a levélre emlékeztet. A hang igen elvont. Ha meggondoljuk, hogy egy fiatal gyermeknek, gyermekifjúnak írta Kölcsy, akkor talán nagyon is absztraktnak fogjuk az egész modort találni, nem eléggé népszerűnek, és realisnak.

Ez tehát az első sajátsága, hogy nagyon elvont. Ezzel talán összefügg, hogy az egésznek a hangja igen előkelő, de igen magas. Nem tudom, hogy egy gyermek, magyarázat nélkül megérti-e, sőt még a fiatal ember se talán. Egyáltalában az ilyen munkáknak, mint a *Parainesis*, melyek moralis tanításokat akarnak elénk tárni, tehát minden nagy életbölcse-szeti vagy erkölcsi munkának, mely tanai által rávezetni akar bennünket, igen nagy nehézsége van, olyan nagy nehézsége, mellyel megküzdeni Kölcsynek sem sikerült. Ez a nehézsége abban áll, hogy az irodalmi életben sehol se látunk a gyakorlat és elmélet közt olyan nagy tátongó mélységet, mint éppen ebben a műfajban. Mert hogy mit kell valakinek tenni, mit mond a bölcsesség, mit mond az erény, a vallás, a tudomány, az ész: ezt felsorolni talán nem olyan nehéz. A nehézség, ami voltaképen fontos volna arra, akinek tanácsot adunk, a dolog lényege abban rejlik, hogyan kell ezeket a szép elveket, melyeket hangoztatunk előtte, az életbe átültetni, hogyan kell alkalmazni: az alkalmazásban van a nehézség. Hogy ebben van a nehézség, ezt mindenki láthatja az életben. Pl. nincs részeges ember a világon, aki ne tudná, hogy a részegség igen káros, sőt alig van, ki el ne tudná a részegség káros hatását mondani, de azért mégis leissza magát. Ha valakit elvekre tanítok, még nem tanítottam az elvek alkalmazására. Ezek a jótanácsok, melyeket mindenki ad és majdnem azt mondhatnám senki meg

nem hallgat: ez mintegy genrebbe, mintegy műfajbeli főnehézség, melyet Kölcseyben találunk. Életfilozófiájának quintessenciája és mint a *Vanitatum vanitas*-nál kiemelt, életfelfogásának fő jellemvonása: a stoicizmus. Ezt a stoicizmust tanítja itt is, mint fő elvet, mondván: érezni kell és tudni mindenkinek felett, „miképen szenvedés és kebelzagató áldozat tulajdon örömet hoz lelkeinknek; és sorsunkon felülemelkedni megtanít“. A szenvedés tehát voltaképpen áldás, mert a szenvedés ad az emberi léleknek erőt, alkalmat arra, hogy felemelkedjék. Van Lamartinenak, aki kortársa volt Kölcseynek, egy híres ódája, a Fájdalomhoz, melyben azt mondja: Te nem vagy a lélek halála, hanem a lélek élete, mert amint sújtasz bennünket, egyszersmind felemelsz.

Stílusa igen körmondatos, feszes, numerózus. Látszik rajta Cicero hatása. Ennek a munkának t. i. mintája Cicero: *De officiis* (A kötelességekről), híres erkölcsi filozófiai munkája, melyet Cicero fiának, Marcusnak írt, ki akkor Athénben filozófiát tanult. Cicero ebben a munkában követi a görög filozófusokat, a stoikusokat és Kölcsey követi Cicerót s így nem kell csodálkoznunk, hogy ő is követi a stoikus filozófiának fő tételeit. A *Parainesis*-ben talán a legszellemesebb, legérdekesebb az a passzus, mely a kozmopolitizmus ellen irányul. Kölcsey igen sokoldalú műveltséggel bír, rendkívül szerette a görög és latin irodalmat, a németet és franciát. Műveltségénél fogva ő világpolgár,

műveltségénél fogva, de nem szívéénél fogva. Ő maga elmondja nekünk, hogy mi szól a kozmopolitizmus mellett és mi ellene, miért lehetetlen a kozmopolitizmus. Főgondolata — így értem — az ember magában nem élhet meg. Az ember rászorul, hogy társas lény legyen, hogy egy nagy egésznek része legyen. Melyik most ez a nagyobb egész? Az egyén, a kozmopolita azt mondja: a világ. Lehetséges-e kérdezi Kölcsey, hogy valaki az egész világért dolgozzék? Annak nagy a kerete. Én a házamért, mely szűkebb fogalom, azért buzgolkodhatom, annak én szolgája lehetek, de az emberiség, ez már sokkal nagyobb valami, semmint, hogy én szolgálatot tehetnék neki: „A nap — mondja — temérdek égi testeket bevilágít, de a világegyetem minden részeire még sem hat ki: így az ember is; az egész emberi nemre jóltevő behatást gyakorolni, az a nagyok legnagyobbikának sem adaték“. Azért „bizonyos helyhez kell kapcsoltatnunk, hogy azt jótékony világitással állandóan boldogíthassuk... Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok lelkében? Leonidas csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómáért, Zrínyi csak egy Magyarorszáért halhatott meg.“ Ez igaz. Mégis fájdalmas érzést kelthet bennünk a haza fogalma akkor, ha a tudománnyal kapcsolatban elgondoljuk, hogy háborúk is vannak. A tudománnyal kapcsolatban: ezt így értem. Képzeljük el, hogy egy

francia és egy angol orvos együtt dolgozik, hogy valami titkot, emésztő bajt, mondjuk pl. valami nagy epidemiát, valami olyan betegséget, mely pusztít abban az illető országban, abban az illető korban, gyógyítsanak, ennek a gyógyítását ők tanulmányozzák. Ők tehát tanulmányaikkal, tanulmányaik eredményével valóban az emberiség jóltevői lehetnek. Most el kell gondolnunk, hogy ez a két ember esetleg, ha kitör a háború egymással szemben fog állani s ámbár együtt az emberiség jóltevői, ámbár az emberiség érdekében gondolkoztak, dolgoztak, talán életüket is feláldozták volna a laboratóriumban, tehát jól lehet, hogy ők ilyen nagy dolgot végeztek, most kénytelenek egymásra löni. Ez az egyedül specialis eset, ahol Kölcsey okoskodásával szemben is kételyünk merül fel. A *Parainesis* véggondolata igen szép, hogy röviden kifejezzem, Isten és hazaszeretet: ebben összegezi tanításait és óhajtja, hogy Kölcsey Kálmán, kit ő annyira szeret, mintegy ebben találja az életnek a quintessenciáját. Sokat szenvedtem, ezt fejtegeti, végül azt mondja: „azonban szerelmet az emberiség s bizodalmat az örök sors iránt híven megőrizni törekvém; s hidd el nekem, ki e kettőt bírja, az füstbement remények után sem fog vígasztalás nélkül maradni“. Ez a *Parainesis* nemes, bár kissé feszes és elvont dolog.

Kölcesey mint kritikus.

Élénkebbek bírálatai. Bírálatai között — pedig a többi is elég meglepetést szerez nekünk — mégis legtöbb meglepetéssel olvassuk azt a bírálatot, melyet Kis Jánosról írt. Ki volt Kis János? Ma ezt a kérdést felvethetjük, pedig Kölcesey kortársai olyan feleletet adtak, melynek alapján azt kellene gondolnunk, hogy ma mindnyájan ismerjük Kis János életét, nemcsak a nevét. Kölcesey nagy költőnek tartotta. Toldy antológiájában⁷ valami tíz költeményt közöl tőle, és szintén a jeles magyar költők közé iktatja. Kazinczy a legnagyobb magyar költőnek tartotta Daykát meg őt. 1805-ben ezt írja Kazinczy Kis Jánosnak: „Megkaptam költeményedet. (Ez a költemény dicsérő vers Kazinczyra, ünnepli Kazinczyt menyekzője alkalmából.) Mik ehhez hasonlítva Hallernek (a német Haller, kit még a XIX. század elején is bámultak és akit most a németek is elfelejtettek) filozófikus poematiconjai abban a durva nyelvben és minden kellem nélkül! Ebben az első soron kezdve a végsőig egy tónus uralkodik, megszakadás nélkül, s a legszebb életbeli bölcsességgel classica eruditio s a legszebb festések s képek, a legmelegebb szívömlendezés egyesültek. Egyszóval azt tartom, hogy Nemzetem Literaturájának dicsőbb productumát még nem látta, mint ez.“ Amit Kis Jánosnak

⁷ A magyar költészet kézikönyve.

írt, ezt megírta más ismerősének is Kazinczy. A költemény, mely Kazinczy szerint a magyar irodalom legdicsebb produktuma, ez az óda — nem merem rossznak mondani — középszerű. Van benne egy sor, mely különösen meglepett. Azt mondja Kis Kazinczyról: „Te Phoebus koszorús papja, csókoltad tüzemet.“ Ennél szerencsétlenebb kifejezést ritkán lehet olvasni a lázfestés kifejezései közt. Kis Jánossal különben érdemes volna foglalkozni. Az ő egész egyénisége szimpatikus, ha nem is érdemli meg ezeket a dícséreteket, melyekkel Kazinczy elhalmozza, ha nem is érdemli meg azt a magas polcot, melyre Toldy helyezi és ha még azokat a bókákat se érdemli meg, melyeket Kölcsey mond, mégis érdekes alakja volt ő irodalmunknak, hisz ő volt az önképzőkörök atyja. Sokat fordított. Pályája sokban hasonlított Szász Károlyéhoz, mert ő is sokat fordított és sokat tett a magyar közönség ízlésének nemesítése érdekében, bár Szász Károlynak jelentékenyebb költői geniusza volt, mint Kisnek. Kis középszerű állást foglal el tehetségre nézve Dayka és Matthisson közt. Legszebb költeménye: *Győr és vidéke*, melyet 1824-ben írt. Kis János főérdeme, hogy ő fedezte fel Berzsenyit és ő buzdította leginkább. Erről a Kis Jánosról írt Kölcsey és úgy látszik, szintén a leg is legjelesebb magyar költők közé sorozza, rendkívül elnéző iránta. Miért? Úgy hiszem, ezt így fejthetjük meg. Kis Jánost nem magasztalták akkor annyira, mint Csokonait vagy

Berzsenyit. Kölcsey érezte, hogy Kist még nem becsülték annyira túl, legföljebb Kazinczy, kinek ő is a pártjához tartozott. Egész iránya, az ünnepélyes szentimentális matthissoni hang, melyet Kisben találunk, szimpatikus volt Kölcseyre nézve s talán sokat tett az is, hogy Kist rendkívül szerette Kazinczy, ki Kölcseynek mestere volt, legalább még ebben az időben. Ez a bíráló tehát inkább jóindulatot, mint kritikai élességet mutat.

Nagyon különbözik ettől a bírálatból a Berzsenyiről szóló. Ezzel behatóbban akarok foglalkozni, mert rendkívül érdekes pszichológiai is, ha azt a szerepet tekintjük, melyet ez a bíráló Berzsenyi életében tett s igen megvilágítja az akkori irodalmi viszonyokat. A bíráló Berzsenyit kétségbeejtette. Berzsenyi melanchóliájának egyik főoka ez volt. Életét kettétörte, lantját összezúzta, őt pedig átadta a mizantrópikus melanchóliának. Miért? Hát mi van ebben a bírálatban? Ebben a bírálatban, mint mindjárt látjuk, az van mondva, hogy Berzsenyi elsőrangú költő. Igaz, hogy vannak kifogások, de az benne van, hogy elsőrangú költő. A dicsérettel szemben bizonyos kifogásokat is emel Kölcsey s igaz, hogy a kifogásokat igen erősen kiemeli. Igaz, hogy nagy éllel stilizál, de hogy olyan nagy, leverő, összezúzó hatást tettek ezek a sorok, abból magyarázhatjuk, hogy akkor még nem volt Magyarországon kritika. A kritika egészen új volt, az emberek megszokták, hogy

nem olvassák a műveket, de azért dícsérik, ha nem olvasták is, de azért az ismerősök magasztalták egymást. Most egyszerre támad egy kritikus, ki elmondja érzelmeit, alkalmazza mindenre elveit, melyeket ő a külföldi nagy bírálóktól tanult és melyeket most a teljes kíméletlenségben bemutat a magyar közönségnek. Nem volt kritika, nemcsak szépirodalmi, de politikai kritika sem volt s ez utóbbi körülmény igen fontos. Ma a kritika igen általános, kíméletlen és ma is fáj az illetőknek, kiket megkritizálnak, pedig elég példáját láthatják, hogy a kritika minden ellen irányul; kritizálják a politikusokat, kritizálják a kormányt a legkíméletlenebb módon. Mindez akkor lehetetlen volt. A kormány intézkedéseit nem merték kritizálni. A politika olyan terület volt, melyről a kritika ki volt tiltva. Szépirodalmi kritika se volt. Így tehát a kritika mindenképen új és meglepetésszerű. Az emberek nem szokták meg és nem szokta meg Berzsenyi se: ezért hatott olyan rémesen rá. Az új dolgok hatása mindig frappánsabb, mint azoké, melyeket már megszoktunk. Azt írja Berzsenyi Kazinczynak 1817-ben, miután a bírálatot elolvasta. (Képzhetjük, mennyire reszketett a keze Berzsenyinek): „Tisztelt férjfiú s barátom! Én a Kölcsény goromba recensióját csak most kaptam Somsics Miklós Úrtól, mert ámbár már kétszer előre fizettem a Tudományos Gyűjteményért, mind eddig kezemre nem került. Ez

a recensio annyira által hágta mind a maga határait, annyira megvet minden illendőséget és emberséget, annyira elárulja tisztátalan kútféjét, hogy az okosok előtt maga magát megcáfolja; de mivel igen tudós mínával van mondva s mivel tapasztaltam, mennyit veszített Te a Mondolat által, szükségesnek tartom, hogy magamat oltalmazzam, s szükségesnek tartom literaturánk javára nézve is, hogy ezen garázda Sophistát szelídebbé, embersége-ssebbé tenni megpróbáljam.“ Nem fogunk ezen csodálkozni. A költőknek izgékony, heves fajához tartozó Berzsenyi, midőn Kölcsey bírálatát olvasta, egészen magán kívül volt. Ez egészen emberi dolog. Haragját aztán így tölti ki: „En — azt mondja a levél végén — ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem néztem, mikor nekem a Pesti Kávéházba egy ől nyekegő verseket hozott. A rossz ember, minthogy építeni nem tud, rontani akar.“ Tehát, midőn vele megismerkedett, midőn először látta a pesti kávéházban ezt a gonosz szofistát, Kölcseyt, már akkor látta, már akkor sejtette, hogy mi rejlik mögötte. Valóban úgy van-e? Vajjon jól emlékszik-e itt Berzsenyi, vagy talán a harag veresre festi a multat is? Véletlenségből van tanunk, egy levelünk, melyet 1810-ben Szemere írt erről a látogatásról, erről a kávéházi jelenetről. Kölcsey 1810-ben 20 éves volt és nagy bámulója Berzsenyinek. Szemere részletesen leírja Berzsenyi és Kölcsey találkozását és ebből a tanú-

vallomásból kitűnik, hogy Berzsenyi rosszul emlékszik, hogy ő nem igen sejtette, minő gonoszság rejlik Kölcsey mögött. Foglalkozzunk ezzel a kis képpel, melyet Szemere Kazinczy-nak írt, foglalkozzunk azért, mert közelebb hozza az illető férfiakat és az egész kort, egész szeretetreméltóságát, primitivitását, naivitását, a kisvárosi vonásokat, melyeket bennük látunk: ezek mind jellemzők arra a korra és mintegy kis tükörben itt élénk tűnnek. Berzsenyi vidéken töltötte életét, nem igen fordult meg Pesten. Nem fordult meg nagy társaságokban, nem is szeretett látogatásokat tenni, attól félt, hogy olyan Mokány Bercinek fogják őt nézni, amellet mélyenérző ember volt. Mindezek a sajátságok megmagyarázzák, hogy olyan félszeg hatást tett a pesti emberre: valóságos különcnek, szófukarnak, ügyetlennek gondolták. Volt benne valami, amit Naturburschenak mond a német színpadi nyelv, de rendkívül nagy intelligenciával párosult. Szemere, Vitkovics és Kölcsey hallották, hogy Berzsenyi, kiről már oly sokat beszéltek, kinek olvasták költeményeit, akit bámultak, akit bámult mesterök, Kazinczy, megérkezett Budára. Mint a háromkirály, úgy eléje mentek ők a Messiásnak a hajóhídon át Budára és amint egy kis köpcös embert látott Vitkovics, mindjárt ráfogta, hogy ez Berzsenyi. Elmentek abba a szállóba, ahol Berzsenyi lakott és minthogy nem találták otthon, ki iránt annyira érdeklődtek, a kocsisát kezdték kikér-

dezni. Minő ember Berzsenyi? Mit tesz? Minő a felesége? Minők a gyermekei? Mit eszik, hogy alszik? Mindezt kérdezik a kocsistól. A kocsis azt mondja: „Elég víg, pedig sem maga, sem felesége soha bort vagy pálinkát nem iszik. Az olvasásban legtöbb mulatságot talál. Az étszaka is sokáig fönn olvasott“ (a Bécsi-szállóban). Ezen idő alatt, amint megint visszamennek a hídon, Szemere, Vitkovics és Kölcsény, megint találkoznak egy úrral, kiről azt hitték, hogy Berzsenyi, de nem merték megszólítani. Most aztán Szemere utánasietett és megszólította: „Követem Uraságodat, az Úr nem Tekintetes Berzsenyi Úr? Az vagyok. S az Úr? Én Szemere Pál.“ Azután Szemere intett Kölcsénynek s ő is hozzájuk csatlakozott Vitkoviccsal. Berzsenyi ezekkel az irodalmi urakkal kissé elfogulva beszélgete, majd Kölcsény felé fordult: „Kazinczy az Úrról igen szépen emlékezett; olvastam Sonettjét. No, jöjenek vissza az Úrak. Nevetnem kell, hogy Szemere úr rám esmért, de nem csudálkozom, a Somogyi falun lakót könnyű kiesmérni. Nem de? — Én most a könyvárosoktól jövök. Az a csomó, melyet ez az utánunk jövő német hoz, Schiller, Matthiesson, Plutarch, Montesquieu s egyebekből áll.“ Elmentek Berzsenyi szállására, a Budai-szállóba. Mindjárt kitűnt, hogy Berzsenyi keveset szól. Roppantul szereti a cigányzenét, nem akar látogatást tenni, nem akar megismerkedni, nem vágyódik a híres Kulcsárral találkozni. Virághoz elvezetik, de

vele is hidegen viselkedik, mint olyan ember, ki nem sokat mozog társaságban, ki tudja ügyefogyottságát s inkább nem szól, nem mond semmit, hogysem valami célszerűtlent mondjon. „Innen — (miután Pesten voltak már Kölcsey, Vitkovics és Szemere) — holmit vásárlottunk vele s Budára tértünk s ismét a gyönyörű verseket olvasgattuk. Híjában kínálgata bennünket Somogyi perecczel és Salámival, kinek jutna eszébe az ozsonna akkor, midőn egy Búcsút a Kemenesaljától stb. olvashat.“ Ez tényleg Berzsenyinek egyik legszebb költeménye. „A pohár én és Vitkovics közt forgott. Vitkovics dalolt s dalolt Berzsenyi is.“ Vitkovicsnak egy óhajta van, meg szeretné csókolni Berzsenyit. Berzsenyi azt mondja: „Megengedjen az úr, pipa van a számban, nem csókolhatom meg!“ S Vitkovics pirult s mi olyanok lettünk, mint akit leforráznak“. Színházba mentek. „Én nem ismérek olyan író — azt mondja Berzsenyi —, a ki szívemhez úgy tudna szóllani, mint Kotzebue.“ Kölcseyről aztán, miután elment, így nyilatkozott Berzsenyi: „Kölcsey sok olvasást tud láttatni, vagy inkább sokfélét. Szép, hogy ő egy fiatal ifjú-ember a görög és francz. literaturát studirozta. A Kazinczy változtatásaira tett jegyzéseiből azt húztam ki, hogy ízlése jól indult ízlés, s fülei szép hangzatokhoz vannak szoktatva. Kár, hogy nem társaságba való, hogy olly magaelzárt ember. Munkáji közül én csak Sonettjét,

melylyel Kazinczyt megtisztelé, láthattam.“ Ne felejtjük el, Kölcsey ekkor húsz éves volt. Március 30-án (1810-ben) Kölcsey és Szemere meglátogatja Berzsenyt a budai „Hét Választó Fejedelemhez“ vendéglőben, Kölcsey felolvassa magával hozott verseit Berzsenyinek. „Az Úrnak szép phantasiái vannak.“ Ez vala Berzsenyi ítélete. Midőn aztán Berzsenyi elhátarozza, hogy elmegy, Szemere ezt írja: „Csak egy kézszerítés vala, mit Berzsenyi szobájában való elválásunkkor nyerhettünk. Nem! Csókot kell tőle kapnom, török szakad! S midőn társaim, Vitkovics és Horvát már az utszán voltak, megöleltem Berzsenyt s ajkaink összeforradtak. Csókkal ereszté az utánam jött Kölcseyt is.“ Látjuk, hogy azok a szavak, melyekkel jellemezte Kölcseyt, hogy ennek az embernek a hamisságát már a kávéházban látta: ez nem jó emlékezetre vall. Ez volt Kölcsey és Berzsenyi személyes ismeretségének a története.

Nézzük most a bírálatot, amely a magyar literaturában olyan páratlan hatást tett, amelyben egy elsőrangú költői pályafutást megakasztott. Berzsenyivel szemben Kölcseynek a főkifogása a következő. Voltaképen számmal 4—5 főkifogása van. Jellemzésül előre bocsátja Kölcsey a következőt. Azt mondja Kölcsey Berzsenyiről: „Ő sohasem a tárgytól veszen lelkesedést, hanem önmagától.“ Azt hiszem, hogy ez nem találó. Olyan magas tárgyakról énekel Berzsenyi és kétségtelen, hogy azok a

tárgyak valóban ihlették, hogy valóban nem érdemelte meg ezt a kifogást. Meglehet, hogy némely ódájára illik. Vannak Berzsenyinek, mint minden ódaköltőnek, talán Pindarosnak is, költeményei, ugynevezett udvarias ódák, melyek nem bizonyos lelkesedésnek, hanem bizonyos tisztelgésnek a kifolyásai. Ezt tehát nem fogadhatjuk el, midőn egy század perspektívájában látjuk. A fődícsérete a következőkben van. Felsorolja legszebb munkáit, melyekben ezek vannak: „Kit nem ragad el az a kellem és fenség, az a báj és erő, mi a Melisszához íratott ódában, a Közelítő télben, a Nagy Pálhoz, a Magyarokhoz s Prónayhoz szólóban, s hogy minden más elhallgattassék, az Életfilozófiában uralkodik? Az a költő — folytatja Kölcsey —, ki ily ódákat zengett, kevélysége lehet a nemzetnek.“ Berzsenyi a magyar nemzet büszkesége. Az ember azt hinné, hogy ilyen dícséret mellett a többi kifogás nem igen hat. Berzsenyi ezekre a dícséretre nem hallgatott, hanem azokat a kifogásokat, melyek a dícséreteket követik, nagyon szívére vette. Ő nagyon hiú ember volt és azonkívül vidéken töltötte életét. Ez pszichológiailag szintén számít, akik vidéken laknak, talán aprehenziósabbak, mint azok, kik a fővárosi élet zajában, dulakodásaiban jobban hozzászoktak a lökésekhez. Milyen kifogásai vannak Kölcseynek ezen dícséret után? Fő kifogásai a következők: 1. „Berzsenyi gyakran dagályos, feleslegvaló s értelemről üres expressziókra téved“. Ez ki-

tűnő. Ez igaz. Egy szó ellen volna kifogásom. Ha ezt a szót, ezt az időhatározót „gyakran“, mely a mondatban előfordul, Kölcsey módosította volna, akkor Berzsenyinek több remekét ismernénk. Ez a szó „gyakran“ talán sok. 2. Kifogás. Erre már nem helyez olyan nagy súlyt: előfordulnak nála „provincialismusok is“. Igaz. 3. Kifogás: „Berzsenyi készületlen s fiatalkori darabokat is vett fel gyűjteményébe“. Igaz. Erre nem helyezünk súlyt, hisz ez általános szokás. 4. Gondolatai, érzelmei „szűk körben forognak“. Igaz, de szűk körben is lehet valaki nagy. A végén pedig ezt a nagy dícséretet olvassuk: „az ő görög mértékű versei csalhatatlanul a legszebb hangzásúak közé tartoznak azok közt, melyet magyar költő énekelt“. Rímes versei közül is felsorol több címet s azt mondja róluk: „Oly teljes hangzattal, oly numerositással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejti a mérték távollétét.“ Szóval ebben a bírálatban — hogy mindent összefoglaljak — van bizonyos szigorúság, de egészben véve azt lehet mondani főteóriájára nézve magasztaló bírálat. Berzsenyinek van két főjellemvonása és ezeket igen helyesen kiemeli Kölcsey. Éles szemmel észrevett két — hogy úgymondjam — fogyatkozást. Az első az eszmének szűk köréből származik. Tényleg az ő világa a latin világ, némi keresztény eszmékkal megtoldva. Erős lelkesedés, szentimentalizmus: ez érzelmvilága és gondolatvilága az általánosan ismert ódának, tehát szűkkörű. Másik főjellemvonása:

temperatúrájának heve. Tényleg vulkanikus természet. Nagyon hevesen törnek belőle ki az érzelmek s ez is mutatja, hogy a nagy mélységből jövő érzelmek nem lehetnek egyszersmind tág körűek. Az érzelmeknek ez a vulkanikus heve mutatkozik ódáiban és mutatkozott életében is s mutatkozott magatartásában Kölcseyvel szemben. Kölcsey — mint tudjuk — kiengesztelte Berzsenyit — halála után. 1836-ban kiengesztelte a költő árnyékát egy emlékbeszéddel, melyet az Akadémiában a nagygyűlésen olvastak fel. Ebben az emlékbeszédben méltányolja Berzsenyit, talán jobban, mint első bírálatában méltányolta. Az emlékbeszéd költői, de nincs benne semmiféle jellemzés, rendkívül általános szárnyalású. Két részből áll ez az emlékbeszéd. Az első egy általános bevezetés, a második bizonyos lírai, szentimentális akkordok. A kritikai jellemzés, a főjellemvonások kiemelése, a költő egyéniségének kapcsolata művével, melyet Kölcsey igen éles szemmel fel tud fedezni — minderről szó sincs.

Ugyancsak 1817-ben, abban az évben, melyben megjelent Kölcsey bírálata Kis Jánosról s melyben olyan rendkívül elnézően tárgyalja a középszerű poéta költészetét, azt mondván róla egy helyt: „állhatatosan azt hiszem, hogy Kis az elsőrendű magyar költők számokba tartozik“, egy más helyen pedig azt mondja: „a Kazinczy Ferenchez készített Hymenaeum a magyar költésnek örökre legszebb virágai közt fog számláltatni“. Tehát 1817-ben mikor ez a

bírálat megjelent s amelyben megjelent a Berzsenyi bírálat is, kiadta a Csokonairól szóló recenzióját. Ez a bírálat kétségtelenül túlságosan szigorú. Miért? Megmagyarázhatjuk a dolgot a természetes visszahatásból. Kölcsey Debrecenben nevelkedett, ahol Csokonait a legnagyobb költőnek tartották, ő maga imádta Csokonait, később aztán, miután megismerkedett a külföldi költészettel, mindinkább távolodott Csokonaitól. S talán semmivel se vagyunk szigorúbbak, mint a régi bálványunkkal szemben. Ilyen szigorúságot mutat Kölcsey Csokonaival szemben. Csokonainak még más tulajdonsága is magyarázza azt a szigorúságot, melyet Kölcsey bírálatában látunk. Kölcseynek egész más felfogása volt a költészetről, mint Csokonainak. Csokonai költészetébe átültette bizonyos rögtönzéssel az ő érzelmeit: jókedvét, csapongását, lelkének minden szökkenését. Kölcsey nem így fogta fel a költészetet. Kölcsey szemében a költő valami ünnepélyes próféta-szerű jelleggel bírt, a költészet ünnepélyes foglalkozás volt, a hang, amelyet megütött, valami túlvilági, éterikus hang volt. Ezt ő nem találta meg Csokonaiban. Kölcsey felfogását jellemzi az a pár sor, melyre már egyszer rámutattam és amelyet most ismét földidézek, minthogy ez a pár sor magyarázza, hogy annak, ki ezt írta, Csokonai nem lehetett kedvelt embere.

*Ne, Múzsza, lantod reszkető húrjára
 Ne jöjön semmi durva, semmi rút;
 Szennytelen áll a Grátiák oltára,
 Hol nyitva minden szépnek van az út.
 A tiszta köllő fűzhet csak hajára
 Örökre hervadatlan koszorút,
 Melyet remegvén szűz kezek fonának
 Ékességül piruló homlokának.*

Ilyen a költő Kölcsey idealis felfogásában. Ez a kép illik Kölcseyre, de nem Csokonaira. Ezenkívül még más okok is magyarázzák a bírálat szigorát. Ez a három bírálat mind Kazinczy légköréből került ki. Mind a három meglátszik, hogy Kölcseynek a mestere az ízlésben eredetileg Kazinczy volt. Kazinczy pedig haragudott Csokonaira. Kazinczy elismerte Csokonai originalis tehetségét, de kinövéseit nem szerette. Kazinczy nemcsak Csokonaira haragudott, hanem még jobban haragudott Debrecenre, mely az ortológiának fő fészke volt. Talán még hozzájárult a bírálat szigorának emeléséhez, hogy Kölcsey olvasta Schiller bírálatát Bürgerről. Schiller olyan tehetségű költőnek képzelte Bürgert, mint Csokonait Kölcsey, és Kölcsey bírálatát magyarázza Schillernek a bírálata, mely szintén igazságtalan. Egy pillantást még a bírálatra. Mi a főkifogás? Mi a lényege? Azt mondja Kölcsey: Csokonai nem tud határt vonni a köznyelvi (popular) és a községi (pöbelhaft) közt, azaz a népiest és aljast összeté-

veszti. Ebből a főbajából származik Csokonai zabolátlansága, innen nyughatatlansága, innen cinizmusa. Ebből magyarázható az, hogy néha drámáiban, *Karnyónéban*, *Gerson du Malheureuxben*, *Tempefőiben* ő mintegy a bécsi Hanswurstot veszi mintául. Ha Daykával vetjük össze, akkor Csokonai hátramarad. Ezek súlyos kifogások, súlyosak, jellemzők, de nem gondolom, hogy lényegesek Csokonaira. Ezek olyan sajátságok, melyeket mindenki észrevesz, ha olvassa, de Csokonai költői geniusza még sem homályosul el. Fontos a következő: „Csokonai — azt mondja Kölcsey — az érzésnek hangját csak tanulta“, azaz Csokonai — így gondolom Kölcsey elképzelését magyarázni — hideg ember. Az a különböző hév, az a melegség, mely a *Lilla*-dalokban, mely egyáltalán lírájában van, csak külsőleges, az nem a lélek legmélyéből jő. Úgy mint Berzsenyinél, azt a kifogást lehet mondani, hogy ő túlságosan vulkánikus, a láng és láva kitör belőle válogatás nélkül, úgy Csokonairól azt lehetne mondani, hogy az a melegség, mely lírájában mutatkozik, nem jön tehetségének a legmélyéből. Ez Kölcsey főkifogása. Nem szándékom most Csokonaival foglalkozni, de úgy gondolom, ez finom megjegyzés. Ha ezt mélyére redukáljuk, akkor Csokonai lényege sajátságát konstatáljuk. Végül még megrója Csokonait, hogy sokat írt, mert nagyon könnyen írt és mert alkalmi verselésre pazarolta idejét. Mindebből a három bírálatból látjuk, hogy Kölcseynek kitűnő megjegyzései van-

nak, de se Kis, se Berzsenyi, se Csokonai nem áll úgy előttünk, mint ahogy Kölcsey a korabeli közönség elé állította ebben a három bírálában.

Kölcsey esztétikai dolgozatai.

Kölcseynek két legjelesebb esztétikai értekezése a Körner *Zrínyijéről* szóló bírálata és a *Nemzeti Hagyományok*. Nézzük miért oly fontos ez a két mű. Amit Kölcsey Körner *Zrínyijéről* ír, az a legkiválóbb magyar esztétikai értekezés abból az időből, sőt azt lehet mondani: ez a mi esztétikai irodalmunk kezdete. Miért oly jeles? Miben rejlik ennek a fontossága? Úgy gondolom, hogy három tekintetben fontos. Ebben az értekezésben találunk először helyes felfogást a drámáról, a tragikumról és a jellemzés művészetéről. A mi irodalmunkban esztétikai tárgyról, általában és különösen ezekről a pontokról ilyen pontosan, ilyen behatóan, ilyen heves érveléssel még nem szólt senki. Az a mű, melyet Kölcsey megbírál, inkább híres, mint jeles: Körner Tivadar *Zrínyi*-drámája. Körner kortársa volt Kölcseynek, Körner barátja volt Kisfaludy Károlynak. A német irodalom legrokonszenvesebb alakjai közé tartozik. Schiller csillagzata alatt nevelkedik, Schiller volt Körner atyjának legjobb barátja Drezdában. A család aztán átköltözött Bécsbe és itt ismerkedett meg Körner Kisfaludy Károssal, ki akkor, mint festő és kezdő

író Bécs utcáit járta. Körner éppenséggel nem drámaíró, hogy azzá lett — úgy gondolom —, hogy Schiller hatásának lehet tulajdonítani. Körner jeles, tüzes lírikus, hasonlít a lírája, és némiképp a sorsa is, Petőfi lírájához és sorsához. Körner is a csatatéren halt meg, mint Petőfi. Gyenge drámaíró volt. Az a *Zrínyi*-dráma, melyet olyan szigorúan megbírált Kölcsey, voltaképpen a német szabadságháborúnak a tendenciáját fejezi ki. Akkor voltak a nagy német háborúk Németország önállóságaért Napoleon ellen s ebben a háborúban halt meg Körner is. Ebben a drámában a kor hangulatát festi: a lelkes hazaszereget védelme a zsarnokság ellen. A szultán voltaképpen gyenge reminiscencia Napoleonra. Minő kifogásai vannak Kölcseynek Körner drámája ellen? Voltaképpen a következők. Körner drámájában, — úgy okoskodik Kölcsey, — nemcsak nem magyar jellem Zrínyi, hanem még nem is tragikus. Sőt nemcsak, hogy nem magyar, nemcsak, hogy nem tragikus, Körner *Zrínyi*-je egyáltalán nem drámai jellem, Körner *Zrínyi*-je eposzba való. Ez a munka főhibája. A főbb kifogások pontosabb stilizálásban így hangzanak: kevés mindenekelőtt az egész drámában és különösen — mondja Kölcsey — Zrínyi jellemében nagyon kevés a „nemzeti karakter-vonások“. Ez persze a mi szempontunkból, magyar szempontból, a főkifogás. Következő kifogása Kölcseynek; Zrínyi egyáltalában eposzi tárgy. „A drámaírónál min-

den körülmény vagy a személyre befelé munkál, vagy a személyben fejlődik ki szemeink előtt.“ Tehát ez nincs meg Zrínyiben, ennek következtében Zrínyi eposzi alak. A drámában minden befelé munkál, azaz a személyből fejlődik ki, mindennek látjuk a hatását, minden cselekvésnek a jellemzése és a jellemnek fejlődése előttünk mutatkozik meg, előttünk látjuk változásait. Ez nincs meg. A drámai jellem ilyen meghatározása nálunk egészen új és senki ebben a korszakban nem nézett Magyarországon olyan mélyen a drámaírás kulisszái mögé, mint éppen Kölcsey. Hozzájárul, mint további főkérdés: a főszemély, Zrínyi, — így gondolja Körner —; de nem sikerül Körnernek az egész cselekvényt ezen általa felvett főszemélyben koncentrálni. Tehát semmi jó sincs Körnerben, semmihez se értett? De igen — azt mondja — Körnerben van lírai tehetség. Ez mutatkozik a drámában is, de tragikum nincs. Itt látjuk a tragikum fogalmát a magyar literatúrában először feltűnni és teljesen átértve látjuk magunk előtt. „Ha a hős, úgy mint Körnernél, — mondja Kölcsey — kezdetből fogva rezignálva van, úgy vége minden tragikumnak, mint Körnernél; ha pedig küzd és szabadulni akar, s ellátja végre, hogy reményei füstbemennek: íme az a tragikum.“ Tehát mindenben, ami a drámaíróra nézve fontos, mindenben gyenge Körner. Ez a dráma semmiképen sem felel meg annak, amit egy drámától megkövetelhetünk. Soha még a magyar li-

teratúrában drámai művet ilyen elmeéllel, ilyen helyes esztétikai szempontból, ilyen beható, igazságos szigorral nem bíráltak. Igen jó megjegyzései vannak Kölcseynek, nemcsak Körnerre, hanem a korabeli irodalomra is. „Nem ismerék költőt — ki szeretetreméltóbb asszonyi karaktereket tudott volna rajzolni, mint Goethe.“ Ebben is igaza van Kölcseynek. Ő fölismerte, hogy Goethe különösen a nők jellemzésében kiváló és sokkal nagyobb nőismerő, mint Schiller, ki egyoldalúlag patetikus módon fogja fel a nőket. „A franczia lyánkákat — mondja Kölcsey — hidegen feszes galanteria teszi megismerhetőkké: a németeknek nagyobb részén fellengző szentimentalizmust s holdvilági ábrándozást vehetsz észre; s ez a közönséges vonás Schillernek asszonyait is homályos helyzetbe süllyeszti. Goethénél szelíden tiszta világításban áll az asszonyság, és méltóbban megnemesített természetet sehol nem fogsz találni, mint az ő műveiben.“ Ez talán a goethei női jellemeknek és női képzéseknek legjobb jellemzése. Szóval ez kitűnő értekezés a mi irodalmunkban, prózai és esztétikaiban egyaránt, fontos, lényeges dátum, fontos kezdet. Van a drámabírálatban egy passzus, mely a rímekről szól a drámában és itt aztán Berzsenyi ellen fordul Kölcsey. A francia azt mondja, hogy az ember mindig visszatér első szerelméhez, de visszatér az első gyűlöletéhez is. Berzsenyi ellen fordul és polemizál vele. Berzsenyi rímes jambusait és trochaeusait elítélte.

Második fontos értekezése Kölcseynek, mely szintén valaminek a kezdetét jelenti, tehát irodalomtörténetileg fontos, a *Nemzeti Hagyományokról* szóló, melyet 1826-ban írt, tehát még Toldy Ferenc fellépése előtt. Miért oly fontos ez a kis értekezés? Azért, mert ebben az értekezésben találjuk az első kritikai átpillantását a magyar irodalom fejlődésének. Már voltak egyes irodalomtörténetek akkor, de ezek inkább bibliografiák. Esztétikai szempontból, kritikailag a magyar irodalmon még nem nézett senki se végig. Kölcsey az első. Még egy más tekintetben is fontos ez a kis értekezés. Fontos, nemcsak azért, mert az első kritikai áttekintése a magyar irodalomnak, hanem annyiban is, hogy itt látjuk a népköltészet fontosságát, először felfejtve, a népköltészetnek nem esztétikai méltatását, mert ezt mások is megtették. Ami itt fontos, az, hogy Kölcsey érzi a népköltészet jelentőségét az irodalmi fejlődés menetében. A népköltészetnek fontos, sőt döntő szerepe lehet, valamely nép irodalmi fellendülésében. Ezt előtte nem tudta senki. Igaz, hogy kissé ő is habozva, kissé homályosan mondja, de látszik, hogy ez az érzés lappang a homályos mondatok mögött. Volt ugyan egy előde Kölcseynek e részben is. Kazinczy írt az Erdélyi Múzeum 1816-iki évfolyamában egy értekezést (I. kötet), melyben a magyar irodalomról szól, mintegy madártávlatból tekinti a magyar irodalom fejlődését. Ez az értekezés azonban egészen rövid. Beható, vagy egyáltalán fontos

esztétikai méltatást nem adott Kazinczy. A *Nemzeti Hagymányok* értekezés Herderre vall. Herder volt az első, ki Németországban a népköltészet fontosságát megértette és aki az összes népek irodalomtörténetét áttekintette esztétikai szempontból. A lényeges Kölcsy gondolatmenetében a következő: hát vannak-e nemzeti hagyományok? Miért kérdezzük ezt — így okoskodik Kölcsy, — hogy vannak-e nemzeti hagyományok. Azért mert ez igen fontos; fontos, mert a nemzeti hagyományokon alapul a költészet. Valóban a nemzeti hagyományokon alapul a költészet? Hogy lehet ezt kimutatni? — mondja Kölcsy — ha a görög literatúrát tekintjük. A görög literatúra miből fejlődött? A görög literatúra gyökere Homér: Homér pedig nem egyéb, mint a nemzeti tradíció költői kifejezése. Általában ezt irodalomtörténeti törvénynek akarja odaállítani Kölcsy. Ha jól értem, Kölcsyben van valami fessesség. Nem vagyok biztos, hogy pontosan rövidítem-e gondolatmenetét. Azt mondja: az irodalmak kétféle módon fejlődnek. Vagy nemzeti hagyomány alapján és népköltészet útján, mint a görög, vagy pedig idegen költészeti minták alapján. A görög költészet nemzeti hagyományból sarjadt fel, a római már nem, a római a görög költészetet vette mintául. Az értekezés második részében áttér — ami bennünket első sorban érdekel, — a magyar viszonyokra. Hogy állunk a magyar költészettel? Vannak-e magyar hagyományaink? Ez nagyon fontos, mert

ebből fejlődik a költészet. Igen is — mondja Kölcsey — vannak, de ezek a hagyományok igen gyérek, kevés hagyományunk van. És itt igen helyesen rámutat, ami nagy, éleselméjűségre vall, hogy régi középkori hagyományaink, mondáink közül kettő van, mely valóban magyar. Az egyik Lehel, a másik, a Fehér ló mondája. Ezek a magyar történeti hagyományok, melyek a költészet tárgyát képezték. Hol vannak azok az epikus költemények, melyekben ezek a mondák tárgyalva vannak? Ezek — kénytelen, mondja Kölcsey, elismerni — elvesztek, nincsenek. Miért veszttek el? A következő generációk vétkes hidegsége miatt. Ez olyan gondolat, melyet később Arany is felvetett. Arany úgy magyarázza a régi tradíciók kihalását, hogy — azt mondja — a magyar népben igen gyorsan állott be valami kijózanodás, valami prózaiság, mely elejtette a régi mondavilág irányát. Tehát Kölcsey kimondja, hogy vétkes hidegség következtében elvesztek középkori, úgyis gyér költői hagyományaink. Egyáltalán mi hiányzik irodalmunkból? „Nincs írónk, aki őseinket az ő egyszerű, eredeti nagyságokban előállította volna. Egy ily írónak vagy magában a régiség hőskorában vagy annak határain kellett volna születni.“ Miféle gondolat ez? Világos, hogy itt Kölcsey Homér-ra gondolt. Homér költői képét adja a régi görög hőskornak, mert ő még vagy a hőskorban élt vagy közvetlenül a hőskor megszűnése után. Ilyen író nálunk nincs. A Hunyadi-kor a nem-

zeti küzdelmeknek nagy korszaka a törökkel szemben, de fájdalom, ebben a korszakban igen nagy tért engedünk az idegen befolyásnak. És most egy olyan mondat következik, amely különös és feltűnő. Ha jól értem, feltűnőbb kronológiai tévedést tartalmaz: „S az alatt, míg Európának végén, az éhséggel küzdő Camoens hazája örök dicsőségének szentelte hangjait, a mi pécsi püspökünk, Janus Pannonius római lanton zengette a nemzet előtt idegen szép énekét.“ Janus latin nyelven dicsőítette az olasz hősokeket. Ez igaz. De kronológiai tévedés az, hogy Kölcsey itten időbeli párhuzamosságot vesz fel — legalább a mondat erre enged következtetni — ezen két költő között. Ez nagy tévedés, mert egészen más századról van szó. Janus Pannonius a XV., Camoens pedig a XVI. században élt, több, mint száz év van köztük. Ez azért fontos logikailag, meg történetileg is, mert a XV. században mindenütt latin nyelven énekeltek a költők, a XVI. században már nálunk se, Portugáliában se. Camoenst igen szereti említeni Kölcsey, és rendesen fel-említi az ő szegénységét, azt, hogy egy szolgája, kit Camoens magával hozott Ázsiából, mert hiszen a nagy Oceánnak a partjain írta munkáinak nagy részét, Liszabon utcáin az éhhalállal küzdő uráért kodult. Ez igen sokszor olvasható adat. Azonban ez nem történt meg. Tény az, hogy Camoens nyomorban halt meg. Ránk nézve az fontos, hogy mit mond Kölcsey. Tehát a Hunyadi-korban idegen befolyás érvényesült, épp-

úgy Mátyás korában, mert külföldi tudósokat
 hozatott Magyarországra. A XVI. században
 — mondja Kölcsey — látni lehetne, hogy fel-
 virágzik a magyar nemzeti hagyományokon
 alapuló irodalom. Miért? Nézzük csak, Spa-
 nyolországban a mórok ellen küzdenek, a spa-
 nyolok, úgy, mint mi küzdöttünk a törökök el-
 len. A mórok elleni küzdelem felvirágoztatja a
 spanyol költészetet, akkor támadnak a híres
 spanyol dalok, a *Cid*-románok; nálunk azon-
 ban ez nincs meg. Nálunk is vannak olyan nagy
 hősök a török elleni küzdelemben, mint Cid:
 Dobózi, Losonczy, Szondi, Dobó, Zrínyi, de
 hasonló költészet nálunk nincs. Nincs, mert
 nálunk a népdalból nem lett eposz, sőt nem lett
 epikus korszak, mint a spanyoloknál. Később
 Kölcsey áttér a népköltészetre. Kétféle népköl-
 tészetünk van. Az epikus, mely elveszett. Epi-
 kus költészetünk csak a Rákóczi-korból isme-
 retes: Thökölyről, Rákóczi-ról, Bercsényiről
 vannak epikus dalaink, de ennél régebbi da-
 laink nincsenek. A Rákóczi-kor költészetének
 igen helyes appercipiálását adja olyan sok év-
 vel Thaly Kálmán előtt. Tehát a török kor-
 szakot énekelték meg, vagy nem maradtak ránk,
 és ezekből a népies dalokból nem támadhatott,
 nem fejlődhetett műköltészet, ez nem lehetett
 a műköltészet alapja. Tovább folytatja. Van-
 nak lírai dalok és ezek között igen szépek, de
 bajuk az, — miután elismerte a népdal fontos-
 ságát, — hogy lesüllyesztik a népköltészetet.
 A baj az, hogy a legidegenebb ideák vannak

egymással összefűzve. Ez magyarázza meg azt is, hogy Kölcey hogy iparkodik a népdalt alapul véve, nemesíteni, desztillálni, az az soronként átformálni, hogy belőle olyan műköltemény legyen, melyben már nincsenek idegen ideák összefűzve. Úgy látszik, hogy Kölcey rendkívül meglepő tévedésbe esett. Ő a magyar népdal kezdő akcentusait, a szokott szerkezetet, mely szerint az első része a népdalnak valami természeti jelenséget, valami külvilági képet állít elénk: ezt ő valami idegen ideának gondolja és nem veszi észre, hogy ez külső kép, ez a természeti jelenség, mellyel a magyar népdal kezdődni szokott, igen is tartalmilag kapcsolatos a belsővel, hogy ez csak szimbolikus, költői kerete a népdalnak, melyet később kifejt. Szóval ez a gondolata Kölceynek teljesen téves. Tehát epikus népdalaink nincsenek, elvesztek, csak a Rákóczi-korból vannak. Latin dalaink vannak, de ezeknek organikus baja az, hogy össze-vissza vannak bennök hányva az ideák, a költői motívumok. Tehát ebből következik, hogy a népköltészetből nálunk, Magyarországon nem fejlődhetett műköltészet, a népköltészet nem lehetett a műköltészet alapja, úgy, mint pl. Görögországban. Itt már Kölcey Wolf ideáját követi, aki nagy apparatussal tagadja azt a gondolatot, hogy a homérosi költemények nem egy embertől származnak, hanem epikus népdalok összeszerkesztéséből keletkeztek. Nálunk a népköltészet nem lehetett a műköltészet alapja, tehát a magyar költészet nem

fejlődhetett úgy, mint fejlődött a görög költészet, nem fejlődhetett organikusan, azaz a néphagyományokból. Tehát nekünk úgy kell fejlődni, mint a rómaiaknak: idegen népek literatúráját kell szem előtt tartani. És ez is történt, íme igazam van. Az *Emlékezzünk régiekről* kitűnő kezdet, ennek alapján kellett volna folytatnunk, de fájdalom, nem így folytatjuk. Jött Tinódi. Amit Tinódiról mond Kölcssey, az a leghelyesebb mindannál, amit róla mondanak, és helyesebbnek tartom mindannál, amit eddig Tinódiról mondtak. Tinódi nem tett egyebet, „mint tenne az, ki ujságleveleket foglalna versekbe“. Más szóval: Tinódi nem is költő. De ott van Gyöngyösi. Gyöngyösi magyar tárgyakról szól ugyan, de nem magyar. Egy szép mondattal fejezi ki: „Melyik magyar ismerjen saját mezejére, ha rajtok Pán fújja a sípot s Tyrus hajhássza bárányait?“ Azaz Gyöngyösi és a későbbiek a latinokat utánózták. Hát nem azt kellett volna tenni, hisz ő maga mondja, hogy mi nem fejlődhetünk úgy, mint a görögök, más literatúrából kell mintát vennünk és most hibáztatja? Igen, hogy mi a rómaiaktól vettük a mintát, jól tettük, de mi túlságosan belementünk az utánzásba s „a helyett, hogy az ő szellemöket magunkba szívtuk és saját világunkba sajátunkká tettük volna, az ő világokba költöztünk által“. Két nagy költőnk volt. Balassa és Zrínyi — mondja Kölcssey. Ezek mind új dolgok. Ezeket előtte nem mondta senki. Zrínyi siető kézzel dolgozott,

nyelve el van hanyagolva, de a kompozíció, jellemzés, a komoly férfias sajátságok, nála megvannak, míg ellenben hiányzanak Gyöngyösi-ből. Gyöngyösit egyáltalában túlságosan lenézi. Ezt a lenézést úgy lehet magyarázni, hogy a XVIII. század nagyon is túlbecsülte Gyöngyösit és Kölcseyben ennek a reakcióját találjuk meg. Jellemzi aztán Faludit, Rádayt, Orczyt, Barcsait, Bessenyeit. Érdekes, mit mond Bessenyeiről. Bessenyei drámáiban „magyarokat tűntet fel, de ki fogja azokat az ő munkáiban magyaroknak ismerni“? Igen szellemesen van kifejezve Bessenyei gyengéje: nem Attila, Buda, Hunyadi és nem hősök fordulnak elő, hanem „francia mindennapi emberkék“. A XVIII. században legjobban szereti Ányost. Mindez mutatja, hogy minő helyes ítélettel nézte a költészetet. A jövőre nézve pedig ő a drámai költészetet szeretné műveltetni. De hol van az a drámaíró, az a költő, — mondja — kit a nemzet karjai fogadhatnának és hol van az a nemzeti játékszín, mely megnyílnék? Mindkettő közel volt Kölcseyhez, közelebb, mint ő gondolta. Tíz évvel a *Nemzeti Hagyományok* megjelenése után megnyílt a Nemzeti Színház, és már megjelenése után hat évvel megvolt a magyar dráma, melyet óhajtott, de nem ismert: a *Bánk bán*. E két értekezésében tetőződik, ezekben kulminál Kölcsey esztétikai gondolkozása, ennél helyesebbet, szellemesebbet, meglepőbbet az a kor nem produkált.

Esztétikai értekezései közé tartozik még *A komikumról* szóló is. Ez nem érdemli meg, hogy arra a polcra helyezzük, amelyen pl. a *Zrínyi-bírálatát* látjuk. Ez voltaképen német esztétikai nézeteknek átszűrődése. Különösen Bouterwek nézeteit tolmácsolja Kölcsény. Bouterwek most már teljesen el van felejtve, száz évvel előbb azonban igen híres és tekintélyes ember volt. Talán nem is érdemli meg, hogy annyira elfelejtkeztek róla. Bouterwek egy esztétika szerzője volt, mely száz évvel ezelőtt jelent meg. Ez az esztétika a legolvasottabb volt a XIX. század elején. Ebből merítették az akkori németek és nálunk is ebből merítették az esztétikai műveltségűek jórészt. Bouterwek írt egy általános irodalomtörténetet is, ez igen elterjedt munka volt akkor s a spanyol, olasz, portugál költészetéről való ismeret az akkori műveltek jórészt Bouterwek irodalomtörténetéből merítették. Bouterwek és több német esztétikus hatását *A komikumra*, tárgyalja Kelemen Béla egy cikkben, mely az Egyetemes Philologiai Közlöny 1894. évfolyamában jelent meg. Ugyancsak a német esztétikusok hatásáról szól Szegedy Rezső egy értekezése, mely szintén ugyanott az 1897. évfolyamban jelent meg. Kölcsénynek ebben a dolgozatában tehát Bouterwek, Schiller és Kant iskolájának nézeteivel találkozunk. Ami ránk nézve érdekes, ez az, hogy Kölcsény a komikum gyökereit a nemzetiséggel hogyan kapcsolja össze, hogyan találja a komikum gyökereit a nemzetiségben. Az

ideája itt is szintén helyes. Ő ebben az értekezésében Kisfaludy Károly vígjátékaiból indul ki, melyeket nem túlságosan, de helyes érzékkel megdicsér, azután azt mondja: a komikumnak nemzetinek kell lenni, a komikus költőnek a maga nemzetét, a maga nemzetében előforduló komikus típusokat kell tanulmányozni. „A komikus [költő] elválhatatlan tagja a maga nemzetének és korának, e kettőnek kebeléből kell neki a kettő előtti ismeretes alakokat elővarázsolni.“ Most Kölcsey nagyon helyes érzékkel azon szokás ellen fordul, mely nálunk a XVIII. században általánosan el volt terjedve, sőt még a XIX. század huszas éveiben is, tudniillik az adaptatiók ellen, hogy idegen drámákat átvesznek és a személyeket meg a helyet, ahol a cselekvény történik, megmagyarosítják, külsőleges magyar mezt adnak annak, ami lényegében nem magyar. Ezt így mondja: igen „nevetséges az is, midőn játékszíneinken idegenektől kölcsönzött vígjátékokat látunk, hol a nevek magyarrá vagynak változtatva, környülmények és gondolkozásmód pedig a magok külföldiségét merően megtartják. Mikor a német Amtmann tisztartó név alatt magyar földön mind azon törvényes hatalmat gyakorolja, melyről itt mi semmit sem tudunk, midőn a párisi nótárius hosszú mentében előáll s a magyar földesúr kisasszonyának házassági contractust ír, s több efélék: nem épen oly visszás dolgok-e, mint egy egészen más körben az volna, ha a magyar ügyvédő a tripartitum

czikkelyei helyett az angol parlament végzéseit hozogatná fel... Ha azt akarjuk, hogy magyar komikusok legyünk, itthon kell a komikumnak forrásait felnyitni“. Ez is igaz és kitűnően van mondva.

Kölcsey emlékbeszédei.

Akadémiai emlékbeszédei közt híres a Kazinczyról szóló. Kazinczy először ideálja, mintája volt, később barátja, még később már kissé elhidegült tőle. És ez általában így van. Ha valakit helyesen meg akarunk ítélni, szükséges, hogy nagyon szeressük, de aztán távolodjunk el tőle. Így van ez Kölcsey és Kazinczy közt és innen van, hogy olyan helyesen ítél Kazinczyról. Főgondolata a következő: ő volt, Kazinczy, a „lépcső, melyen egykorú magasbra hághassanak, s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson“. Képies módon ugyan, de általában helyesen van kijelölve Kazinczy jelentősége a magyar irodalom fejlődésében. Ő emelte a kortársakat és ő tette lehetővé, hogy aztán a maradékok, az utódok tekintélyre juthassanak, azaz ő tette lehetővé a magyar költészet virágkorát, mely mindjárt utána bekövetkezett. Tehát általában igen pontosan jelöli meg Kazinczy helyét és jelentőségét. Igen pontosan jelöli ki Kazinczynak a tervét is, hogy mit akart voltaképen. Ezt jobban nem mondta senki, mint akkor Kölcsey. Azt mondja, Kazinczynak nagy ideálja a következő: a nemzeti

idea, melyet kifejezett. Kazinczy azt akarta, hogy a magyar nemzet a szó által, a szó útján és a szó segítségével új ideákhoz jusson. Új szavakat adott a magyar nemzetnek az új ideák kedvéért, az új ideák pedig a tettek mezejére viszik a magyar népet, a tettek pedig egyetemes változásokat fognak előidézni. Ezek Kölcsey szavai. Mi ez? Ez volt valóban Kazinczy ideája? Kazinczy, midőn a nyelvújításba fogott, nemcsak szavakat akart adni a magyar irodalomnak: Kazinczy nagy nemzeti renaissancéot, nagy nemzeti regeneratiót akart előidézni. Kazinczy tényleg úgy gondolta, hogy a magyar műveltségnek új korszaka kezdődik. Az új szavak új ideákat szülnek, és az új ideák mintegy eleven erők hatnak a magyar irodalomban, megváltoztatják a magyar gondolkozásmódot, megváltoztatják a magyar kultúrát és új kultúra fog támadni, új Magyarország. Ez volt Kazinczy eszméje. Hogyan fogja fel Kazinczy ezt egyénileg? Ez igen különös. Kölcseynek ez a felfogása összefügg az a felfogással, melyet ő a *Himnuszban* is hangoztat, hogy tudniillik mi megbűnhödtük a múlt és jövő hibáit, úgy fogja ő fel Kazinczy szereplését. Kazinczy mintegy a mi hibánkért vértanú volt. Vértanú volt Kazinczy, meghalt a mi érdekünkben, mi érettünk. Mi nem értettük meg és ezért kellett vértanúskodnia. De azáltal, hogy vértanú volt, a mi bűneink eltöröltettek. Midőn meghalt, mondja Kölcsey, tanúja voltam: „tanúja valék álmatlanul töl-

tött éjjeleinek, tanúja valék a fájdalmas el-
 jajdulásnak, midőn barátja vidám asztala mel-
 lett gyermekeire visszaemlékezett. (Rendkívül
 nagy anyagi bajokkal küzdött Kazinczy.) Meg-
 rezzent akkor minden ideg kebelemben, s vér-
 áldozatnak képzelém a szent öreget, mely a
 nép bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik“

Kölcsey el nem mondott beszédei.

Kölcsey beszédei közt van egy csoport olyan
 beszéd, melyeket el nem mondott soha. Ezek
 gyakorlatok. Ilyen beszéde az, melyet 22 éves
 korában írt s amely meglepően szép: *Védelem*
P. J. számára. Ez a P. J. egy asszony, ki „sa-
 ját férjét gyilkolta meg, ki őt forrón szerette“.
 Ez a vád, ez ellen védi Kölcsey ezt a meg nem
 nevezett asszonyt. Az ő eljárása egészen sza-
 bályszerű, a retorikai szabályokhoz mereven
 ragaszkodik. Elmondja a tényt, tehát követke-
 zik az elbeszélés. Itt látjuk, hogy Kölcseynek
 tehetsége volt valamihez, amiben próbálkozott
 később, de nem fejlesztett, tehetsége volt: a
 novellaíráshoz. Ilyen novellisztikus módon
 mondja el ezt a védelmet: „Éj vala; a beteges
 asszony gyermekei közt nyugovék s a hazatérő
 férj nem akarván őt álmából fölverni, egy tá-
 volabb szobában, az út alkalmatlanságait ki-
 pihenni lefekszik. Virradni kezd s a szolgál-
 tot tevő leány asszonya szobájába lép, s azt
 ágyában aluva találja, költi s ébredtekor a ret-
 tenetes hírrel fogadja, miképpen az éjjel meg-

érkezett úra halva van. Mint rezzent össze, mint ragadta fel ismét magát (ezekben Cicero ügyes tanítványát látjuk), mint rohant a gyászos terembe, mint omlott el a halott felett, mint hurczoltatott vissza eszmélet nélkül, mint feküdt hetekig élet és halál közt a forró-láz kínaiban, többen látták s mindazok, kik látták, bizonyoságot tesznek a legvalóbb, legégetőbb, legmélyebb fájdalomról, minek valaha tanúi valának. S ily körülményekben ki lehetett volna eléggé vad, eléggé gonosz azt hinni, vagy csak gyanítani is, hogy ő férjgyilkos lehetne? S valóban, e legrettentőbb napok eltelének, orvosi segéd s az ifjúság ereje a halállal küzdött az életre lassanként visszahozák ... könnyei még folytanak, midőn bizonyos, előtünk sem ismeretlen férfiú megjelent s jobb-ját kéré magának ... két nevetlen gyermek szükségstől rettegő anyja nem fogadta nehez-telés nélkül a tolakodó kérőt ... " Erre valami titkos, borzasztó hír keletkezik, az a hír, hogy a meghalt nem természetes halállal mult ki. Megvizsgálják „s a sírjából kibolygatott nyugvó koponyája, a fürtök sűrűségében éles szeggel beverve találtatik.“ S amint ez megtörtént, amint a gyanú terjed, szárnyal, a gyanút megerősítendő, találkozik egy asszony (az első tanú), ki a kulcslyukon „szemlélte a rettenetes bűnt, szemlélte, hogy a háziasszony, ezen ítélet alatt álló özvegy és bizonyos ismeretlen férfi az ágyon nyugvó férj koponyáját bever-ték“. Akadt egy második tanú is, ki szintén

látta, hogy mi történt. Látta az éjjeli őr, amint a ház előtt ment el, világot vett észre. Már a terembe akart lépni, midőn megrezzent az ajtó, ő „a falhoz lapult és hall a szobából embereket kilépni. Ne félj semmit, megholt, mondta egy férfihang. Jaj istenem, remegett egy aszszonyi“. Tehát a nő a gyilkos. De ez ellen szól nyugodt állása, ellene szól, hogy csak az lehet a gyilkos, akinek érdekében történt a gyilkosság. S kinek volt érdekében? A nőnek? Nem! De igenis, érdekében lehetett a vissza-utasított kérőnek. S hogy ez valóban így van, erre nagyon feltűnő bizonytságot akarok a törvénytörőknek felhozni. Előkészíti a főhatást. Most jön a főhatás. Van valami, aminek itt kellene lenni s hogy nincs itt, már magában is döntő bizonytság. Most ilyen hathatósan folytatja: „És mit, Tek. Törvénytörők? hiszem és tudom, én láttam, én ujjaim közt tartottam, én vizsgáltam és olvastam egy más levelet, mit a vádlott mindjárt a halott felásatása, mindjárt az asszonytanú másod kihallgatása után ugyanazon kéztől írva, de ismeretlen úton vett, melytől a kérő levél íraték. E levél ment-séget, szabadulást s becsület-helyreállást ígér, ha még meggondolja; s a szabadító jobbját elfogadja.“ Foglalkoztam ezzel a dologgal, a nő nem élt, az eset képzelt eset, de a beszéd nagyon is realis hatással dolgozik, a szónoklat leghatásosabb eszközeivel hat. Látjuk már ebből, hogy a 22 éves fiatal emberben olyan igye-

kezet van, melynek dicső folytatása lehet, azaz jeles szónoki tehetség van benne.

Ezen kitűnően felépített beszéd után van még egy más beszéd, melyet Kölcsey soha el nem mondott. Ez a *Mohács*. Beszéd a mohácsi csata évfordulóján. Neki feltűnik, hogy 1826 augusztus 29-én senki se gondol arra a nagy nemzeti katasztrófára, mely talán mindörökre véget vetett a magyar szabadságnak. Senki se gondol erre, ő azonban álmatlanul virrasztott éjjel és gondolatait elmondja. Ez nem annyira beszéd, mint inkább ilyen elégikus panaszoknak a felsorolása. Senki se gondol a multtal, pedig a mult erőnknek a forrása. Senki se gondol a multtal, az emberek között terjed a kozmopolitizmus: „Most az újságszerkesztő a világ öt részének ír, az angol és a francia román-író a világ öt részét sóhajtoztatja.” Pedig hiába terjed a kozmopolitizmus, nem fogja kiirtani az emberi kebelből soha azt a mély érzést, a hazaszeretetet, mely a legmélyebb, a legtermészetesebb és legszükségesebb érzés. „Minden állat — mondja — keres magának fekhelyet, minden madár fészket, hova nappali vergődése után nyugodni visszatér, s egyedül az emberen feküdnék-e a sors legterhesebb átka: vándornak lenni az egész bűjdosó csilagon keresztül s mindenütt lenni, hogy mindenütt idegen maradjon.” Hiába szólnak a kozmopoliták, az érzés ad értéket mindannak, ami hazai. A hazaszeretet az természetes érzés. Hiába itt az okoskodás, a hazához bennünket

bármily kicsiny, érzések vonnak, nem fontos, hogy minő nagy az ország. A szerelem, mint minden érzés és a hazaszeretet nem a tárgy nagyságától veszi eredetét. „A férfinak kedves az atyai lak, hol minden tárgy gyermekkori parányi örömeire emlékezteti, hol a szülői szeretet édességében részesült.“ Bennünket nagyon sokféle kapcsol a hazához: „a szó, melyet a gyermek életében legelőbb kirebegett, melynek hangjaihoz képest későbbben ajak, nyelv, fül és szív változatlan formákhoz szokik“. A hazához kapcsolnak az „emberek, kik e szót hasonló hajlékonysággal beszélnek, kiket sors, rokonság, nevelés, véralkat s ezer ilyfélék hozzánk közelítenek“. A hazához kapcsol bennünket a „föld, melynek fekvése, termékei, halmai és vízei, falui és városai régi ismerőseink, az éghajlat, melynek befolyása alatt lettünk és nőttünk s melyen túl minden szokatlan s azon mindenféle dolgok, melyek születés óta körülünk és mellettünk, alattunk és felettünk és bennünk vagynak és hatnak, oly varázskört vonnak, miből annyira nem kedves kilépni!“ A hazának a gondolata azért is fontos, mert a haza gondolatával együtt jár a hazának a múltja, a múlt emlékeinek a szeretete pedig összetartja a népeket. A hazaszeretet forrása a múlt. Az emlékezet köt bennünket élőket össze a holtakkal. Ez a gondolat igen szépen van összekötve, melyet újabban mindinkább kezdenek hangoztatni, hogy közöttünk élnek a holtak is, sőt nemcsak, hogy közöttünk

élnek a régen elhaltak, hanem bennünk élnek a régi emberek, a régi tradíciók. Hát a magyart mi köti össze? A görögöket — mint tudjuk, — a görög népet, midőn kis törzsek-ből állott, még midőn szét volt szaggatva, összekötötte az olimpiai versenyjáték. „Mi köt most titeket, mint egész néptömeget együvé? Hol a szellem, mely kisebb-nagyobb mértékben, minden keblen keresztül lángoljon? Játékszíneitek? bújdokló vándorok sátorai, hol különben is minden alak idegen. Gyűléseitek? egyik osztály kirekesztő tulajdona, hol az a lehetségig gyéren jelent meg.“ Az országgyűlés nem kötheti össze a magyar népet, és az országgyűlésből ki van zárva a magyar nép, megjelennek a nemesek, megjelennek igen ritkán. Összeköt bennünket az egyház? de hiszen az egyházban meghasonlottunk, felekezetek lelke szállt az egyházba. Összeköt tehát bennünket nem az egyház, nem a színház, nem az országgyűlés, hanem összeköt bennünket a múlt, „mert íme, hol a paloták úrának őse győzött vagy halt, ott győzött és halt a kunyhók őse is“. Végül keserűen azt mondja: „azért, uraim, isten veletek! én úgy is nemsokára az én halottaimhoz költözöm, előre tudván sorsomat, hogy el leszek feledve, mint ők“.

Kölcsey egyéb írásai.

Van még egy értekezése Kölcseynek, melyről bővebben nem szólhatok. Ez a *Kritikáról*

szól. Csak azért foglalkozom vele, mert Kölcsey az első magyar kritikus. Mit mond ő a kritikáról általában? Főgondolata ennek a kritikáról szóló értekezésnek, mely 1831-ben jelent meg, az, hogy nekünk nincs kritikánk. A magyar irodaturában hiányzik addig a kritika. Van tömjén elég, de ez nem fejleszti az irodalmat, ez elősegíti a naivitást, a gyermekes bámulatot, de nem az irodalmi életet. Miért nincs kritikánk? Azt mondják, jó, hogy nincs, hiszen a mi irodaturánk kezdő, a kezdő irodalomban pedig, jó, hogy még nem pusztít a kritika, mert elveszi az író és olvasó kedvét. Ez, azt mondja Kölcsey, teljesen téves. A kritika hiányának kell betudnunk, hogy a legközségesebb írókat együtt olvassák a legjobbakkal, sőt inkább olvassák a rosszabbat, mint a jót. Tizedrangú költőket is olvastattak velem, és tanáraim ezeket éppúgy dicsérték, mint Himfyt. Vagy mi annak az oka, hogy olyan nagy költőt, mint Zrínyi, a magyar nemzet mellőzte, ellenben Gyöngyösit olvasta és szerette? Ennek oka a kritika hiánya. Azonban, ha fontos is a kritika, elismeri, hogy nehéz a kritika nálunk. Nincs kritika, és ez így van, még ma sincs elég kritika s ez összefügg, hogy a kritika centralizálva van. Magyarországon a kritikusok és megkritizáltak majdnem mind a fővárosban élnek, és társadalmilag is mindenképen annyira össze vannak kapcsolódva, hogy a kritikának fejlődése nálunk nehéz. Franciaországban elterjedt a kritika, de legkedvezőbb

rá a német kultúra, hol sokféle központ van, számtalan kis egyetem, mely mind bizonyos központ. De azért a berlini ember szintén nem szeret nyilatkozni a berlini íróról, ha szid valakit, úgy a lipcseit szidja és megfordítva. Azonban Kölcsey nem így gondolkozott. Igen szellemes érvet hoz fel. Azt mondja: a magyar politikai élet, a magyar ősi szokás nem kedvez a kritikának és pedig azért nem, mert nálunk a dolgokat, a politikai ügyeket az országgyűlésen, a megye ügyeit a megyegyűlésen, szóval mind a két helyen egy nagyobb közönség, egy nagyobb asszociáció tárgyalja és ez az összesség, ez az asszociáció mindkét helyen arisztokratákból áll, az országgyűlésen is, a megyékben is. Mi hallgatunk azokra, kik egy nagyobb közönség nevében ítéleznek, s a nem arisztokraták véleményét nem hallgatjuk meg. Ezért nincs nálunk kritika. Így magyarázza Kölcsey.

Van még egy kritikai munkája, melyről szintén nem szólhatok bővebben: *Felelet a Mondolatra*. Ezt a munkát Kölcsey együtt írta Szemerével. Nem lehet meghatározni, hogy mit írt Szemere és mit Kölcsey. 1814-ben jelent meg. A munkának különös története van: Szentgyörgyi debreceni orvos, Kazinczy barátja és híve, egy kis pamfletet ír, melyben gúnyolja a XVIII. század több filologusát. Ez a kis pamflet kéziratban Somogyi Gedeon kezébe kerül, aki kiegészíti és nyomtatásban megjelenik Kazinczy ellen. Erre a *Mondolatra* ké-

szül a *Felelet a Mondolatra*. Ez szatírikus munka és parodisztikus próza verssel keverve. Ebben Szemere és Kölcsey az ízlés nevében az ízléstelenség ellen harcol, a haladás nevében a maradiság ellen, legalább így akarják feltüntetni.

Van Kölcseynek két nekrológja, melyből szintén a szív embere szól. Az egyik *Vilma*. Ez Szemere Pálné. Valódi szerelem kötötte-e ehhez a nőhöz, vagy csak szimpatia, barátság, nem tudjuk. Amit itt elmond, ez idealizált képe Szemere Pálnénak. Semmi részlet! általános vonások. Az egész lírai reflexív költemény prózában. Ebben a Vilma emlékezetében nagy sajtóhiba fordul elő, mely, úgy gondolom, átvonul az összes kiadásokon. Az emlékbeszéd végefelé ez a mondat fordul elő: „Most kimondhatjuk, boldogtalan voltam egykor.“ A kiadásokban ezt olvasom: „Most kimondhatjuk, boldog voltam.“ Nem lehet megérteni az egész összefüggést. Az Élet és Literaturában utánanéztem, és azt találtam, hogy „boldogtalan“-nak kell lennie.

A másik emlékbeszéd címe *Celesztina*. Az életírók úgy gondolják, hogy egy ideális nő rajza. Egy ideális nőé, kiben — és ez különös felfogása Kölcseynek — a realitás, a realis nő és ideális nő mintegy összeforr, ki az élet minden naturalis és realis követelményeinek megfelelő s amellet ideális nő is: „Asszony, nő, anya volt ő, azonban minden helyzetet, melybe lépett, minden ösztönt, melyet természettől

nyert, meg tudott nemesíteni, s házi gondjait viselve, férjét ápolva, gyermekeit szívéhez szorítva, mindegyik körülményben csendes, egyszerű, maga előtt tudva nem lévő fenséget mutatott. Érezted benne az embert, de érezted egyszersmind, hogy e névvel a természet nagy gondolatot csatolt együvé: gondolatát a teremtvénynek, mely szenved és örül, fél és reméll, eseng és szeret, élményre vágy s állati ösztönöket érez.“

Kölcsey novellái.

Kölcseynek novellái is vannak, melyek megérdemelnék, hogy jobban ismerjék őket. Kissé már feledségbe is mentek, ha egyáltalában olvasták őket annakidején. Novelláiban Eötvösnek az előzője, nemcsak a stílusban, nemcsak a jellemzés elemeire, hanem tendenciára nézve is. Ő is bizonyos tendenciát rejt el a novella alatt. Igen szellemes stúdiumok, mindegyikben egy-egy érdekes pszichológiai probléma volt Kölcsey előtt, amit valamiképen összekapcsolt életével és egyéniségével. Első *A vadászlak*, 1836-ból. Hogyan kapcsolódik az életéhez? Ebben ő olyan kérdéssel foglalkozik, mely fantáziáját igen izgatta. Foglalkozik egy problémával, melyről igen szép beszédet ír, mely ugyancsak retorikai gyakorlat, de amely mutatja, hogy mennyire foglalkoztatta Kölcseyt: ez a gyermekgyilkosság, az elcsábított leány problémája. Úgy, mint beszédében, mely

egy gyermekgyilkossággal vádolt leányt véd, úgy itt is egy nő magára vállalja a legborzasztóbb bűnt, magára vállal egy gyermekgyilkosságot, ámbár ártatlan. Ezt a nőt — úgy beszéli el Kölcssey — ő futólag ismerte. Illetőleg ő nem nevezte meg magát, de a hős alakjában igen is ráismerünk Kölcsseyre. A férfi főalak Andaházi. Ennek az Andaházinak a vonásai nagyon emlékeztetnek Kölcsseyre. Megvan benne a gyöngéd, nagy lelkiismeretesség, megvannak a költői érzések, megvan az ügyvédi ambíció egy ártatlant megvédeni, az ártatlanságot kideríteni. Tehát Kölcssey elmondja, hogy ő egy-kétszer látta s megismerkedett ezzel a nővel, aztán csak azt tudta meg, hogy ilyen borzasztó gyanú terheli. A nő szerelemből elvállalja a gyilkosságot, melyet kedvese, a meggyilkolt gyermek édesapja követett el. Börtönbe kerül a nő — s itt rajzolja Kölcssey az akkori borzasztó börtönviszonyokat. Ebben a börtönben a nő megismerkedik, ott talál egy örült leányt és a beszélgetések közt, melyeket az örült leány össze-vissza beszél, különböző célzásaiból, lassanként borzasztó valóság dereng a szerencsétlen gyermekgyilkos nő elé; látja, hogy ez az örült leány szintén áldozata annak a férfinak, ki őt is elcsábította. Ezt a börtönben tudja meg és mint az örült leány beszédéből sejti, mintegy rekonstruálja magának, hogy kivel van dolga, miért örült meg ez a leány, akkor összerogy a gyermekgyilkos nő, Miller Teréz. Amint Andaházi — kiben Köl-

csejt lehet felismerni — egy falu temetője mellett elhajt, — ez a novella vége —, látja, hogy egy sírt ásnak. A kocsisa megkérdezi: „Ki házát ássa ketek? — így szólt a kocsis, nyergéből. (Ez hamleti kérdés.)

Andaházi odanéz, s néhány rabot lát, egy hajdú felvigyázata alatt, sírt ásni.

— Egy szegény rabasszonynak ássuk! — felelt a sírásók egyike.

— Melyiknek? — kérdé dobogó mellel Andaházi.

A hajdú megszólalt: — Annak a gyermekvesztőnek, onnan a hegyentúli faluból.

— Fordulj meg! — kiáltott Andaházi a kocsisra, ki bámulva nézett az úr felé s zavarodva kérdezé:

— Hová, tens uram?

— Vissza, haza!

A hang elhatározottan kemény vala, a kocsis sebesen fordult meg, s kevés óra múlva Andaházi saját háza előtt, néma és mély lélekborulatba szállott le.“ Ez a novella érdekes, nemcsak minthogy nagyon élénken, ügyesen van elbeszélve, hanem azért, mert benne különös elbeszélőmódot alkalmaz Kölcsey, melyet később azután megtalálunk Petőfi novelláiban, regényében is, tudniillik, hogy mintegy balladás gyorsasággal egyes képeket ad elő s ezekből lehet rekonstruálni az egész cselekvényt. Nemcsak azért érdekes, minthogy igen élénken, talpraesetten, mintegy balladás rövidséggel és hatásossággal van elmondva az elbeszé-

lés, hanem érdekes azért is, minthogy ebben a novellában kezdődik novellisztikus kritikája a társadalomnak. Mindinkább felhasználták a regényt és novellát is arra, hogy kritikát mondjanak a társaság egyes visszásságairól. Itt is megtaláljuk ezt. Kritika van benne az akkori börtönügyről, tehát a börtönről, melyet később Eötvös szintén egy költői műben pellengérré állított. De nemcsak ez a probléma van meg, hanem úgy, mint a beszédben, melyet Kölcsey erről a gyermekgyilkosságról szerkesztett, úgy itt is látjuk a gyermekgyilkosnak, a csábítónak a problémáját, azt, mely örökké izgatja a fogékony, igazságos elméket, amely a társadalomban nagyon is meggyökerezett és mintegy kiirthatatlannak látszó balvélemény, azt a különös visszásságot, hogy a csábító megmarad köztiszteletben, megmarad rangjában, megmarad minden társadalmi becsülésben. Sőt halála alkalmából minden gyülekezetben, melynek tagja volt, jegyzőkönyvileg fejezik ki a részvétet, halála után elneveznek utcákat tisztelőre, ellenben áldozata elveszti mindezt. Ez a kérdés szintén, ha nem is mereven odaállítva, de mindenesetre érintve van ebben a novellában. A *vadászlak* novella onnan vette nevét, mert a gyilkosság egy vadászlakban történt, ott találták a szerencsétlen nőt, ott találták a csábítót.

Második novella: *A kárpáti kincstár*. Hogy kapcsolódik ez Kölcsey életéhez? Ebben Kölcsey szintén önmagát rajzolja, de nem az

egész Kölcséyt. Úgy, mint Goethe lelkének egy irányát, egy felét szerette festeni drámáiban, úgy találjuk itten Kölcseynek élénk, ábrándozó fantáziáját jellemezve. A hős, Erdőhegyi, kincskereső, meg akar gazdagodni, mint-hogy a leányt, kit ő szeret, más nyeri el azért, mert gazdag. Elhatározza, hogy kincseket keres, mégpedig misztikus, titkos módon, babonás hittel. Régi könyv fordul elő, ebben meg van írva, hogy a Kárpátokban van egy hely, melyben óriási kincsek lelhetők, de nehéz megközelíteni, minthogy lavinazuhatag van fölötte, és meg kell lesni a percet, melyben a lavinazuhatag megáll. A hős elhatározza, hogy felkeresi ezt a helyet. „Hiú, bódító álmok! — így elmélkedék a hős, Erdőhegyi — s miért adá a sors, hogy e lánggal keblemben a valók világában ily egyedül maradjak?” „E lánggal keblemben“ olyan kifejezés, melyet Kölcsey igen is használ magáról. A hős tehát elindul, de egy öreg, tapasztalt ember elmondja neki, hogy barátja már megpróbálta a kincsszerzés ezen módját és póruljárt. Póruljárt, mert a lavina, mely megállni látszott, szétzúzta. Amint ezt hallja Erdőhegyi, ki csak félig hisz a babonában, most mindinkább bebizonyosodik, hogy hiú ábrándokat kerget, nem fogja a kincseket elérni. Lassan felbomlik a lelke, megőrül. A Kárpátok vannak itt leírva, de a romantikus iskola ellenére ebben a novellában semmiféle valódi, semmi couleur locale vonást nem találtam, mely onnan volna ellesve, mely csak

a Tátrában fordulna elő, mely mutatná, hogy ott járt a szerző s megfigyelte az ott látható jelenséget.

Harmadik novella: *A ferrói szent fa*. Ez töredék. Ferro a Kanári-szigetek egyike. Ezen a szigeten történik a novella tárgya. A sziget lakói kihaltak és ez volt a kapocs, mely a novellát Kölcsey szívéhez kapcsolta. Ebben mintegy a magyar nép veszedelmét akarta rajzolni. A novella így kezdődik: „Midőn a jelenlét csak gyászképeket tüntet elő, a haza szent körében lelket leverő történetek következnek egymásra, s hosszú sikertelen küzdés kínosan fáraszt el: akkor elfordulnak gondolataink, más kor, más világrész felé, ha talán valamit feledni s feledés által parányi vigasztalást találni lehetne.“ Így kezdi Arany is *Toldi szerelmét*:

*Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vigaszért hő lelkem a múltakba fordul.*

„Mondom nektek: mind hijában! Feledni csak az tud, kinek szívében feledésre szükség nincs: a boldog. Ki gyötrellemmel terhes keblet bír, azt az emlékezet borzasztó hűséggel kíséri: mint az Eumenidák Orestest. És az ember mégis remél, vagy ha nem remél is, ismét meg ismét próbát tesz, mert kínai nyugtot nem hagynak. Ily lélekállapotban írárok le e történetet, melyből látni fogjátok, hogy századok előtt is, az atlanti tenger messze hullámai közt

is osztott a sors csapásokat a népnek, melynek elsülyedését örök végzései közé előre beírta.“ Mintegy a magyar népre gondol itt Kölcsey.

Kölcsey prózáját, melyet már beszédeiből is tanulmányozhattunk, novellái szemlélete után még jobban definialhatjuk. Kölcsey prózájának két jellemvonása van. Első a numeróztatás. Ez valami retorikai, szónoki sajátság: erős és jó hangzású ritmus, teljes gördülékenység és kerekesség, amint kiejtem, amint hallom. A numeróztatás csak akkor teljes, ha halljuk a beszédet. Ez megvan Kölcseyben. Második sajátsága az, hogy prózája olyan költői próza, azaz igen sok benne a fantázia, a fantázia adta kép, hasonlat, metafora. A fantázia ihlete megérzik mindig prózáján. Mindkét tekintetben tanítója volt a későbbi nemzedéknek. Van egy egész kötet *Országgyűlési Naplója*. Ezt akkor írta, midőn Pozsonyban országgyűlési követ volt. Elmondja az országgyűlés eseményeit, azt is, hogy mi történt a kulisszák mögött, de vannak különösen irónikus közbeszólások, vannak egész lapok, hol nem az országgyűléssel foglalkozik, hanem azzal, ami a szíven volt. Van egy hosszabb passzusa 1833. április 1-ről, hol megemlékezik Révairól. Kis magasztaló himnusz Révairól. A magyar népet feddi, hogy mennyire hálátlan és mennyire megfélelkezett Révairól.

Egész kötetet foglal el munkái közül a Wesselényi érdekében írt védőbeszéd. Wes-

selényi pályatársa és barátja volt Kölcsenynek, leghívebb barátja. Wesselényi jó ember, de kissé heves, vad volt, megvolt benne, amit az oroszlánok jóságának lehet nevezni. Kölcseny védelmébe fogta annál is inkább, minthogy Wesselényit azért a beszédért is vádolták, melyet Kölcseny érdekében mondott, midőn őt megyéje revokalta, illetőleg midőn Kölcseny érveit a jobbagyság könnyítése céljából megcáfolták a megvegyülésen. Ezért a beszédért is perbe fogták Wesselényit. Ennek a könyvnek nem minden lapja Kölcsenytől való. Kölcsenynek voltak ügyvéd munkatársai, de a legszebb lapok bizonyára Kölcseny tollára vallanak. Főgondolata ennek a nagy védőíratnak a következő: ebben a hűtlenségi perben nincsen bűn és nincs büntetés. Nincs bűn, mert Wesselényi nem mondta az illető inkriminált passzusokat, nincs büntetés, mert hűtlenségért akarják elmarasztalni, de hűtlenséget csak tettel lehet elővetni, nem pedig szóval. Különben is Wesselényi — ez a főérve — nem a fejedelmet, hanem csak a kormányt támadta, a kettőt pedig nagyon is meg kell különböztetni.

Kölcseny barátja : Szemere Pál.

Van Kölcsenynek egy novellája, melyben magát Oresteshez hasonlítja, kit az Eumenidák, a fúriák üldöznek. Ennek a sötét kedélyű Orestesnek volt egy vígkedélyű Pyladese: Kölcseny mellett, mint vidító, buzdító elem, ott volt Sze-

mere Pál. Nem akarok Szemere Pállal foglalkozni, csupán mintegy Kölcsey jegyzeteinek a szélére próbáltam az ő fiziognomiáját felrajzolni és csak Kölcsey kapcsán és kedvéért emlékezem meg róla, ki a literatúrában kiegészítő része Kölcseynek. Szemere Pál sok generatiót ismert, sok nemzedékkel barátkozott. Szemere még látta, amint a nők Virág Benedeknek kezét csókoltak. Szemere elment Kölcseyvel, Vitkoviccsal Berzsenyi-nézni Budára. Szemere Kazinczy köréhez tartozott, sőt a Kazinczy-triásznak egyik tagja volt; Kazinczy egyik leghívebb, legrajongóbb tanítványa. Még a Vörösmarty körével is a legjobb viszonyban volt. Sokat érintkezett Vörösmartyval, még tréfálkozott Gyulai Pállal és nem húzta a rövidebbet, ami elég dicséret rá nézve. Szemere ennek a sok generációval való kapcsolatnak megfelelően sokféle irányt mutat költészetében. 1810-ben szentimentális, 1825-ben már más volt a divat, s romantikus lett, 1830-ban költészetében is, meg az életben is nemzeti kokárdával járt, 1840-ben a népies irány szószólója, Petőfit is buzdította, 1848-ban háborús kedve van, akkor ő hadi szavakat állít össze. Már maga nem tud a hazáért harcolni, érzi, hogy költészete se elég tirtuszi arra, hogy a honvédeket buzdítsa, azért hadi szavakat állít egybe, búzdítja Petőfit is, ámbár Petőfi lánglelkű költő, de nincs benne eléggé képviselve az általános emberi. Ha ma élne, — és az ember el tudná képzelni hogy ő, ki oly

sok emberrel barátkozott — bizonyára realisztikus, szimbólikus, misztikus költő volna. Talán maga se értené meg verseit, de őszinte szívből bámulnák.

Szemere Pál kétszer nősült. Első felesége Szemere Krisztina. Szemeréék Széphalom közelében (két órányira) laktak, Lasztócon, ott látogatta meg őket gyakrabban Kölcsey is. Kazinczy volt a házasságszerző. Ez a Szemere Krisztina rendkívüli nő volt, emléket állított neki Kölcsey *Vilmáról* szóló emlékbeszédében. A nő 1828. március 26-án halt meg 36 éves korában. Szemere második felesége özv. Fáy Józsefné, Csoma Borbála volt, akivel első felesége halála után egy évre összekelt. Második menyekzője 1829. április 12-ike volt. Ezt a nőt is túlélte Szemere. Írói jellegét talán így lehetne legjobban meghatározni, hogy első-, második- és harmadsorban is dilettáns. Szereti a költészetet, a költészet különböző neveit, de nem ért egyikhez sem alaposan, de őszintén szereti. Egyáltalában azt lehetne mondani, hogy szeretetreméltó alak, sokoldalú, élénk, de talán nem is műveiben, hanem magában van a főérdeme, ezt ő nem műveivel alapította meg, hanem egyéniségével. Az irodalomtörténetben nevezetes szerepe van neki, minthogy ő a központja az Aurora-pörnek. Kisfaludy Károly halála után az *Aurorát*, melyet a magyar közönség megkedvelt s amely üzlet tekintetében is hálás volt, folytatták. Szemere az 1834. év szerkesztését elvállalta. Hogy elvállalta, ez

Horvát István buzdításának volt köszönhető; Trattner és Károlyi voltak a kiadók. Kisfaludy halála után volt egy jogos kiadója és szerkesztője: Bajza. Ő protestált is ellene és Bajzához állott: Vörösmarty, Czuczor, Fáy, Toldy, mindnyájan Bajzát ismerték el hiteles szerzőnek és ez a hiteles kiadás Kiliánnál jelent meg. Ebből nagy pör támadt, melynek vége az lett, hogy Szemere *Auróra*-ja megszűnt. Különös kritikái működése volt Szemerének, szinte páratlanul álló a világirodalomban, amennyiben a következőt találjuk műveiben. Van neki egy értekezése, *A fóti dalról*, mely ötszáz lapra terjed és van róla egy végtelen tankölteménye, melyet nem tudom, hogy elolvastott-e élőlény: 5074 verssorból áll. Ezen az értekezésen talán 10—20 évig dolgozott. Szemere költői-hajlamú ember volt. Ifjúkorában poétának készült, azt írja Toldynak 1846-ban: „Lelkem önmagától is íróvá rázza fel önmagát.“ Az irodalom nála ilyen rázkódás, van benne poétikus hajlam, de rövid ideig, mint a rázkódás. Dilettáns költő, nagy kedvvel, de valódi erő nélkül dolgozik. Azonban van benne — ez a legjobb sajátsága, — elegancia. Ezért volt alkalmas arra a műfajra, mely abban a korban az elegancia genreje volt: a szonettre. Néhány szép szonettje van. Azért volt a szonett alkalmas műfaj Szemerének, mert nagy baja volt a bőbeszédűség, ez elrontotta a tankölteményeit, azonban a szonettben nem lehetett bőbeszédű, mert ott szigorúan meg van

szabva, hogy ott hány szótagot szabad neki írni, itt tehát akarva, nem akarva, kénytelen volt Szemere mértéket tartani, kénytelen volt valamit tenni, amit más műfajban nem tudott: kénytelen volt rövidnek lenni. Különben ő maga igen szépen jellemezte önmagát, amelyhez nem is akarok többet hozzáfűzni. Azt írja 1838-ban: „Az ég nekem nem ada gazdagságot, semmiben, de pótlék gyanánt azzal áldott meg, hogy a nálam gazdagabbakat irigylés nélkül láthatám előttem és fölöttem.“

Kölcsey jellemzése.

Kölcseytől valóban nehéz megválni, ki ismeri és szereti. Kölcsey literatúránk leg-szimpatikusabb alakjai közül való. Retor, de minden retorikai hiúság és hamisság nélkül. Hazafi, ki érzelmeit inkább átszenvedti, semmint kimondja vagy fitogtatja. Költő és idealista, de olyan költő és idealista, ki nagyon jól ismeri az élet prózáját. Ismeri az élet prózáját és mégis megtartotta idealizmusát. Kazinczy Kölcsey mellett van az irodalomban, az életben is mellette áll, de mégis nagy a különbség. Kölcsey nagyobb jellem, nagyobb költő is, de irodalomtörténeti hatása Kazinczynak nagyobb volt. Kazinczy optimista, Kölcsey pesszimista. Kölcsey filozófiájának, életfelfogásának fővonását a sztoicizmusban láttam, azonban az ő sztoicizmus nem a meztelen filozófiai hideg sztoicizmus, melyet a görög bölcsészetben talál-

lunk, Kölcseynél a sztoicizmus — magyar színt ölt. Ez annyit tesz, hogy a sztoicizmusban mindig megvan a hazafiság is, ez mintegy kiemeli sztoicizmusából. Sztoicizmus az uralkodó vonása, de a hazafiság, mindig valami több, mely még a sztoicizmust is felülmulta nála. Hogy mennyire átérezte a politikát, nemcsak küzdötte küzdelmeit a gyakorlatban, nemcsak szerette az érveket felhozni, hanem, hogy valóban átérezte, kiderül abból a pár sorból, mikor azt mondta, hogy Erdélyt nem lehet visszacsatolni Magyarországhoz. Ezért küzdött, Erdélyben született édesanyja és most, mikor ezt a kudarcát érezte, midőn ezt konstataulta, eszébe jut annak az emléke, kit ő legjobban szeretett és legjobban tisztelt, kit korán elvesztett, eszébe jut édesanyja. 1838-ban, röviddel halála előtt írta:

*Szép Erdély barna fürtű
Leánya, hű anyám,
Tekints az égi lakból
Még egyszer vissza rám.
Im elhagyott hazádon
Pusztulat átka leng;
Erdély ledőlt, s fölötte
Fiad keserve zeng.*

Kölcseyről azt mondtam, hogy a sztoicizmust nála mindig mérsékelte a hazafiság, sőt ez fölemelte a sztoicizmus fölé. Ezzel szemben fel lehet hozni egy költeményét, mely leghíresebb költeményeiből való: a *Vanitatum vani-*

tast. Ez a költemény az én felfogásom szerint nem humoros, tehát komolyan kell felfogni, komolyan van értve. Értelme pedig sztoikus, mereven, szomorúan sztoikus, hazaszeretet nélkül. Ezt meg kell vallani. Ebbe a költeménybe nem bocsátja a hazaszeretet sugarait, ez sötét marad. Ez a költemény ellentmond azon állításomnak, hogy a sztoicizmusba nála mindig belevegyül mintegy enyhítő és felderítő, jótékony hatalom: a hazaszeretet. Ez igaz, de azért ragaszkodom általánosságban mégis ahhoz, amit mondtam. A *Vanitatum vanitas* rendkívüli hangulatnak, az embergyűlölő, a mizantróp és magával némikép meghasonlott, szobájából ki nem lépő, csak sztoikusokat olvasó Kölcseynek a költeménye. De nem volt utolsó szava. Vanak költeményei, melyeket nemsokára ezután írt és melyek megcáfolják ennek kizárólagos sötétségét. Másodszor ezt a költeményt össze kell vetnünk forrásával, a *Kohélettel*, Salamon könyvével, a *Bibliában*. Utaltam már arra, hogy minő magyarázatokat lehet erről a költeményről olvasni. De úgy gondolom, hogy ezt helyesen csak akkor értjük, ha összehasonlítjuk a bibliai könyvvvel, melyből merítette a címet is Kölcsey, mert ez a költemény a magyar szellemnek épp olyan izolált jelensége, mint aminő izolált jelensége a *Kohélet* a zsidó literatúrának, a *Bibliának*, a zsidó szellemnek. A *Kohélet* a *Bibliának*, az ótestamentomnak egy könyve. *Kohélet*, más szóval Ecclesiastes, prédikátor. Ezt az ótestamentomi könyvet állí-

tólag Salamon, a böles király írta. Az az idézet, melyre céloz a költemény címe, így hangzik: „Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum et omnia vanitas.“ „Minden csak hiábavaló, minden csak hiúság.“ Így hangzik ez a leghíresebb passzusa ennek a könyvnek, mely leghívebben fejezi ki a könyv tartalmát. Két fődolog van ebben a bibliai könyvben. Egyik ez a gondolat, a hiúság gondolata, másik pedig a rezignáció. A *Biblia* legérdekesebb könyvei közé tartozik, körülbelül száz évvel Krisztus előtt írták. Nem Salamon írta, ez fikció. Salamont azért tették szerzőnek, mert Salamon, ki a hatalom és bölcsesség magaslatán állott és mindent kitapasztalt, ő mint legtapasztaltabb, legbölcsebb és leggazdagabb embere az ótestamentomnak, leghívebben, legpontosabban mondhatja, hogy mit ér az emberi élvezet és emberi élet. Semmit se! — ezt mondja. Hogy jön ez a könyv a *Bibliába*, mely arra tanít, hogy minden rossz, hogy nincs semmi jó a múltban, nincs semmi jó a jelenben és nincs semmi jó a jövőben. Nem lehet a világot javítani: ezt mondja a prédikátor. Nem lehet a világot javítani! Még ha élvezünk is valamit, az élvezet után mi marad? Csak panasz, csak megbánás. És a felsorolt kis paragrafusoknak ez a refrainje: minden hiábavaló. A nő: az keserűség. Úgy látszik egyetlen egyben hisz, egy emberi reláció-értékben: a barátságban. Az erkölcsös életnek semmi jutalma ezen a földön. A társadalom rossz, az emberek nincsenek

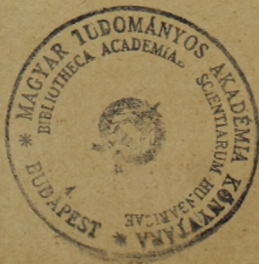
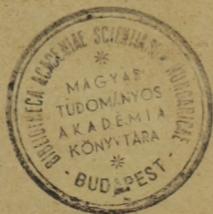
helyükön, kiki magas helyet foglal el, a bírák korrumpáltak, a nép hálátlan. Úgy kell képzelni, hogy a *Kohélet* írója valamely erkölcsös érzésű, derék ember, kit az emberi életnek nélkülözhetetlen, mellőzhetetlen és leküzdhetetlen bajai, valamint hazájának a helyzete rendkívül elszomorított, úgy, mint Kölcseyt. Szerzője természetesen hisz Istenben, de vallásos szellem voltaképen ebben a könyvben nincs, úgy mint vallásos szellem a Kölcsey költeményében se. A halállal vége mindennek. Ezt mondja a *Kohélet*. Nincs feltámadás, nincs Messiás. Mindezek iránt szkeptikus. Nem hisz a halhatatlanságban, pedig ez volt az, ami által a zsidó szellem olyan rendkívül felmagasztaltatik, mely olyan nagy erőt adott a Makabeusoknak. Mikor a Makabeusok olyan hősiezen védik hazájukat az idegen invázió ellen, akkor bennük már megvolt a halhatatlanság hite, ez adott nekik erőt, hogy életüket kockáztatták az idegenekkel szemben, hogy semminek se tekintsék életüket. Második vonása ennek a *Kohélet*nek a pesszimiztikus rezignáció. Két olyan vonás, melyek nem fővonásai a zsidó literatúrának, melyek nem nemzeti vonások. A *Kohélet*ben nincs sem Messiásban való hit, se feltámadásban való hit, nincs hazaszeretet és nincs fajszeretet. Csak egyénileg tekinti az embereket. Egy világi, szkeptikus — ma úgy mondanók — szalonembernek a műve, ki nem hisz a jövőben. Ez a munka lebegett Kölcsey előtt. A költemény sajátságos szelleme a *Kohélet* sajátsá-

gos szellemére vezethető vissza. Mindkettő rendkívüli tünemény.

Kölcsey nagyságát erkölcsi nagyságában, erkölcsi tulajdonságában látjuk. Kölcsey visszavonult, zárkózott ember, de a veszedelem percében rendkívül felébredt benne az erkölcsi bátorság, úgy mint a francia forradalom tudósaiban, kik nem szerepeltek azelőtt a közéletben, de midőn őket a guillotine alá — mint ők mondták, — a nagy beretva alá vitték, akkor egy mosollyal, egy tréfával tudtak meghalni. Ez a nagy erkölcsi bátorság megvolt Kölcseyben, megvolt midőn a jobbágyokért harcolt és inkább lemondott a képviselőségről, hogysem elveivel ellentétbe jusson s megvolt, midőn Wesselényiért harcolt. Kölcseyben megvan, ami akkor szinte típus volt, megvan a költő és az államférfi. Ez a kettő ma már elválík, akkor még együtt volt. Kölcseynek volt egy világhírű kortársa, Lamartine, ki a francia történetnek egyik vezérlő politikus alakja, a francia köztársaság egyik elnöke és amellet Franciaországnak talán egyik legnagyobb lírikusa is. Így volt Kölcseyben is. Ő mindenben idealista, mindenben az eszmét tartotta szem előtt, de ezt nem valami önérdék sugallta. Az eszme nála mindig erkölcsi vagy nemzeti volt. Ez adta mindig a nagy, nemes erkölcsi erőt műveinek. Ezt a nemes erőt legszebben festi egy beszédében, melyben mint főgondolatot azt fejezi ki, hogy az életben minden nagy dologhoz költői érzés kell. Azt mondja: „Isten az emberbe láng-

folnyamot önt vala, mely adja az életet; hagy d e lángfolnyamot hűlni, és nem fogsz gondolni, nem fogsz érezni, akarni és tenni semmit, amit a maga körében a hidegvérű csiga éppen úgy nem tehetne. Lángolni és mindég jobban, mindég tisztábban lángolni kell az embernek, hogy rendeltetéséhez képest nagyot és szépet művelhessen.“ Azt hiszem, ezek a szavak adják meg Kölcsey lelkének a kulcsát.

TARTALOM.

Bevezető	Lap 3
Riedl Frigyes	5

Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc.

Jelentősége	7
Jelleme	9
Idealizmusa	16
Élete	20
Életének korszakai	23
Kölcsey mint szónok	31
Kölcsey mint lírikus	46
Kölcsey mint prózaíró	73
Kölcsey mint kritikus	80
Kölcsey esztétikai dolgozatai	95
Kölcsey emlékbeszédei	109
Kölcsey el nem mondott beszédei	111
Kölcsey egyéb írásai	116
Kölcsey novellái	120
Kölcsey barátja: Szemere Pál	127
Kölcsey jellemzése	131

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 2293 1952 sz.

18. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Harmadik sorozat. Ára 1— P.
19. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Negyedik sorozat. Ára 1-50 P.
20. Pázmány világa. Ára 4— P.
21. Tragédia magyar nyelven. Az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordítottatott Pesti Bornemisza Péter deák által.
Ára 1— P.
22. Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy.
Ára 2-50 P.
23. Berzsenyi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul. Ára 1— P.
24. Régi magyar folyóiratok szemelvényekben. Athenaeum, Életképek, Hölgyfutár.
Ára 1-50 P.
25. Barcsay Ábrahám költeményei. Ára 2— P.
26. Riedl Frigyes: Madách. Ára 2— P.
27. Madách Imre levelezéséből. Ára 1-50 P.
28. Horvát István: Magyar Irodalomtörténete.
Ára 1-50 P.
29. Magyar reneszánsz írók. Ára 2— P.
30. Greguss Ágost: Írói arcképek. Ára 4— P.
31. Karacs Ferencné Takács Éva válogatott munkái. Ára 1-50 P.
32. Verseghy Ferenc: Rikóti Mátyás. Ára 2-50 P.
33. Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok. (Szemelvények.) Ára 1-50 P.
34. Szeged a régi magyar irodalomban.
Ára 1-50 P.
35. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici 1651. I.
Ára 3-50 P.
36. Sopron a régi magyar irodalomban.
Ára 2— P.
37. Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei. Ára 3— P.
38. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1651. II.
Ára 3-50 P.

39. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1675. és 1703. III. Ára 3-50 P.
40. Báró Wesselényi Miklós naplójából. Ára 1— P.
41. Péterfy Jenő: Magyar irodalmi bírálatai. Ára 2— pengő.

42. Riedl Frigyes: KÖLCSEY FERENC

Ára 2 pengő.

Az országos érdeklődést keltett sorozatot a legfelsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt melegen ajánlja a M. I. R. köteteit a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi iskolák és tanító-, valamint tanítónőképző-intézetek tanári könyvtárainak.

BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ:

A magyar széppróza története

560 lap. Ára 4 pengő.

(A Tanítás Problémái 18. száma.)